

DISKURZUS

A Batthyány Lajos Szakkollégium tudományos folyóirata

BRINDZIK BEÁTA

Az elfeledtetéshez való jog érvényesülésének kérdései és problémái

FRANK MÁTÉ

A büntetőjogi felelősségre vonás problematikája az önvezető gépjárművek tekintetében

KOZÁK BETTINA

A népszavazáshoz való jog érvényesülése a Kúria és az Alkotmánybíróság joggyakorlatában

MIHÁLY LAURA DOMINIKA

Roma infrahumanizációs mérőeszköz II.

TAKÓ DALMA

A nemzetközi szerződésekhez fűzött fenntartások és értelmező nyilatkozatok

DISKURZUS

A SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMÁNAK TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA | GYŐR

HETEDIK ÉVFOLYAM | 2018/1. SZÁM.

KÉZIRAT LEZÁRVA | 2018. ÁPRILIS 30.

FŐSZERKESZTŐ | DR. KESERŰ BARNA ARNOLD PHD, EGYETEMI ADJUNKTUS

OLVASÓ SZERKESZTŐ | FRANK MÁTÉ

DR. KIRÁLY PÉTER BÁLINT

KOZÁK BETTINA

MIHÁLY LAURA

RADICS KATALIN ADÉL

SZABÓ LÍVIA

SZÉPVÖLGYI ENIKŐ

TAKÓ DALMA

TÓTH ANNA

A KIADÓ KÉPVISELŐJE | DR. KESERŰ BARNA ARNOLD

A BORÍTÓ DR. KESERŰ BARNA ARNOLD MUNKÁJA.

MINDEN JOG FENNTARTVA. BÁRMILYEN MÁSOLÁS, SOKSZOROSÍTÁS, ILLETVE ADATFELDOLGOZÓ
RENDSZERBEN VALÓ TÁROLÁS A KIADÓ ELŐZETES ÍRÁSBELI HOZZÁJÁRULÁSÁHOZ VAN KÖTVE.

MEGJELENIK | FÉLÉVENTE

FELELŐS KIADÓ | SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMA

CÍM | 9026 GYŐR, ÁLDOZAT UTCA 12.

HONLAP | [HTTP://BLSZK.SZE.HU](http://BLSZK.SZE.HU)

ISSN | 2062 –5715

©BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUM, 2018.

©A SZERZŐK, 2018.

TARTALOM

BRINDZIK BEÁTA

Az elfeledtetéshez való jog érvényesülésének kérdései és problémái..... 3

FRANK MÁTÉ

A büntetőjogi felelősségre vonás problematikája az önvezető gépjárművek tekintetében..... 12

KOZÁK BETTINA

A népszavazáshoz való jog érvényesülése a Kúria és az Alkotmánybíróság joggyakorlatában 20

MIHÁLY LAURA DOMINIKA

Roma infrahumanizációs mérőeszköz II..... 32

TAKÓ DALMA

A nemzetközi szerződésekhez fűzött fenntartások és értelmező nyilatkozatok..... 39

AZ ELFELEDTETÉSHEZ VALÓ JOG ÉRVÉNYESÜLÉSÉNEK KÉRDÉSEI ÉS PROBLÉMÁI

Absztrakt

Az világhálón való minden kattintás egy adatbázis elemző részévé válik. Az internet ma már nélkülözhetetlen eleme lett a minden napi életünknek és átláthatatlanná vált, ezáltal a polgárok adatainak, szokásainak gyűjtésével, tárolásával, felhasználásával kapcsolatos folyamat. A modern kor eredményeképpen a magán életet, a privacy-t elválasztó határvonal egyre vékonyabban és egyre kisebb területet elválasztva húzódik, ezáltal magával hozva számos problémát. A cikkben a felejtés jogának érvényesülését és azzal kapcsolatban felmerülő problémákat kívánom megvizsgálni.

Kulcsszavak: adatvédelem, munkáltató, személyes adatok

BEVEZETÉS

Az adatgyűjtés minden napjainkban megjelenő folyamat, a megfigyelő társadalom óriási alakot öltött. Adatot gyűjtenek rólunk az állásinterjú során, az internetes böngészéskor, vagy akár egy hétköznapi vásárlás során is, amikor a boltba lépve egy videofelvétel rögzíti minden mozdulatunkat, hogy mit vásárolunk. De gondoljunk csak bele, hány weboldalra regisztráltuk már magunkat? Hány képet töltöttünk fel magunkról az internetre már életünk során? Hány munkáltatónál hagyunk papír alapú adat-nyomokat? Ezek számát már mi sem tudjuk, és azt sem, hogy ezek az adatok hol és kinél landoltak, milyen célok felhasználására szolgáltak.

Az internet nagyban megkönnyíti a modern világ életét, ugyan akkor megannyi veszélyt is tartogat magában. Kiszolgáltatottá tesz minket, ugyanis az internet végtelen tartalomtárolójában korlátlan adat található meg rólunk. De mit is tehet egy egyszerű polgár, ha végleg ki szeretne vonulni az internet világából? Vagy ha néhány múltból származó felvételt szeretne semmissé tenni? Lehetséges-e egyáltalán az interneten szereplő adatot véglegesen törölni? Ha igen, akkor hogyan lehet ezt kivitelezni? Ha nem, akkor valójában mire szolgál az Unió által elfogadott „felejtés joga”?¹

1. GDPR, AZ ÚJ ADATVÉDELMI RENDELET

Az új adatvédelmi rendelet, azaz The General Data Protection Regulation (továbbiakban: GDPR) egy olyan új keretrendszert hozott létre, amely összehangolja az adatvédelmi szabályokat az Európai Unió területén. A szabályozás 2018. május 25.-én lépett hatályba, amely az érintettek számára a jogosultságok körét, míg a vállalkozások számára a kötelezettségek katalógusát bővítette ki.

Tárgyi hatályát tekintve a rendelet nem korlátozódik le az elektronikus adatok védelmére, hanem felöleli a papíralapon található személyes adatok védelmét is. Ennek alapján tárgyát nem csak a munkahelyen elhelyezett videó kamerák felvételei képezik, hanem például a céges rendezvényeken aláírt jelenléti ívek is. Azonban e rendelet tárgyi hatálya alól kivételt képez például a kizárólag személyes vagy otthoni tevékenység keretében végzett adatkezelés vagy, amelyet az uniós jog hatályán kívüli tevékenység ellátása végett végeznek.²

Területi hatályát tekintve pedig kifejti azt minden, az Unióban tevékenységi hellyel rendelkező adatkezelő vagy adatfeldolgozó tevékenységével kapcsolatosan végzett adatkezelésre. Továbbá azon adatkezelésre, amely az érintettek viselkedésének megfigyeléséhez kapcsolódik feltéve, hogy az Unión belül tanúsított viselkedésről van szó.³

Az új adatvédelmi szabályzat leginkább az adatkezelőkre vonatkozó rendelkezéseket foglal magába.⁴ A rendelet meghatározása alapján adatkezelő: „a személyes adatokon vagy adatállományokon automatizált vagy

¹ „Projekt hivatkozása: EFOP-3.6.1-16-2016-00017 Nemzetköziesítés, oktatói, kutatói és hallgatói utánpótlás megteremtése, a tudás és technológiai transzfer fejlesztése, mint az intelligens szakosodás eszközei a Széchenyi István Egyetemen”

² GDPR rendelet: 1-2. cikk

³ Uo. 3.cikk

⁴ <https://workplaceblog.fb.com/news/workplace-and-gdpr/> (letöltés: 2018. június 18.)

nem automatizált módon végzett bármely művelet vagy műveletek összessége, így a gyűjtés, rögzítés, rendszerezés, tagolás, tárolás, átalakítás vagy megváltoztatás, lekérdezés, betekintés, felhasználás, közlés továbbítás, terjesztés vagy egyéb módon történő hozzáférhetővé tétel útján, összehangolás vagy összekapcsolás, korlátozás, törlés, illetve megsemmisítés”⁵

2. FELEJTÉS JOGA

A média digitalizálása nagy előre lépést jelentett a fejlődésben számos előnyt magával hozva. Megkönnyítve ezáltal az adatok, képek, hangok zajmentes és kényelmesebb módon történő tárolását, továbbítását, felhasználását. A tárolókapacitás növelésével egyenes arányosan csökkentek a költségek. A keresési technikák, programok fejlődése lehetővé teszi a korlátlan mennyiségű adatok lekérését. Az internet és az azon létrehozott tárhelyek lehetővé teszik, hogy az emberek a világ bármelyik pontjáról származó tárolt adathoz hozzájussanak tényleges fizikai érintkezés nélkül.⁶

A feledés jogának szellemi eredete francia gyökerekre nyúlik vissza, a francia jog ugyanis biztosítja az ún. *le droit à l'oubli*, azaz feledéshez való jogot, amely elnevezés megfogalmazója elsőként Alex Türk volt⁷ és amely alapján az elítélt bűnöző kifogást emelhet a tények közzététele kapcsán, miután a büntetését teljesítette. Ennek az indoka nem más lehet, minthogy az egykori elítélteknek biztosítva legyen a megfelelő rehabilitáció, társadalomba történő visszailleszkedés a múltbéli bűnöző élet rossz hírnevétől mentesen.

Ezen alapokból kiindulva 2010-ben az Európai Bizottság közleményt adott ki a személyes adatok védelmének átfogó vizsgálatát javasolva, amely magába foglalja azt a jogot is, hogy az elfeledtetés joga mindenki személyes adatát megilleti, nem csak a rehabilitált bűnözőkét. Az újonnan létrehozott adatvédelmi szabályozás előírja, hogy a tagállamoknak meg a személyes adatokat a céloknak megfelelően kell gyűjteni és tárolni, továbbá a szabályozás előírja, hogy minden érintettnek biztosítani kell azt a jogot, hogy kérje adatainak törlését, ha annak felhasználása nem felel meg a szabályozás rendelkezéseinek.⁸

2012-ben Vivian Reding az Európai Bizottság egyik biztosa azt javasolta, hogy az Európai Parlamentnek el kellene fogadnia a felejtéshez való jogot, mint az egész Európai Unióra kiterjedő szabályozást. Javaslatába azt foglalta, hogy biztosítani kell az egyének számára azt a jogot, hogyha már nem szeretné, hogy az adatkezelő az adatait tárolja és annak tárolásához már nem áll fenn semmilyen ok, akkor kérhesse a rendszerből történő eltávolítását az adatoknak. A rendelet tervezet szerint a személyes adatok definíciója nem más, mint adataihoz kapcsolódó információ.⁹ Ha az adatgyűjtés okai és céljai már nem állnak fenn, a beérkezett kérelemnek megfelelően az adatkezelő köteles az adatokat haladéktalanul törölni, továbbá ezen kötelezettségéről azon harmadik felet is köteles értesíteni, aki számára az adatokat tovább szolgáltatta.

Az internet és a magánélet védelme egyre nagyobb hangsúlyt kap a modern világban mind az adatok kezelése, tárolása, felhasználása, mind pedig a kommunikációs csatornák egyszerűsödése kapcsán.¹⁰

Nagy változásokat eredményezett az adatvédelem területén az Európai Bíróság 2014-ben meghozott ítélete, melynek homlokerében a felejtéshez való jog, és e jog érvényesítéshez szolgáló út kikövezése volt. Fontos azonban megjegyezni, hogy ezen jog érvényesítése csak az érintettek számára áll rendelkezésre a rendeletben meghatározott körülmények között és a különféle kivételek vonatkozásában.¹¹

Az elfeledtetéshez való jog az EU 1995.évi adatvédelmi irányelvén alapszik, amelynek 12. cikke teszi lehetővé, hogy az emberek kérhetik azoknak az adatoknak a törlését, amelyre már nincs szükségük. Az új adatvédelmi rendelet megőrzi az 1995-ös irányelv azon szándékát, hogy lehetővé tegye az embernek, hogy a már nem releváns adatok törlését kérhesse, de az egyének jogát továbbá kiterjeszti arra is, hogy ellenőrizhessék, hogy ki férhet hozzá az adataikhoz és ki használhatja fel azokat.¹²

⁵ GDPR rendelet: 4.cikk (2) bekezdés

⁶ M. M. VIJFVINKEL: *Technology and the Right to be Forgotten*, 2016., Radboud University Nijmegen 4.

⁷ NAVRATYIL ZOLTÁN: *Internet és szólásszabadság: a „felejtés” joga és a „feledésbe merüléshez” való jog*, In: *Iustum Aequum Salutare*, XI.2015.2., 86.

⁸ ROBERT KIRK WALKER: *The Right to be Forgotten*, In: *Hastings Law Journal*, 2012/64. 272.

⁹ UO. 273.

¹⁰ MENYHÁRD ATTILA: *A magánélethez való jog elmélete*, In: *Medias Res*, 2014/2.sz., 404.

¹¹ HUGH MCCARTHY, ARTHUR COX: *GDPR series: the Right to be Forgotten*, In: *Data Protection Ireland, Volume II*, Issue I., 1-3.

¹² <http://www.itpro.co.uk/data-protection/22378/what-is-googles-right-to-be-forgotten> (letöltés: 2018. június 14.)

Ma a legnagyobb kereső rendszer az internet világában a Google, amelynek ugyancsak részévé vált az Unió által létrehozott szabályozás. A Google engedélyezi, hogy kérésre a keresőből töröljék az elavult, irreleváns, illetve jó hírnevet sértő adatokat.¹³

A „right to be forgotten” nagy figyelmet kapott az Európai Bíróság részéről is. Mérföldkövet a *Google Spain v Gonzalez* ügy jelentette, amikor ugyanis egy spanyol állampolgár panaszt nyújtott be először egy újság, majd a Google felé. Az újság a megkeresést azonban elutasította mondván, hogy a közlemény jogszerűen, mégpedig a spanyol munkaügyi minisztérium elrendelése alapján jelent meg, így nem áll módjukban azt törölni.¹⁴

Amikor Mr. González nevét keresték a Google keresőprogramban, akkor a találatok olyan cikkekhez vezettek, amelyek a La Vanguardia című újságban jelentek meg a 90-es évek végén a társadalombiztosítási tartozásokkal kapcsolatos kényszerintézkedések kapcsán, annak ellenére, hogy az ott található információk már elavultak és irrelevánsak voltak.¹⁵ 2010-ben González a Spanyolországban működő Google Spainhez fordult azzal a kéréssel, hogy töröljék a napilap által közölt cikk linkjét annak érdekében, hogy a nevének beírása esetén a keresőprogram ne dobja ki lehetséges cikként. Ezt követően a Google Spain a kérelmet megküldte az anyavállalatnak, amely az Egyesült Államokban található azzal az indoklással, hogy az anyavállalat az, amely internetes szolgáltatást nyújt, így az ő hatáskörükbe tartozik a kérelemnek az elbírálása.

Mr. González panaszt nyújtott be a spanyol adatvédelmi hatósághoz is, melyben a kiadót és a Google Spain-t panaszolta be. Kérelmében kérte, hogy a kiadó anonimizálja a közleményt vagy más módon biztosítsa személyes adatainak megfelelő védelmét. Továbbá kérte, hogy a Google Spain törölje azon személyes adatait, amelyek a napilap linkjéhez kapcsolódnak. A hatóság a napilaphoz intézet kérelmet elutasította, mégpedig azzal az indokkal, hogy a napilap által tett közlés jogszerű volt, ugyanis azt a spanyol minisztérium rendelte el, és jogszerű mivolta folytán az ilyen adat későbbiekben nem törölhető.¹⁶

Ezzel ellentétben azonban a Google Spain-t kötelezte az adatok törlésére és határozatában kimondta, hogy minden személynek joga van ahhoz, hogy kérje a róla szóló adatok törlését az internetről.¹⁷

Az ügy végül az Európai Bírósághoz került, mivel a Google Spain a hatóság által hozott határozat megsemmisítése iránti keresetet nyújtott be. A bíróság úgy határozott, hogy a keresőmotorok a személyes adatok vezérlői, vagyis az európai adatvédelmi törvények hatálya alá tartoznak.¹⁸ Akkor is ezen szabályozás az irányadó, ha érintett üzemeltetőnek valamely tagállamban leányvállalata, vagy fióktelepe található, függetlenül attól, hogy szolgáltató adatok fizikailag kívül esnek az Európai Unión vagy sem. Továbbá a bíróság ítéletében kimondta, hogy az egyénnek jogában áll kérni az adatok törlését abban az esetben, ha az információ pontatlan, nem megfelelő, nem releváns.¹⁹ Azonban fontos hangsúlyozni, hogy az elfeledtetéshez való jog nem abszolút hatályt élvez, ugyanis ezen jog gyakorlatban történő érvényesülése más jogok érvényesülésével kiegyensúlyozottan kell, hogy megjelenjen, továbbá minden törlési kérelmet az esetek különlegességére tekintettel kell értékelni, vizsgálni. Ennek alapján figyelembe kell venni a nyilvánosság érdekeit is, amelyek az adott információhoz való hozzáféréshez kapcsolódnak.

A Google-nak az ítélet alapján törölnie kellett az elavult adatokat, azonban az ítélet csak a keresésre korlátozódott, ugyanis a motor eredményeit és a mögöttes híreket, az azokra vonatkozó személyes adatokat tartalmazó cikkek nem változtak, csupán a név beírása esetén a cikkhez kapcsolódó linkek kerültek törlésre.²⁰

A szabad beszéd és a magánélet védelmének összeütközése régmúlta nyúlik vissza, s gyakran kiegyensúlyozhatatlan ellentétet alkotnak, azonban a „felejtéshez való jog” lehetőséget biztosíthat a sok évtizedes próbálkozás eredményeképpen áthelyezve az értékeket az online világba is.²¹

Az *Europe v Facebook* ügy teljesen más oldalról közelíti meg az újonnan elfogadott szabályzatban körvonalazódó adattörlést. Mr. Schrems azért tett panaszt mert, hogy a törölt adatok továbbra is jelen maradtak

¹³ Uo.

¹⁴ <https://adatujsagiras.atlatszo.hu/2017/01/20/hogyan-erinti-az-europai-mediati-a-felejtteshez-valo-jog/> (letöltés: 2018. június 14.)

¹⁵ M. M. VIJFINKEL: *Technology and the Right to be*, 2016, Radboud University Nijmegen, 13.o.

¹⁶ Jääskinen főtanácsnok indítványa a C-131/12. sz. ügyben

¹⁷ NAVRATYIL ZOLTÁN: *Internet és szólásszabadság: a „felejtés” joga és a „feledésbe merüléshez” való jog*, In: *Iustum Aequum Salutare*, XI.2015.2.

¹⁸ <http://www.itpro.co.uk/data-protection/22378/what-is-googles-right-to-be-forgotten> (letöltés: 2018. június 14.)

¹⁹ M. M. VIJFINKEL: *Technology and the Right to be*, 2016, Radboud University Nijmegen, 13.

²⁰ HUGH MCCARTHY, ARTHUR COX: *GDPR series: the Right to be Forgotten*, In: *Data Protection Ireland, Volume II*, Issue I, 1-3.

²¹ GEORGE BROCK: *The Right to be Forgotten, Privacy and the media in the digital age*, New York, 2016, I.B Tauris & Co.Ltd

a Facebook-on. A Facebook-val folytatott csata egy tudomány folyóirattal kezdődött. Mr.Schrems arra kérte a Facebook-ot, hogy küldje meg neki a cég birtokában lévő személyes adatait, amellyel az EU polgárai számára biztosított jogát kívánta érvényesíteni. A Facebook a folytatott levelezésekben azt nyilatkozta, hogy nem köteles hozzáférni bizonyos típusú személyes adatokhoz, ha ezáltal hátrányosan befolyásolná a Facebook „üzleti titkait vagy szellemi tulajdonát”. 22 db email váltás után Mr. Schrems 1222 oldalas PDF-fájlt kapott, amelyen nyilvánosan közzétett megjegyzések is szerepeltek. Ez a fájl magában foglalta a törölt adatok oldalát is. A feltöltött képek GPS-helyekkel és IP-címekkel vannak összekapcsolva megfelelő baráti körökkel és javaslatokat tesznek a listázott tartózkodási helyükről.²²

22 keresetet nyújtottak be. Az egyik fő kérdés az volt, hogy az adatokat, például hozzászólásokat, beszélgetéseket a Facebook nem törölte még annak ellenére sem, hogy a felhasználó rákattintott a „törlés” gombra. Az adatokat Facebook ún. „not-to-be-display” módra állította elhithetve a felhasználóval, hogy törölte azokat. A panasz szerint a képeket sem törölték azonnal, csupán néhány óra múlva.

Azonban a több évnyi jogi konfliktus véget ért 2014-ben, amikor Max Schrems visszavonta az összes panaszt.

Ma a legnagyobb médiaorgánumnak a Google számít, ami kiépített egy rendszert a beérkező panaszok, kérések szűrésére. De vajon a közszereplők vagy az egyszerű uniós polgárok nyújtanak be a felejtés jogának érvényesítésére szolgáló kérelmet? Vagy melyik csoport kérelme nyer leginkább pozitív elbírálást? A keresőmotorok színterén egyedülálló nagyhatalomnak számító Google által publikált adatok szerint, hogy az átlagos emberek kérelmeinek sokkal nagyobb mértékben adnak helyt, mint a közszereplő személyek kérelmeinek.²³

De valójában a gyakorlatban érvényre juttatható ez az újonnan deklarált szabályozás? Anyagi javak esetén könnyen megoldható a *in interegnum restitutio*, de a közzétett adatok esetén, amelyek egy beláthatatlan térbe kerülnek már korántsem ilyen egyszerű az esetleges törlés jogának érvényesítése.

Vajon mikor kérhetik az érintettek az adatok törlését? Az adatvédelmi szabályzat 17. cikke rendelkezik az „elfeledtetéshez való jog” gyakorlásának a szabályairól. Abban az esetben kérheti az egyén az adatok törlését, ha azok gyűjtésére és feldolgozására a meghatározott célok érdekében már nincsen szükség, vagy ha az érintett személyes adatokat az adatkezelőre alkalmazandó uniós vagy tagállami jogban előírt jogi kötelezettség teljesítése végett törölni kell. További okokhoz sorolhatjuk azon eseteket mikor az adatokat jogellenesen, hozzájárulás hiányában dolgozták fel és hozták nyilvánosságra.²⁴ Az önkéntes adatok esetén az egyén hozzájárulása szükséges az adatok gyűjtéséhez és feldolgozásához. Ha azonban az egyén ezen hozzájárulását visszavonja az adatok vonatkozásában ez magával vonja a törléshez fűződő jogosultság érvényesítését is. Hasonlóképpen éled fel a törléshez fűződő jogosultság abban az esetben is, ha a tárolásra megadott időszak lejárt. Adatok törlése esetén azokat egyéb célokra felhasználni, vagy más tárhelyekre áthelyezni nem lehet.²⁵

Az új adatvédelmi szabályzat azonban meghatározza azon kereteket, amelyen belül lehet érvényesíteni az elfelejtéshez való jogot.²⁶ Bizonyos területeken azonban ezen jogosultság érvényesítése kizárt, melynek oka olyan adatok, amelyek nyilvánossága fontos a közösség számára. E területek közé tartozik: a vélemény nyilvánítás szabadságjogának és a tájékozódáshoz való jog gyakorlásának védelme, a közegészségügyi érdekek, a történelmi-statisztikai és tudományos kutatások, célok, jogi igények előterjesztése, érvényesítése, illetve védelme. Ezen cikk határozza meg tehát azokat a körülményeket, amelyek esetén az egyén érvényesítheti a szabályzatban foglalt törléshez való jogosultságát.

Azonban nem csak a törlési jog áll rendelkezésre az érintett személy számára, hanem a helyesbítéshez való jog is, miszerint: „Az érintett jogosult arra, hogy kérésére az adatkezelő indokolatlan késedelem nélkül helyesbítse a rá vonatkozó pontatlan személyes adatokat. Figyelembe véve az adatkezelés célját, az érintett jogosult arra, hogy kérje a hiányos személyes adatok – egyebek mellett kiegészítő nyilatkozat útján történő – kiegészítését.”²⁷

Jól láthatóak tehát a jogalkotó által felrajzolt határvonalak, amelyek megrajzolják a jogosultságok gyakorlásának területét. Az esetek másságából fakadóan azonban a jogalkotó az adatkezelők tudatára és

²² <https://www.falter.at/the-vienna-review/0000/eu-vs-facebook-fighting-for-the-right-to-be-forgotten> (letöltés: 2018. június 19.)

²³ http://k.blog.hu/2017/02/21/a_felejtes_ara_366 (letöltés: 2018. június 24.)

²⁴ GDPR: 17.cikk (1) bekezdés

²⁵ M. M. VIJFVINKEL: *Technology and the Right to be*, 2016., Radboud University Nijmegen,

²⁶ GDPR rendelet: 17.cikk (3) bekezdés

²⁷ GDPR rendelet: 16. cikk

munkásságára bízta annak a lehetőségét, hogy meghatározza, hogy a törlést, illetve a helyesbítést milyen módon, milyen eszközök segítségével fogatosítja a gyakorlatban.

3. FELEJTÉSHEZ VALÓ JOG ALANYAI

Ezen jog érvényesítése során fontos szem előtt tartani a média szabadság és a magánszféra védelméhez fűződő érdekeket, egyfajta egyensúlyt kialakítva. Magyarországon hatályban lévő sajtószabadságról és médiatartalmak alapvető szabályairól szóló törvény kimondja, hogy: „Magyarország elismeri és védi a sajtó szabadságát és sokszínűségét”.²⁸ De akkor vajon a online-magánszféra mekkora terjedelemben szabhat ezen szabadságnak határt? Fontos az egyensúly kialakítása, ugyanis abban az esetben, ha az egyének teljes mértékben szabályozásuk alá vonhatnák a róluk megjelenő információk körét az nagyban gátolná a sajtószabadság törvény által biztosított erejét. Azonban mégis szükség van arra, hogy a magánszemélyek kezében is legyen egyfajta lehetőség a magánszféra épségben tartása érdekében.²⁹

Az internet egyetemessé válása számtalan veszélyt hordoz magában. Az online világ szétfeszítette az adatvédelem biztonságos kereteit számos veszélynek kitéve ezáltal a felhasználókat. A 21.század kiemelkedő problémájává vált a név és adatok hűtlen kezelése, a hamis fényben való feltüntetés, illetve hírnév rontására irányuló adatok közzététele.³⁰ Ezen egyre erősödő modernkori problémák megoldására nyújthat lehetőséget a „felejtéshez való jog”. De kik ezen jognak az alanyai?

Három csoportot különíthetünk el egymástól mégpedig: az érintettek, az adatkezelők és a harmadik felek csoportját. Az érintettek csoportjába tartoznak azon személyek, akik az adatok alapján beazonosíthatóak. A második csoportba tartoznak a weboldal üzemeltetői, ahol a személyes adatok megjelennek például a Facebook. A harmadik csoportba tartoznak azon harmadik fél weboldalak működtetői, akik a más által feltöltött adatokat saját oldalukra átvesszik, mint például a hírcsatornák, keresőmotorok.³¹

Láthatjuk tehát, hogy adataink beláthatatlan számú „virtuális kézen” mennek keresztül és landolnak egy általunk sok esetben nem is ismert tárhelyben. Ma már a legtöbb személyes adat nem papír alapon nyugszik a fiók mélyén. A rejtett fiókokat és noteszeket felváltotta egy virtuális, digitalizált világ, ahol már nem elegendő arra figyelni, hogy megfelelő jelszóval védjük dokumentumainkat, hanem arra is ügyelnünk kell, hogy milyen adatokat hagyunk őrizenlenül. A keresőmotorok segítségével mindenféle tárgyra, személyre, adatra, információra rákereshetünk, weboldalak tömkelegét látogathatjuk meg, Facebook segítségével pedig rengeteg élménybe és életbe tekinthetünk be.

Az Európai Bíróság 2014-ben deklarálta a magánszemélyek azon jogát, miszerint kérelemmel fordulhatnak a keresőmotorokhoz a személyes adatok törlésének érdekében. A szabályozásban lefektették azon okokat is, amelyek fennállása esetén a keresőmotoroknak eleget kell tennie a törlési kérelemnek. 2014. óta egészen 2018. augusztus 11.-ig 710 068 kérelem, és 2 675 180 eltávolíttatni kívánt URL érkezett a Google-hoz. A grafikon jól mutatja, hogy hazánkból mennyi megkeresés jutott el a Google-hoz az évek leforgása alatt:

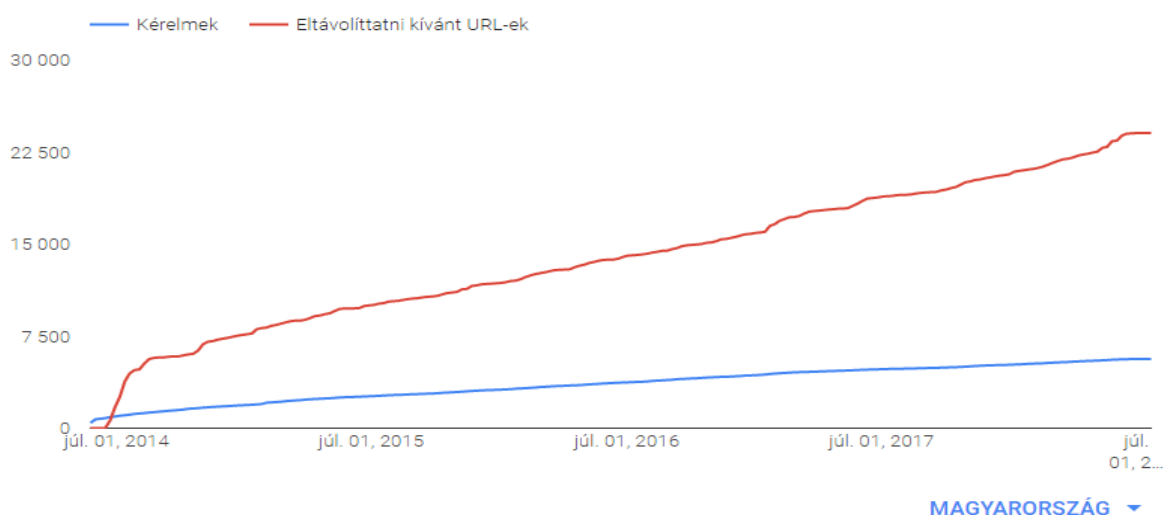
²⁸ A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény - 4§(1) bekezdés

²⁹ NAVRATYIL ZOLTÁN: *Internet és szólásszabadság: a „felejtés” joga és a „feledésbe merüléshez” való jog*, In: *Iustum Aequum Salutare*, XI.2015.2., 85.

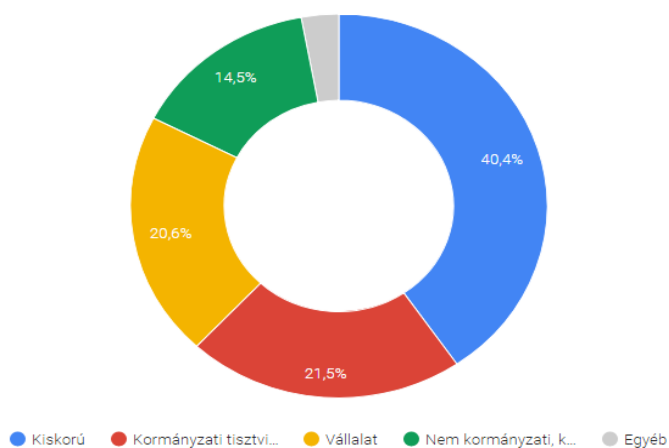
³⁰ ROBERT KIRK WALKER: *The Right to be Forgotten*, In: *Hastings Law Journal*, 2012/64., 263-264.

³¹ ROBERT KIRK WALKER: *The Right to be Forgotten*, In: *Hastings Law Journal*, 2012/64., 275.

Forrás: Google által 2018-ban közzétett adatok a törlési kérelmek kapcsán

A Google által közzétett adatok alapján azt is megtudjuk, hogy 2014. május 28 – 2018. augusztus 11-ig az eltávolított URL-ek száma: 1 005 632, amely a beérkező kérelmek 43,9%-nak felel meg. A kérelmek elbírálására a 29.cikk alapján létrehozott munkacsoport tevékenységével kerül sor. A felülvizsgálatot követően a munkacsoport e-mail útján értesíti az érintett személyt a vizsgálat eredményeiről.

Forrás: Google által 2018-ban közzétett adatok a törlési kérelmek kapcsán

Ezen adatok 2016-tól kezdődően szemléltetik a kérelmezők kategóriájának százalékeit.³²

A Google azon adatokat is közzétette, hogy mely weboldal kapcsán érkezik be a legtöbb kérelem, az első helyen a Facebook szerepel.³³

4. AZ ELFELEDTETÉSI JOG ÉRVÉNYESÍTÉSÉNEK NEHÉZSÉGEI AZ ADATTÁROLÁSI MÓDSZEREK TÜKRÉBEN

A modernkor által hozott innovációk nagyban megváltoztatták az adattárolási szokásokat. Robbanásszerű változások következtek be az informatika világában, a fizikális adathordozókat és adattárolókat (például CD, floppy-lemez) egyre inkább felváltották a digitális adattárolók. Újkori vívmánynak tekinthetjük ún. felhőszolgáltatást (például: Google Drive, Dropbox), amely mind az egyének, mind pedig a vállalatok számára megkönnyíti az adatok gyors és biztonságos kezelését, és tárolását. A felhőben történő adattárolás számos problémát eszközölt az elődjeihez képest, ugyanis míg egy CD, ha elejtjük megsérülhet és ezáltal az adatok ismételt leolvasása lehetetlenné válhat, addig a felhő fizikális mivoltának hiányában ilyen hibában nem szenvedhet.

Az újonnan megjelenő számos előny mellett azonban néhány súlyos probléma is napvilágot látott, ilyen például ezen szolgáltatások által történő adatlopás, identitáslopás nagyobb eséllyel történő előfordulása,

³²

https://transparencyreport.google.com/eu-privacy/overview?requests_over_time=country:HU&lu=submitter_types&submitter_types=country::excludePrivateIndividuals:true (letöltés: 2018. augusztus 11.)

³³ Uo. (letöltés: 2018. augusztus 11.)

ugyanis a fizikai ráhatás és biztonság kialakítása a felhasználók kezéből kikerült egy jogérvényesítést aligha biztosító virtuális térbe.³⁴ Azonban a jogalkotó ezen problémák elkerülése érdekében az ilyen szolgáltatások alkalmazását az adatvédelmi irányelvek elfogadása után teszi lehetővé, ezáltal ezeket is a GDPR rendelet védelme alá helyezve.³⁵

Az adat a vállalkozások szempontjából a legértékesebb dolognak minősül, mind a szervezeti, mind pedig a munkavállalói egységet tekintve. Ezen értékes adatok védelmét a vállalkozások fizikai eszközök, virtuális szolgáltatások és algoritmusok által tudják garantálni.³⁶

Az adatlopás, kiberbűnözés, illetve az esetlegesen felmerülő adat megsemmisülést előidéző tényezők (például tüzeset, beázás) ellen számos lehetőséget vesznek igénybe a vállalkozások. Ezen fenyegető veszélyek kiinduló pontja lehet maga a vállalkozáson belül található szervezeti egységből származó káros tevékenység, de akár elháríthatatlan külső események is.³⁷

Murphy törvénye kétséget kizáróan jelenik meg a fejlődő vívmányok ellenére is, miszerint: „*az az elv, hogy ha valami egyáltalán elromolhat, az el is romlik.*”³⁸ Ezen felmerülő probléma megelőzésére ma már számos garancia szolgál. A floppy lemezek megjelenését követően nagy előre lépést jelentett az optikai adattárolás megjelenése. Azonban ma már a CD lemezeket is felváltották a pendrive adathordozók, illetve az SSD-kártyák, külső winchesterek, melyek sérülési foka jóval kisebb a hagyományos lemezekhez képest.

A nagyobb vállalatok esetében azonban a fokozott védelem érdekében előfordulhat az is, hogy az adott vállalkozás adatait egy másik városban, megyében, akár országban fizikálisan elhelyezett adattárolón biztonsági mentés formájában kétszeresen mentik. Ez az esetleges természeti katasztrófák ellen megfelelő védelmet nyújthat, ugyanis ha az egyik helyen ilyen behatások által az adatok megsemmisülnek, a másik helyen mentett adatok változatlan fennállása biztosított marad.

Az új GDPR rendelet azonban nem válogat a különböző adathordozók között, mindegyikre ugyan azon módon terjeszti ki a hatályát, az esetlegesen eszközönként felmerülő problémákat figyelmen kívül hagyva. De akkor hogyan is képes a munkáltató a rendeletben meghatározott felejtés jogának érvényesülését garantálni, ha valamelyik munkavállaló személyes adatainak törlését kéri? Floppy lemez esetén ezen jogok garantálása teljességgel kizárt, ugyanis az azon rögzített adatok részbeni módosítása nem lehetséges, adatot floppy lemezről maximum a teljes megsemmisítés által lehet törölni vagy „módosítani”. A CD-k esetében azonban már fennáll a módosítás, törlés lehetősége, azonban itt sem teljes körben, ugyanis csupán az újra írható CD-k esetében van lehetőség az azon található tartalom megváltoztatására. Ezzel szemben a pendrive-k és a külső winchester-ek esetében már pár kattintással garantálható a felejtéshez való jog gyakorlatba történő átültetése.

Azonban a külföldi szerven is tárolt adatok esetében korántsem ilyen könnyű az adatok törlése. Ha a munkáltató a munkavállaló személyes adatait egy külföldi szerveren tárolja, tevékenysége adattovábbításnak számít. Ezen tevékenység alapjául a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény, miszerint: „*személyes adat (beleértve a különleges adatot is) az országból - az adathordozótól vagy az adatátvitel módjától függetlenül - harmadik országban lévő adatkezelő vagy adatfeldolgozó részére akkor továbbítható, ha a) ahhoz az érintett kifejezetten hozzájárult, vagy b) azt törvény lehetővé teszi, és a harmadik országban az átadott adatok kezelése, illetőleg feldolgozása során biztosított a személyes adatok megfelelő szintű védelme.*”³⁹

Ennek megfelelően a munkáltató akkor továbbíthatja a munkavállaló adatait egy másik országban található szerverre, ha a munkavállaló kifejezetten hozzájárult. Ezzel kapcsolatosan felmerülő álláspontját az adatvédelmi biztos 1504/P/2009-3. ügyben is kifejtette és hozzájárulás hiányában végzett adattovábbítást jogellenesnek minősítette.⁴⁰ Azonban a több terabájtnyi helyet foglaló adatok esetében nagyon nehéz garantálni a rendeletben megfogalmazott jog valódi érvényesülését, ugyanis lehet az egyik szerven az adatok végleg a feledésbe merültek, de ez nem eredményezi a más szerverekre továbbított adatok megsemmisülését is.

³⁴ SZŐKE GERGELY LÁSZLÓ: *Az európai adatvédelmi jog megújítása. Tendenciák és lehetőségek az önszabályozás területén*, 2014, Pécs, Doktori értekezés - Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 57-60.

³⁵ ANTAL MELINDA: *Innováció az adattárolásban - Hogyan változtatták meg életünket a felhőszolgáltatások?*, Budapest, 2018, 25.

³⁶ BUJDOSÓ ROLAND: *A vállalati adatvédelem és adatbiztonság a magyarországi vállalkozásoknál napjainkban*, 2014., Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar Gazdálkodástani Intézet, 15.

³⁷ Uo. 24.

³⁸ ARTHUR BLOCH: *Murphy törvénykönyve, avagy miért romlik el minden?*, 1985, Budapest, Gondolat Kiadó, 2.

³⁹ A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény - 9§

⁴⁰ http://abi.atlatszo.hu/index.php?menu=aktualis/allasfoglalasok/2009&dok=1504_P_2009-3 (letöltés: 2018. október 4.)

Biztonsági mentés esetén anélkül tárolja a szoftver az adatokat, hogy valójában tudná mi is pontosan az adat. Általánosságban elmondható, hogy a mentésre, tárolásra szolgáló eszközök objektumot és metaadatokat adnak az objektumról. Az eszközök nem ellenőrzik az objektum tartalmát vagy formátumát, é és azt sem tudják, hogy milyen adat található meg benne.

Adatbázisok esetén két nagy csoportot különíthetünk el egymástól, beszélhetünk műveleti és elemző adatbázisokról. Világszerte különböző nagy vállalatok, szervezetek tevékenységük során az ún. műveleti adatbázisokat alkalmazzák, amelyek alkalmasak a mindennapi adatgyűjtési-módosítási feladatok ellátására. Ezen adatbázis típus tehát olyan szervezeti egységekben elterjedt leginkább, ahol az adatok gyors változása és az ehhez kapcsolódó frissítési készség nélkülözhetetlen eleme a szervezet napi szintű működésének.⁴¹

Az ún. relációs adatbázisok a referenciális integritás koncepcióját tartalmazzák. De hogyan is definiálhatnánk ezen adatbázis típust? A matematikai alapokra épülő modell, ahogy a nevében is található reláció azt mutatja, a halmazelméletet rejt magában. Az adatok relációban tárolódnak, amelyek a felhasználók részére táblázat formájában jelennek meg. A relációkat „egyedek” és „jellemzők” alkotják.⁴² Amikor az adatbázis nyitva van, az adatok törlése nem jelent problémát a bázis számára. Az adat törlése mellett törli az összes hivatkozást az adott adatra vonatkozóan, illetve frissíti azokat a hivatkozásokat is, amelyek hivatkoznak ezekre a hivatkozásokra.⁴³ Azonban a biztonsági mentés esetében már nem ilyen egyszerű a folyamat, ugyanis a biztonsági szoftvereknek többet kell tudniuk a fájlok formátumáról. Ezután képesnek kell lennie arra, hogy törölje az érintett adatot, arra vonatkozó minden hivatkozást, és minden olyan további hivatkozást, amely az adatot érintő hivatkozásra vonatkozik és ezt minden relációs adatbázis kezelő rendszerre meg kellene tennie. Ennek alapján a különböző szervezeteknek, munkáltatóknak a törléshez való jog érvényesítése során, ezen jog foganatosításnak ki kell terjednie az adattároló rendszereken túl, a biztonsági másolatokra is. Mint ahogy már említettem az adatvédelmi törvény a technika szempontjából semlegességet mutat, így minden eszközre kiterjesztően biztosítani kell az elfeledtetéshez való jogot.⁴⁴ Ezen kötelezettség alól a rendelet nem biztosít mentességet, minden szervezetre ugyan azon feltételek és korlátozások vonatkoznak, azonban az, hogy a vállalkozások hogyan képesek ezek érvényesülését garantálni nagyban függ magától a szervezeti egységtől, fejlettségétől, annak sajátos körülményeitől, megőrzési ütemtervétől és a rendelkezésre álló technológiáktól. Nyilván valóan a KKT szektorban jelen levő munkáltatók, akiknek nem az adatgyűjtés a fő tevékenysége a rendeletben biztosított jogosultság gyakorlatban történő átültetése igazán nagy problémát okozhat.

Az algoritmusok működését meghaladva, a problémák megoldása és a jog érvényesítése érdekében vajon mit tehetnek a vállalatok, szervezetek, intézmények? Egyáltalán lehetséges-e a gyakorlatba történő átültetése? Robert Wassall, a ThinkMarble jogi szolgáltatás vezetője egy lehetséges megoldásként a következőket vázolta fel: „*Ha az adatok névtelenek, akkor megszűnik a személyes adat jellegük és már nem tartoznak a GDPR hatáskörébe, ha a feltöltött adatokat lehetetlen azonosítani és névtelennek lehet azokat tekinteni, akkor ezen adatokra az elfelejtés jogát nem lehet érvényesíteni.*”⁴⁵

ÖSSZEGZÉS

Összességben elmondhatjuk, hogy az elfeledtetéshez való jog gyakorlatban történő foganatosítása számos nehézséget hordoz magában, és lehet nagyobb hátrányt okoz, mint ami jót szolgált volna. Sok technikai eszköz estében a törlés csupán úgy teljesíthető, (például a szalagos biztonsági másolatok esetében vagy a nem újra írható CD-knél), hogy az egész adattárat megsemmisítik adatok közötti szelektáció nélkül. A biztonsági mentések esetében, pedig pont annak a jelentőségét iktatják ki, amire ezen biztonsági mentések szolgálnak, ugyanis a törlési folyamatok megszakítják az alkalmazások futtatását, helyre állításra irányuló műveleteit, ami több kárhoz vezethet, mint előnyhöz. A többször törlés ellehetetlenítheti a szervezet működését és megszüntethet feltétlen szükséges adatokat is.

⁴¹ A relációs adatbázisok és a SQL: http://rs1.sze.hu/~takacs/oktatas/NGB_IN008_1_Adatb/SQL_olvasson.pdf, 1. (letöltés: 2018. október 6.)

⁴² Uo. 5-6.

⁴³ CHRIS MELLOR- *The glorious uncertainty: Backup world is having a GDPR moment*, In: *The Register*, 2018

⁴⁴ https://www.theregister.co.uk/2018/05/31/backup_gdpr_analysis/ (letöltés: 2018. október 6.)

⁴⁵ Uo.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1.] A relációs adatbázisok és a SQL: http://rs1.sze.hu/~takacsg/oktatas/NGB_IN008_1_Adatb/SQL_olvasson.pdf (letöltés: 2018. október 6.)
- [2.] ANTAL MELINDA: *Innováció az adattárolásban - Hogyan változtatták meg életünket a felhőszolgáltatások?*, Budapest, 2018.
- [3.] ARTHUR BLOCH: *Murphy törvénykönyve ,avagy miért romlik el minden?*, 1985, Budapest, Gondolat Kiadó
- [4.] BUJDOSÓ ROLAND: *A vállalati adatvédelem és adatbiztonság a magyarországi vállalkozásoknál napjainkban*, 2014., Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar Gazdálkodástani Intézet
- [5.] CHRIS MELLOR: *The glorious uncertainty: Backup world is having a GDPR moment*, In: *The Register*, 2018.
- [6.] DR. SZŐKE GERGELY LÁSZLÓ: *Az európai adatvédelemi jog megújítása. Tendenciák és lehetőségek az önszabályozás területén*, 2014, Pécs, Doktori értekezés - Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola
- [7.] GEORGE BROCK: *The Right to be Forgotten, Privacy and the media in the digital age*, New York, 2016, I.B Tauris & Co.Ltd
- [8.] HUGH MCCARTHY, ARTHUR COX: *GDPR series: the Right to be Forgotten*, In: *Data Protection Ireland, Volume II*, Issue I.
- [9.] Jääskinen főtanácsnok indítványa a C-131/12. sz. ügyben
- [10.] M. M. VIJFVINKEL: *Technology and the Right to be*, 2016, Radboud University Nijmegen
- [11.] MENYHÁRD ATTILA: *A magánélethez való jog elmélete*, In: *Medias Res*, 2014/2.sz.
- [12.] NAVRATYIL ZOLTÁN: *Internet és szólásszabadság: a „felejtés” joga és a „feledésbe merüléshez” való jog*, In: *Iustum Aequum Salutare*, XI.2015.2.
- [13.] ROBERT KIRK WALKER: *The Right to be Forgotten*, In: *Hastings Law Journal*, 2012/64.
- [14.] http://abi.atlatszo.hu/index.php?menu=aktualis/allasfoglalasok/2009&dok=1504_P_2009-3 (letöltés: 2018. október 4.)
- [15.] http://k.blog.hu/2017/02/21/a_felejtes_ara_366 (letöltés: 2018. június 24.)
- [16.] <http://www.itpro.co.uk/data-protection/22378/what-is-googles-right-to-be-forgotten> (letöltés: 2018. június 14.)
- [17.] <https://adatujzagiras.atlatszo.hu/2017/01/20/hogyan-erinti-az-europai-mediát-a-felejteshez-való-jog/> (letöltés: 2018. június 14.)
- [18.] https://transparencyreport.google.com/eu-privacy/overview?requests_over_time=country:HU&lu=submitter_types&submitter_types=country::excludePrivateIndividuals:true (letöltés: 2018. augusztus 11.)
- [19.] <https://workplaceblog.fb.com/news/workplace-and-gdpr/> (letöltés: 2018. június 18.)
- [20.] <https://www.falter.at/the-vienna-review/0000/eu-vs-facebook-fighting-for-the-right-to-be-forgotten> (letöltés: 2018. június 19.)
- [21.] https://www.theregister.co.uk/2018/05/31/backup_gdpr_analysis/ (letöltés: 2018. október 6.)

FELHASZNÁLT JOGFORRÁS

- [1.] A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény
- [2.] A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010.évi CIV. törvény
- [3.] The General Data Protection Regulation

A BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉGRE VONÁS PROBLEMATIKÁJA AZ ÖNVEZETŐ GÉPJÁRMŰVEK TEKINTETÉBEN

Absztrakt

Napjaink közötti közlekedésének automatizálódása egyértelműen az olyan autonóm gépjárművek irányába halad, amelyek már komplikáltabb közlekedési helyzetekben is a humán gépjárművezetőt szinte teljesen nélkülözve látnak el irányítási, koordinálási, vezérlési funkciókat, legyen szó akár személygépjárművekről, akár tömegközlekedési eszközökről. Tanulmányomban kitérek az önvezető gépjárművek 'fogalmára', automatizáltsági szintek szerinti osztályozhatóságukra és azokra a jogi, főként büntetőjogi problémákra, amelyeket e gépjárművek indukálnak, mindezzel komoly kihívások elé állítva napjaink és a jövő jogalkotását/jogalkalmazását.

Kulcsszavak: önvezető gépjármű, büntetőjogi felelősség

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A teljesen automatizált vezető nélküli gépjárművek fikciója évtizedekkel ezelőtt még nem volt több, mint egy-egy jól sikerült sci-fi-ben ábrázolt lehetséges jövő predikció⁴⁶. Napjainkra mindez azonban valósággá vált, -legalábbis a feltételes automatizáltság vonatkozásában (lásd később: conditional automation⁴⁷)-, ugyanis az önvezető gépjárművek mára kigurultak a gyárakból a közutakra és tesztelésük éles körülmények között zajlik. Az Egyesült Államok néhány államában -ilyen többek között Florida, Kalifornia, Nevada- már az önvezető gépjárművek forgalomba helyezése is megtörtént.⁴⁸ Nem kell azonban ennyire messzire mennünk, ugyanis európai viszonylatban is jelentős fejlemények említhetők. Például az észtországi Tallinn belvárosában már önvezető buszok szállítják problémamentesen és fennakadás nélkül az utasokat A-ból B-be.⁴⁹ Hazánkban ehhez hasonló automatizáltság egyelőre csak a kötöttpályás tömegközlekedésben valósult meg, amely jellegzetességeiben lényegi különbségeket mutat a nem kötött pályán közlekedő járművekhez képest, de kétségtelen, hogy a modernizáció ebbe az irányba halad. 2016-tól a Nemzeti Közlekedési Hatóság döntése alapján – a 4-es metró sikeres utasforgalmi próbaüzeme után – a metróvonal megkapta a teljesen automata, vonatvezérlésű végleges használatbavételi engedélyt.⁵⁰

Az Audi, Continental, Google, Tesla, Uber, Waymo csupán néhány a világ vezető autóiipari szereplői és szoftvergyártó óriásai közül, amelyek komoly erőfeszítéseket tesznek olyan rendszerek kifejlesztésében és tökéletesítésében, amelyek elektronikus gépjárművezetőként funkcionálhatnak akár a személygépjárművek, akár a tömegközlekedési eszközök tekintetében. Ilyen vezetés segítő rendszer a Tesla által fejlesztett Autopilot, vagy például a Continental Vision Zero nevezetű koncepciójában rögzített ContiSense és

*Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP- 17-2-I-SZE-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

⁴⁶ Itt említhető többek között Ridley Scott Szárnyas fejedelmének alapjaként Philip K. Dick Álmodnak-e az androidok elektronikus bárányokkal? című regénye szolgált.

⁴⁷ CRANE A., DANIEL-LOGUE D., KYLE-PILZ C., BRYCE: *A Survey of Legal Issues Arising from the Development of Autonomous and Connected Vehicles*, 2016, The University of Michigan Law School Ann Arbor, Michigan, 6.

⁴⁸ SMITH, BRYANT WALKER: *Automated vehicles are probably legal in the United States*, 2012, The Center for Internet and Society, Stanford Law School, 77-85.

⁴⁹ elérhető: https://itcafe.hu/hir/esztorszag_tallinn_onvezeto_busz.html

⁵⁰ elérhető: http://hvg.hu/itthon/20160106_Mostantol_vezeto_nelkul_mennek_a_4es_met

ContiAdapt⁵¹ nevezetű fejlesztések, amelyek mint intelligens gumibroncs rendszerek szintén a vezetés automatizálódását és ezzel a közlekedés biztonságosabbá tételét célozzák.

Viski László már 1974-es monográfiájában is úgy fogalmazott, hogy „a világhírességgé váló autómobilizmus nemcsak a modern társadalom arcukatát fogja alapvetően megváltoztatni...hanem a jogszolgáltatás, nem utolsó sorban pedig a büntetőjog számára is addig nem ismert problémát fog jelenteni.”⁵² Napjainkban az autógyártás és a szoftvergyártás szinte egymással összeforva jelentős mértékben determinálja nem csak napjaink, de a jövő közlekedésének irányait is. Egy rendkívül gyorsan és diverz módon fejlődő területről beszélhetünk, amely fokozatosan megteremtette/megteremti az igényt egy olyan jogi keretrendszer megalkotása iránt, amely képes rugalmasan lekövetni a technika modernizálódásának vívmányait és nem egyfajta korlátot képez és visszatartó erőként hat a műszaki fejlődéssel szemben.

Az önvezetés mellett a robotika, a mesterséges intelligencia, a gépipar számítógépek által vezérelt gépei a műszaki tudományok olyan találmányai, amelyekre a társadalomtudományoknak - így a jogtudománynak is lépnie kell. Az említett vívmányok alapfunkciójaként többek között a precizitás, pontosság, gyorsaság, valamint a biztonság magasabb szintre emelése jelölhető meg. E jellemzők tökéletesre fejlesztése mellett elképzelhető, hogy csökken a különböző balesetek (közlekedési, munkahelyi stb.) száma, de elég csupán egyetlen precedens értékű baleset, amely megválaszolatlan kérdések tömkelegét vetheti fel. Egy olyan baleset esetén is, amit következőképpen például egy automatizált, mesterséges intelligencia által vezérelt gép okoz, tisztázni kell a felelősségi viszonyokat. Nehéz lehet annak meghatározása, hogy egy ilyen balesetben kit vonhatunk felelősségre: esetleg a szoftvergyártót, magának a terméknek a gyártóját, gépjármű esetében a tulajdonost, üzembentartót vagy éppen annak adott esetben használóját? Ezekre az scenariók-ra fel kell készülnie a jogalkotóknak minden jogterület tekintetében, legyen az akár közjogi akár magánjogi. Példaként említve reagálnia kell ezekre az esetekre a munkajogban a munkahelyi balesetek vonatkozásában, a polgári jogban a vagyoni, nem vagyoni károk tekintetében, és természetesen a jogrendszer szankciós zárköveként mint *ultima ratio*⁵³ megjelenő büntetőjogban is a büntetőjogi felelősségre vonás tárgykerében.

Tárgyunknál maradva elsősorban a modern technika és a büntetőjog kapcsolatával foglalkozom. A téma szerteágazóságát igazolja, hogy a büntetőjogon belül is számos irányból közelíthetjük meg. Érdekes fejtegetéseknek adhat alapot az eljárásjog tekintetében egy önvezető gépjárművel okozott baleset a nyomozás vagy a bizonyítás terén, új kihívások elé állítva ezzel mind a büntetőeljárás mikénti lefolytatását, mind magát a büntető eljárásjog tudományát. A szűkre szabott terjedelmi korlátok miatt azonban, jelen tanulmány keretében figyelmemet a *büntető anyagi jogra* fordítom és az új kihívások elé állított felelősségi rendszert veszem részletes vizsgálat alá. A témaválasztás alapjaként szolgáló önvezető gépjárművek említett problematikája csupán egy a sok kulcsfontosságú, mindezidáig megoldatlan és megválaszolatlan, napjaink jogalkotására is hatást gyakorló kérdésköre közül. Az általam választott, véleményem szerint kardinális és egyben problematikus tárgykörön keresztül világítom meg a jogtudomány és a mesterséges intelligencia viszonyát, mintegy ablakot nyitva ezzel a jövőre.

A gépjárműgyártás említett rohamos és innovatív fejlődése vitathatatlan, mindemellett felmerülhet a kérdés, hogy milyen előnyökkel kecsegtethet a közlekedés fejlődésének ez az iránya. Számos érv szólhat az automatizálás mellett. Határozott lépést jelenthet a biztonságosabb közlekedés felé, csökkenhet a forgalmi dugók száma és ezzel összefüggésben

⁵¹ elérhető: <http://www.autoszektor.hu/hu/content/intelligens-gumibroncsok-continentaltol>

⁵² VISKI LÁSZLÓ: *Közlekedési büntetőjog*, 1974, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 9.

⁵³ GELLÉR BALÁZS–AMBRUS ISTVÁN: *A Magyar Büntetőjog Általános Tanai I.*, 2017, Elte Eötvös Kiadó, Budapest, 34.

egyben a károsanyag kibocsátás is. Talán a legfontosabb érv, érdek a közúti balesetek számának csökkentésében állapítható meg. Magyarországon évente átlagosan 1300 ember veszíti életét közúti közlekedési balesetben.⁵⁴ A személy sérüléssel és halálos kimenetelű közúti balesetek több mint 90%-át valamilyen emberi mulasztás vagy önhiba okozza.⁵⁵ Tehát az emberi tényező 'korlátozásával', mesterséges intelligenciával (hardver, szoftver) való helyettesítésével számottevően csökkenhet az emberi mulasztásos balesetek száma, ugyanakkor az idáig vezető út még rendkívül hosszú és rögzös, rengeteg megválaszolandó kérdést tár elénk.

A sok pozitívum mellett az autonóm járművek alkalmazásának természetesen árnyoldalai is vannak. Sajnos e témában már halálos precedensek is említhetőek. 2016 júniusában Floridában egy Autopilot módban közlekedő Tesla S modell egy teherautó utánfutójával ütközött, halálos sérülést okozva ezzel a saját utasának.⁵⁶ Az ilyen és ehhez hasonló esetek világítanak rá arra a kulcsfontosságú problémára, hogy ezekkel a helyzetekkel a jognak 'kezdenie' kell valamit. A hagyományos büntetőjog a *societas delinquere non potest* tételére is figyelemmel alapvetően a természetes személy tiltott egyéni magatartásához kapcsolódik.⁵⁷ Ez az elv a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben (a továbbiakban: Btk.) is lecsapódik, megfigyelhető. A bűnösségen alapuló felelősség elvéből fakadóan bűncselekmény elkövetője természetes személy lehet, hiszen a szándékosság vagy gondatlanság csak természetes személy jellemzője lehet. Az automatizáltság növekedésével a természetes személy egyéni felelőssége egyre csökken, hiszen gépjárművezetőből mindinkább a gépjármű operátorává, majd utasává redukálódik. Mindez fokozatosan elmozdíthatja a felelősséget az egyénről a gyártók mint jogi személyek felé. Itt azonban a jogi személy felelőssége még csak áttételesen jelenik meg, hiszen a gyártó tesztelőjének, informatikusának, karbantartójának mint természetes személynek az egyéni felelőssége még érvényesülhet, és ez 'nehézkessé' teheti a gyártó felelősségre vonását.⁵⁸ A teljes automatizáltság megvalósulásával, az esetleges -például karbantartói mulasztásoktól eltekintve- viszont felvetődik a kérdés, hogy hogyan lehetne beilleszteni büntetőjogi felelősségi rendszerünkbe egy olyan cselekményt, amelyet nem ember követ el, vajon hogyan alakulnának a felelősségi viszonyok egy teljesen automatizált önvezető gépjármű esetén? Tudnánk-e a történeti tényállást megfelelően valamely törvényi tényállás alá szubszumálni? Álláspontom szerint nem, legalábbis a jelenlegi büntetőjogi felelősségi rendszer és az ahhoz keretdiszpozícióként kapcsolódó törvények megreformálása nélkül nem. Az önvezetés, a mesterséges intelligencia a XXI. század olyan vívmányai és egyben kihívásai, amelyek megfontolásra és mérlegelésre készítenek mind a jogalkotókat, mind a jogalkalmazókat, és emellett előirányoznak a büntetőjogban egy olyan jelentős paradigmaváltást, amelynek megvalósítása várhatóan elkerülhetetlen lesz.

Hazánkban jelenleg nincsen az önvezető gépjárművekre vonatkozó hatályos szabályozás, ezért főleg külföldi, angolszász forrásokra és precedensekre támaszkodom. A tanulmány vezérfonalaként az ún. „Michigan-jelentés”⁵⁹ szolgál. Emellett néhány olyan amerikai állam felelősségi rendszerével foglalkozom részletesebben, ahol az automatizált gépjárművek

⁵⁴ elérhető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_feb002.html

⁵⁵ elérhető: http://www.police.hu/sites/default/files/szemelyseruleses_kozuti_kozlekedesi_balesetek_alakulasa_2004-2014_osszesített_jun_0.pdf

⁵⁶ elérhető: <https://www.nytimes.com/2016/07/02/business/joshua-brown-technology-enthusiast-tested-the-limits-of-his-tesla.html>

⁵⁷ BELOVICS–NAGY–TÓTH: *Büntetőjog I. Általános rész*, 2015, HvgOrac Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 504.

⁵⁸ BROZEK, BARTOSZ–JAKUBIEC, MAREK: *Ont he legal responsibility of autonomous machines*, 2017, Artif Intell Law, Kraków, 300.

⁵⁹ DANIEL A. CRANE–KYLE D. LOGUE–BRYCE C. PILZ: *A Survey of Legal Issues Arising from the Development of Autonomous and Connected Vehicles*, 2016, The University of Michigan Law School Ann Arbor, Michigan

forgalomba helyezése már megtörtént. Továbbá górcső alá veszem a 2016-os halálos balesetet, annak részleteit, körülményeit, valamint az azt követő hatósági eljárás fontosabb motívumait. Álláspontom szerint azonban a téma maradéktalan kifejtése indokolja egy megfelelő fogalmi alapvetés létét, ezért a következőkben röviden ismertetem az önvezető gépjárművek fogalmát, lehetséges megnevezéseiket, azok kategorizálását, különböző osztályokba besorolt szintjeit.

2. AUTONOMOUS, DRIVERLESS, SELF-DRIVING CAR (AUTONÓM, VEZETŐ NÉLKÜLI, ÖNVEZETŐ GÉPJÁRMŰ)

2.1. FOGALMI ALAPVETÉS

Mindenekelőtt tisztázandó, az 'önvezetés' kapcsán, hogy ez esetben a gépjármű nem fizikai értelemben önmagát vezeti, hanem egy szoftver vezérli, amely különböző hardverelemekből és szenzorok sokaságából áll össze. A szoftver és az abban futtatott mesterséges intelligencia az, amely a különféle szenzorok (érzékelők, kamerák) által mintegy lemodellezi a környezetét, és a begyűjtött adatok, információk alapján vezérli és irányítja a gépjárművet. Az ilyen rendszerű gépjárművek elnevezésére a nemzetközi irodalomban különböző kifejezések jelentek meg (self-driving, autonomous, driverless)⁶⁰. Mivel a Weigend és társai cikk is ezt a szóhasználatot alkalmazza, ezért a következetesség érdekében az általam leginkább favorizált self-driving/selbstfahrender, azaz önvezető megnevezést használom.⁶¹ Talán a 'self-driving car' mint önvezető autó fejezi ki legjobban azt, hogy esetünkben a gépjárműben helyet kapó szoftver függetlenül végez irányítási, manőverezési és vezérlési funkciókat esetenként a humán tényezőt teljesen nélkülözve. Ez a szempont azonban egy további kategorizálásnak ad alapot, mégpedig annak, hogy az automatizáltság különböző szintjei alapján miképp osztályozhatjuk az önvezető gépjárműveket. Mikor említhető az automatizáltság azon pontja, amitől már önvezetőnek nevezhetünk egy járművet?

2.2. AZ ÖNVEZETŐ GÉPJÁRMŰVEK OSZTÁLYOZÁSA

Az emberi sofőr nélküli önvezető gépjárművek fejlesztése és használata annyira teszt pályákra és "laboratóriumi" körülményekre koncentrálódott, hogy a kétezres évekig tulajdonképpen nem is került kapcsolatba a jogi kutatásokkal és fejlesztésekkel.⁶² A 2010-es évek végére viszont megkezdődött a gépjárművek tesztelése a közutakon, és napjainkra a forgalomba helyezésük is megtörtént már.⁶³ Mindez gyors lépésre készítette/készíteti a jogalkotókat, ugyanakkor a terület dinamikus és összetett fejlődésének jellegéből következően a jogalkotás eredménye könnyen lehet egy túl szűken vagy akár túl tágan értelmezhető jogszabályi környezet megteremtése. A szakirodalomban több fajta megközelítés létezik az önvezető járművek osztályozására, amelyek tulajdonképpen az automatizáltság szintje és a humán faktor szükségessége, eshetőlegessége és nélkülözhetősége szerint differenciálnak. E körben említhető a német BASt-projekt csoport hármas kategorizálása, amely részben, nagymértékben és teljes mértékben automatizált gépjárművek között tesz különbséget.⁶⁴ Az Európai Bizottság Gear 30 elnevezésű vitairatának

⁶⁰ LIDBERG, M.–GORDON, T. J.: *Automated driving and autonomous functions on road vehicles*, in: *Vehicle system dynamics*, 2015, Taylor and Francis, 959.

⁶¹ WEIGEND, THOMAS: *Notstandrecht für selbstfahrende Autos?*, 2017, Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik, Köln, 599.

⁶² KÖHIDI ÁKOS–SOMKUTAS PÉTER: *Az önvezető autó szoftvere magas szintű szellemialkotás vagy kifinomult károkozó?* In *Medias Res*, 2017/2. szám, 234.

⁶³ GARZA P., ANDREW: *Wrinkles and Wrecks in the Age of Autonomous Vehicles*, 2012, New England Law Review, Boston, 581.

⁶⁴ SCHELLEKENS, MAURICE: *Self-driving cars and the chilling effect of liability law*, in: *Computer Law & Security Review*, 2015, Elsevier Ltd., 507.

1. számú melléklete viszont már 6 automatizáltsági szintet különböztet meg. A melléklet a 0. szinttől (amely esetén nem beszélhetünk semmilyen automatizáltságról) egészen az 5. szintig, azaz a teljes automatizáltság szintjéig rendszerez. Markáns választóvonal húzható meg a 2. és 3. szint között, ugyanis míg az előző esetében még feltétlenül szükséges a gépjárművezető 'korrekcióképes' jelenléte, ettől felfelé haladva ez egyre inkább szükségtelenné válik és szoftver kezdi el helyettesíteni az emberi tényezőt. A vitairat tulajdonképpen kifejti, hogy a 3. automatizáltsági szintig nem fedezhető fel különösebben akadály az uniós joggal való összehangolás tekintetében, azonban az ezt meghaladó szinteken már a szabályozás módosítása válhat szükségessé. Ilyen módosítás lehet indokolt például a kiberbiztonságra, adatbiztonságra, a gépjárművek közötti kapcsolattartásra, a vezetői engedélyekre, a felelősségre, a biztosításra, az útjelzőkre, a közlekedési stb. szabályokra vonatkozó esetkörökben.⁶⁵

Hasonlóan hat különböző automatizáltsági szint szerint differenciál az SAE International, amely a National Highway Traffic Safety Administration (továbbiakban:

SAE level	Name	Narrative Definition	Execution of Steering and Acceleration/Deceleration	Monitoring of Driving Environment	Fallback Performance of Dynamic Driving Task	System Capability (Driving Modes)
Human driver monitors the driving environment						
0	No Automation	the full-time performance by the <i>human driver</i> of all aspects of the <i>dynamic driving task</i> , even when enhanced by warning or intervention systems	Human driver	Human driver	Human driver	n/a
1	Driver Assistance	the <i>driving mode</i> -specific execution by a driver assistance system of either steering or acceleration/deceleration using information about the driving environment and with the expectation that the <i>human driver</i> perform all remaining aspects of the <i>dynamic driving task</i>	Human driver and system	Human driver	Human driver	Some driving modes
2	Partial Automation	the <i>driving mode</i> -specific execution by one or more driver assistance systems of both steering and acceleration/deceleration using information about the driving environment and with the expectation that the <i>human driver</i> perform all remaining aspects of the <i>dynamic driving task</i>	System	Human driver	Human driver	Some driving modes
Automated driving system ("system") monitors the driving environment						
3	Conditional Automation	the <i>driving mode</i> -specific performance by an <i>automated driving system</i> of all aspects of the <i>dynamic driving task</i> with the expectation that the <i>human driver</i> will respond appropriately to a <i>request to intervene</i>	System	System	Human driver	Some driving modes
4	High Automation	the <i>driving mode</i> -specific performance by an <i>automated driving system</i> of all aspects of the <i>dynamic driving task</i> , even if a <i>human driver</i> does not respond appropriately to a <i>request to intervene</i>	System	System	System	Some driving modes
5	Full Automation	the full-time performance by an <i>automated driving system</i> of all aspects of the <i>dynamic driving task</i> under all roadway and environmental conditions that can be managed by a <i>human driver</i>	System	System	System	All driving modes

forrás:

SAE

Copyright © 2014 SAE International. The summary table may be freely copied and distributed provided SAE International and J3016 are acknowledged as the source and must be reproduced AS-IS.

International

NHTSA) szintén adoptált magának.⁶⁶ Mivel a későbbiekben néhány amerikai állam szabályozásával/szankciórendszerével részletesebben foglalkozom, -tekintettel arra, hogy a Gear 30-as osztályozáshoz képest néhány kisebb eltérés felfedezhető - ezért a továbbiakban az NHTSA által rendszeresített kategóriákat alkalmazom és azokra fűzöm fel a tanulmány gondolatmenetét. Miként az a mellékelt ábrán megfigyelhető, jelen esetben is hat szintet

⁶⁵ GEAR 30 DISCUSSION PAPER, elérhető: <https://circabc.europa.eu/sd/a/a68ddba0-996e-4795-b207-8da58b4ca83e/Discussion%20Paper%20A0-%20Roadmap%20on%20Highly%20Automated%20Vehicles%2008-01-2016.pdf>

⁶⁶ SMITH: i. m. 47-48.

határolhatunk el egymástól. A 0. szint esetén nem beszélhetünk automatizáltságról, tulajdonképpen a hagyományos 'fapados' gépjárművek említhetők itt, ahol mindent maga a gépjárművezető végez manuálisan. Az 1. szint az ún. funkcióspecifikus automatizáltság szintje. Itt főként a különböző támogató rendszerek, mint például a tolatóradar említhető.⁶⁷

Következő szint az összetett funkcionalitás/részleges automatizálás, amely a sávtartó és különböző vezetéstechnikai (ADAS-Advanced driver-assistance systems)⁶⁸ rendszerekkel, - mint például az ACC-Adaptive Cruise Control, LKS-Lane-Keeping Systems vagy a CMB-Collision Mitigation Braking-, felszerelt gépjárműveket jelenti.⁶⁹ A 3. szint esetében az említett sávtartó és fékrendszerekkel felszerelt önvezető gépjármű már bonyolultabb közlekedési helyzetekben is ura marad a járműnek, de lényegi elem, hogy a vezetés e szintje még mindig teljes embert kíván. A korlátozott/magas automatizáltságot és a teljes önvezetést, mint legmagasabb szinteket tulajdonképpen az különbözteti meg egymástól, hogy míg az előző esetében még mindig szükség van például veszélyhelyzetekben a gépjárművezető korrekcióira, az utóbbi esetében viszont ez már teljesen a szoftverre lesz bízva. Ez az alkalmazott osztályzás műszaki oldalról közelítve és mérnöki szemmel nézve kritizálható ugyan⁷⁰, de jogi szempontból tökéletes viszonyítási alapot ad, ugyanis az egyes szintek eltérő módon határozzák meg a gépjárművezetőtől elvárt, tanúsítandó magatartást, tehát a kötelezettségeit. Számos felelősségi kérdés azonban még így sem tisztázott, és mindez egyértelműen hátráltatja az innovációt és késlelteti a teljesen automatizált modellek piacra kerülését.

2.3. HOL TARTUNK MOST ÉS HOVÁ TARTUNK?

Jelenlegi műszaki tudásukat tekintve a 3. szinten állnak az önvezető gépjárművek. Szembetűnő tehát, hogy az emberi humán tényező még mindig immanens belső elemét képezi a közúti közlekedésnek. A humán faktor esetünkben kulcsfontosságú elem és az anyagi jogi felelősségi kérdések kapcsán vizsgálódásom magvát képezi. Az előzőekben tárgyalt Uniós Gear 30-as vitairat is a 3. szintet jelöli meg, mint kritikus pontot, amelytől kezdődően a jogi keretrendszer megreformálása már nélkülözhetetlenné válik. Mindezt legjobban talán az az alapvető tény támasztja alá, hogy a 2., 3., 4. szint esetén még ott van az ember, tehát az emberi beavatkozás lehetősége (ami egyebekben e szinteken egyben kötelezettség is) még egyértelműen fennáll. E tekintetben a természetes személy büntetőjogi felelőssége még megáll, de az egyre 'csökken', nehezedik a felelősségre vonás folyamata, a szankciók alkalmazása, hiszen olyan 'amorf' eseteket kell beleillesztenünk a felelősségi rendszerbe, amelyekkel eddig sem a nemzetközi, sem a hazai büntetőjog még nem találkozott. Ez lehetne az első olyan jelentősebb paradigmaváltás a büntetőjogban, ami fokozatosan szükségessé válik/vált ahhoz, hogy a büntetőjog továbbra is megfelelően eleget tudjon tenni társadalomvédelmi funkciójának, a speciális és generális prevenciónak.⁷¹ Még ennél is jelentősebb paradigmaváltáshoz vezethet majd az 5. szint teljes automatizáltsága. Ez esetben már nem beszélhetünk majd a hagyományos értelemben vett természetes személy büntetőjogi felelősségéről, hiszen a rendszer vezérelt automatizmus e szintjén a gépjárművezető, vezetői minőségéből kvázi utassá válik. Ebben az esetben egy esetleges baleset következtében problematikus lehet a felelősségi körök tisztázása. Felmerülhet a kérdés, hogy kit/'mit' lehet majd felelősségre vonni? A szenzort, a szoftvert, azok gyártóját, az üzembentartót vagy magának a gépjárműnek a gyártóját? A kérdéskör

⁶⁷ KÖHIDI-SOMKUTAS: i. m. 3.

⁶⁸ YUNA RO-YOUNGWOOK HA: *A factor Analysis of Consumer Expectations for Autonomous Cars*, in: *Journal of Computer Information Systems*, 2017, Daejeon, 1.

⁶⁹ GOODRICH, J.: *Driving Miss Dasy*, in: *Houston Law Review*, 2013, Houston, 268-269.

⁷⁰ TEMPLETON, BRAD: *A Critique of NHTSA and SAE „Levels” of self-driving*, (elérhető: <http://www.templetons.com/brad/robocars/levels.html>.)

⁷¹ KIS NORBERT: *A bűnösségi elv hanyatlása a büntetőjogban*, 2005, UNIÓ Kiadó, Budapest, 18.

komplexitását az adja, hogy túl sok személyről beszélhetünk, nehézkes lesz adott esetben konkretizálni a felelősséget. Feladatként jelenhet meg tehát a jövő jogalkotása előtt egy olyan működőképes szankciórendszer kimunkálása, amely képes lesz a személyi felelősség konkretizálására. Az egyelőre talán utópisztikusnak tűnő teljes automatizálással és az általa szükségessé váló második paradigmaváltásra a későbbiekben még kitérek, itt csak felvillantom azt, utalva a téma összetettségére.

Az első nagy jogi reform jelenleg is zajlik. Ahogy említettem korábban, az Egyesült Államok néhány államában a 3. szintű önvezető járművek forgalomba helyezése is megtörtént már. Ahhoz, hogy mindez megtörténhessen, jelentős reformokat kellett véghez vinniük az egyes államok jogalkotóinak. Ezzel kapcsolatban megvizsgálom részletesen Michigan, általánosságban Nevada, Florida jogszabályi környezetét, valamint a témával kapcsolatos hazánkra is jogharmonizációs kötelezettséget róvó fontosabb nemzetközi egyezményeket. Ezt követően a vizsgálati eredményeket bemutatva, egyfajta *de lege ferenda* javaslatként a téma egy olyan megvilágítását mutatom be, amely esetlegesen adaptálható lenne és megfelelő kiindulási alapként szolgálhatna a hazai szankciórendszer megreformálása vonatkozásában.

Fontosnak tartom azonban leszögezni, hogy a nemzetközi jogalkotás és jogalkalmazás átható vizsgálata után sem vonhatunk le végérvényű következtetéseket, hiszen az önvezetés hármasszintje is olyan komplex kérdéseket állít eléink, amelyek precíz és kimerítő megválaszolása még hosszú évek kutatómunkája eredményeként sem garantált. E körben már olyan alapvető dolgok is megkérdőjelezhetővé és pontosan nem megválaszolhatóvá válnak, hogy például mik az egyén valódi képességei? Vajon képes-e uralni a technikát? Hiszen az ember valójában csak azért tehető felelőssé, amire képes, tehát, ami tőle elvárható. Ezt a kérdést tovább fűzve felmerülhet, hogy vajon nem támaszt-e túlzott elvárásokat a 3. szintű automatizálás a gépjárművezetők felé? Továbbra is valós képességen alapul-e az a büntetőjogi elvárás, hogy még mindig az ember uralja a gépet, vagy ez a tétel már régen meghaladottá vált és mindezek következtében vajon a közlekedési bűncselekmények továbbra is megfelelő védelmet nyújtanak-e? Ilyen és ezekhez hasonló kardinális kérdések megválaszolása válik egyre sürgetőbbé a hazai büntetőjogtudomány számára. A büntető anyagi jogban felmerülő felelősségi problematika távolinak tűnhet ugyan, de a közlekedés technológiájának automatizálódása globális kereteket öltve rendkívüli mértékben fejlődik. A legfrissebb fejlemények közé tartozik, hogy az NVIDIA a legmagasabb 5. szintű automatizálást megvalósító technológiát fejleszt 2019-re, a Toyota bejelentése szerint 2020-ra elérhető lesz az önvezető autójuk, a Mercedes-Benz szintén 2020-ra, a BMW és a Ford pedig 2021-re tervezi bevezetni a piacra a teljesen automatizált rendszert.⁷² A hídon akkor kell átmenni, amikor ott vagyunk. Véleményem szerint az önvezető gépjárművek képében 'elérkező hídon' a hazai büntetőjogtudománynak most kell átmennie ahhoz, hogy a büntetőjog továbbra is maradéktalanul betölthesse elsőrendű feladatát: az emberek közösségi együttélésének a védelmét.⁷³

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1.] BELOVICS–NAGY–TÓTH: *Büntetőjog I. Általános rész*, 2015, HvgOrac Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest.
- [2.] BROZEK, BARTOSZ–JAKUBIEC, MAREK: *Ont he legal responsibility of autonomous machines*, 2017, Artif Intell Law, Kraków.

⁷² elérhető: <http://www.driverless-future.com>

⁷³ WIENER A. IMRE: *Büntetendőség büntethetőség*, 2000, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 23.

- [3.] CRANE A., DANIEL–LOGUE D., KYLE–PILZ C., BRYCE: *A Survey of Legal Issues Arising from the Development of Autonomous and Connected Vehicles*, 2016, The University of Michigan Law School Ann Arbor, Michigan.
- [4.] GARZA P., ANDREW: *Wrinkles and Wrecks in the Age of Autonomous Vehicles*, 2012, New England Law Review, Boston.
- [5.] GELLÉR BALÁZS–AMBRUS ISTVÁN: *A Magyar Büntetőjog Általános Tanai I.*, 2017, Elte Eötvös Kiadó, Budapest.
- [6.] GOODRICH, J.: *Driving Miss Dasy*, in: *Houston Law Review*, 2013, Houston.
- [7.] KIS NORBERT: *A bűnösségi elv hanyatlása a büntetőjogban*, 2005, UNIÓ Kiadó, Budapest.
- [8.] KÖHIDI ÁKOS–SOMKUTAS PÉTER: *Az önvezető autó szoftvere magas szintű szellemialkotás vagy kifinomult károkozó?* In *Medias Res*, 2017/2. szám.
- [9.] LIDBERG, M.–GORDON, T. J.: *Automated driving and autonomous functions on road vehicles*, in: *Vehicle system dynamics*, 2015, Taylor and Francis.
- [10.] SCHELLEKENS, MAURICE: *Self-driving cars and the chilling effect of liability law*, in: *Computer Law & Security Review*, 2015, Elsevier Ltd.
- [11.] SMITH, BRYANT WALKER: *Automated vehicles are probably legal in the United States*, 2012, The Center for Internet and Society, Stanford Law School.
- [12.] TEMPLETON, BRAD: *A Critique of NHTSA and SAE „Levels” of self-driving*, (elérhető: <http://www.templetons.com/brad/robocars/levels.html>.)
- [13.] VISKI LÁSZLÓ: *Közlekedési büntetőjog*, 1974, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- [14.] WEIGEND, THOMAS: *Notstandrecht für selbstfahrende Autos?*, 2017, Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik, Köln.
- [15.] WIENER A. IMRE: *Büntetendőség büntethetőség*, 2000, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest.
- [16.] YUNA RO–YOUNGWOOK HA: *A factor Analysis of Consumer Expectations for Autonomous Cars*, in: *Journal of Computer Information Systems*, 2017, Daejeon.

EGYÉB FORRÁSOK

- [1.] elérhető: https://itcafe.hu/hir/esztorszag_tallinn_onvezeto_busz.html elérhető:
- [2.] elérhető: http://hvg.hu/itthon/20160106_Mostantol_vezeto_nelkul_mennek_a_4es_met
- [3.] elérhető: <http://www.autoszektor.hu/hu/content/intelligens-gumiabroncsok-continentaltol>.
- [4.] elérhető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_feb002.html
- [5.] elérhető: http://www.police.hu/sites/default/files/szemelyseruleses_kozuti_kozlekedesi_balesetek_alakulasa_2004-2014_osszesített_jun_0.pdf
- [6.] elérhető: <https://www.nytimes.com/2016/07/02/business/joshua-brown-technology-enthusiast-tested-the-limits-of-his-tesla.html>
- [7.] GEAR 30 DISCUSSION PAPER, elérhető: <https://circabc.europa.eu/sd/a/a68ddba0-996e-4795-b207-8da58b4ca83e/Discussion%20Paper%C2%A0-%20Roadmap%20on%20Highly%20Automated%20Vehicles%2008-01-2016.pdf>
- [8.] elérhető: <http://www.driverless-future.com>

KOZÁK BETTINA

A NÉPSZAVAZÁSHOZ VALÓ JOG ÉRVÉNYESÜLÉSE A KÚRIA ÉS AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG JOGGYAKORLATÁBAN⁷⁴

Absztrakt

Az Alaptörvény hatályba lépését követően a jogalkotó a népszavazás kezdeményezéséről egy jelentős módosítást hajtott végre a népszavazási kezdeményezésekkel kapcsolatos jogorvoslati rendszerben. Az új modell értelmében a Kúria lett a népszavazási kérdések tekintetében a végső jogorvoslati fórum, míg az Alkotmánybíróság korábbi jogvédelmi feladatai háttérbe szorultak. Jelen cikk a népszavazáshoz való jog érvényesülését vizsgálja az új szabályozás tükrében.

Kulcsszavak: Kúria, Alkotmánybíróság, népszavazáshoz való jog, jogorvoslat, kezdeményezés, közvetlen demokrácia, tiltott tárgykörök

BEVEZETÉS

Az országos népszavazásról és a népi kezdeményezésről szóló 1998. évi III. törvény hatályba lépésétől fogva egészen 2012. január 1. napjáig a népszavazások kezdeményezésével összefüggésben az Alkotmánybíróság jelentette a legfőbb jogvédelmi fórumot. A jogalkotó az alaptörvény hatályba lépését követően jelentős módosítást hajtott végre a népszavazási kezdeményezésekkel kapcsolatos jogorvoslati rendszerben. Meghagyta ugyan a korábbi szabályozásból már ismert, aláírásgyűjtéssel kapcsolatos kifogást, amelynek elbírálására a Nemzeti Választási Bizottság (továbbiakban: NVB) jogosult, azonban bevezette az NVB határozatai elleni felülvizsgálati kérelmet, melynek elintézése a Kúria hatáskörébe tartozik. A Kúria ezen felülvizsgálati eljárás során, az Nsztv. 30. § (1) bekezdésében – figyelemmel az Nsztv. 11. §-ára is – foglalt hatáskörében eljárva, nemperes eljárás keretében, az Alaptörvény védelme érdekében, elsődlegesen a felülvizsgálati kérelemben foglaltakra tekintettel vizsgálja felül az NVB döntését.⁷⁵ Az új modell értelmében a Kúria lett a népszavazási kérdések tekintetében a végső jogorvoslati fórum. Az Alkotmánybíróság azonban kettő esetkörben továbbra is eljárhat a népszavazási ügyek kapcsán. Egyrészt elbírálja a Kúria hitelesítő vagy hitelesítést megtagadó döntésével szembeni alkotmányjogi panaszokat, másrészt elvégzi az Országgyűlés népszavazás elrendelésével összefüggő határozatának a felülvizsgálatát.

1. A KÖZVETLEN ÉS A KÉPVISELETI DEMOKRÁCIA VISZONYA MAGYARORSZÁGON, VALAMINT A NÉPSZAVAZÁSHOZ VALÓ JOG

Magyarországon, mint minden demokratikus országban a közhatalom forrása a nép. Az Alaptörvény értelmében „a nép a hatalmát választott képviselői útján, kivételesen közvetlenül gyakorolja.”⁷⁶ A közvetlen hatalomgyakorlás során a nép a parlamenti választások között is kifejezheti akaratát és véleményét mindazon kérdésben, amely nem tartozik az Alaptörvényben meghatározott tiltott tárgykörök fogalma alá. „Az Alkotmánybíróság értelmezésében mind a választójog, mind a népszavazáshoz való jog a népfelség elvéből következő alkotmányos alapjogok. A demokratikus hatalomgyakorlásban való részvétel módja szerint ugyan megkülönböztethetünk közvetett és közvetlen

⁷⁴ A tanulmány a "Nemzetköziesítés, oktatói, kutatói és hallgatói utánpótlás megteremtése, a tudás és technológiai transzfer fejlesztése, mint az intelligens szakosodás eszközei a Széchenyi István Egyetemen" című (azonosító szám: EFOP-3.6.1-16-2016-00017) projekt keretében készült.

⁷⁵ A népszavazás kezdeményezéséről, az európai polgári kezdeményezésről, valamint a népszavazási eljárásról szóló 2013. évi CCXXXVIII. törvény, 30. § (1) bekezdés.

⁷⁶ Alaptörvény B) cikk (4) bekezdés.

részvételi formát, azonban mind a választójog gyakorlásának, mind a népszavazáshoz való jog gyakorlásának célja a népképviselőt érvényre juttatása.”⁷⁷

A népszavazással kapcsolatos alapvető elméleti kérdés, hogy a közvetlen demokrácia, amely a népszuverenitás egyik megnyilvánulása, miként viszonyul a képviselői demokráciához, mint a népi hatalomgyakorlásának másik formájához.⁷⁸ A közvetlen és a képviselői demokrácia viszonyát megvizsgálva megállapítható, hogy a modern államok többségében a közvetlen demokrácia csupán kiegészítő szerephez jut a képviselői demokráciával szemben, illetve mellett.⁷⁹ Ennek oka egyrészt az, hogy a lakosság nagy lélekszáma miatt gyakorlatilag kivitelezhetetlen, és nagyon költséges lenne minden felmerülő kérdésben népszavazást tartani, másrészt pedig az, hogy egy népszavazáson csupán egy eldöntendő, alapvető kérdésben tudnak állást foglalni a szavazók. Az egyes részletszabályok kimunkálása, megvitatása és elfogadása érdekében ezért mindenképpen szükség van egy képviselői szervre, amely mindezeket elvégzi. Az Alkotmánybíróság 52/1997. (X. 14.) AB határozatában azonban megállapította, hogy ugyan a közvetlen hatalomgyakorlás csupán kivételes eszköz, azonban megvalósulása esetén a közvetett hatalomgyakorlás felett áll.⁸⁰ A 20/2016. (X. 28.) AB határozatban pedig kifejtette, hogy egy demokratikus jogállam működésének az alapja a hatalomgyakorlás legitim módon történő megvalósulása. Egy országos népszavazás esetén elsőrendű közérdek, hogy az állampolgárok részt vegyenek a népszavazáson, és a népszavazás érvényes legyen.⁸¹

Az Alaptörvény Szabadság és felelősség című fejezete alapvető jogként említi mind az országos, mind pedig a helyi népszavazáson való részvétel jogát. A népszavazáshoz való jog azonban maga is több részjogosultságra osztható. Meg kell ugyanis különböztetnünk a népszavazás kezdeményezésének, támogatásának, az azon való részvételnek, valamint a kikényszerítésének a jogát. Az Alkotmánybíróság 31/2013. (X. 28.) AB határozatában kifejtette, hogy az országos népszavazáson való részvételi jog, vagy legalábbis annak egyes elemei nem pusztán a választópolgárok individuális jogát képezik. Így az országos népszavazáson való részvételre irányuló jog részeként az aláírásgyűjtéshez való jog jellemzően nem kizárólag emberre vonatkozatható, azt tehát az Alaptörvény a választók szervezete számára is biztosítja. Az, hogy a szervezeteket is megilleti ez a jog, az Alaptörvény 8. cikk (1) bekezdéséből is következik, amely az országos népszavazás elrendelését nagyszámú, kétszázézer választópolgár támogatásától teszi függővé, amely megszerzéséhez az Nsztv. szoros határidőt szab. Ebből következően az Alaptörvény nem csak a kezdeményezés jogát biztosítja, de szükségszerűen elismeri a választók szervezetét megillető aláírásgyűjtéshez való jogot is, mint a kezdeményezés jelentős mértékű támogatását. E politikai részvételi jog alanyai különösen a pártok lehetnek, hiszen az Alaptörvény VIII. cikk (3) bekezdése értelmében alkotmányos feladatuk, hogy közreműködjenek a nép akaratának kialakításában és kinyilvánításában, amely kiváltképpen országos népszavazáson keresztül valósulhat meg.⁸² Dr. Stumpf István alkotmánybíró a 3195/2014. (VII.15.) AB végzéshez fűzött különvéleményében kifejtette továbbá azon álláspontját, hogy a politikai pártokat a népszavazás kikényszerítésének a joga is megilleti, amelyre alkotmányjogi panasz is alapozható.⁸³

Megjegyezném, hogy dr. Juhász Imre alkotmánybíró különvéleményében nem értett egyet azzal, hogy a népszavazáshoz való jog a választók szervezeteit is megilletné. Azt azonban nem vitatta, hogy ezek a szervezetek is szereplői a választási/népszavazási eljárásnak. Kifejtette továbbá, hogy a hivatkozott AB határozat nem tárja fel kellő mélységében azt, hogy ezek a szervezetek, melyek a vizsgált ügy kapcsán politikai pártok voltak milyen szerepet töltenek be a közvetlen hatalomgyakorlás során, továbbá azt sem, hogy a népszavazáshoz való jog, mint alanyi jog egyáltalán értelmezhető-e vonatkozásukban.

Én a többségi döntéssel értek egyet, már csak azért is, mivel a választók érdekeit is leginkább ez szolgálja. Egy politikai párt ugyanis szervezettsége okán hatékonyabban tudja összegyűjteni a szükséges aláírásokat, mint egy választópolgár, így végső soron ez is csak a választók népszavazáshoz való jogának hatékonyabb érvényesülését segíti elő.

⁷⁷ 3212/2016. (X. 26.) AB végzés, indokolás [18].

⁷⁸ HALMAI GÁBOR: A Népszavazás és a képviselői demokrácia, In *Jura*, Dialóg Campus, 2008/2. szám, 29.

⁷⁹ KISS MÁTÉ: Népszavazás és alkotmánymódosítás, In *Bibó Jogi és Politikatudományi Szemle*, 2013/1. szám, 61-70.

⁸⁰ 52/1997. (X. 14.) AB határozat, I. rész.

⁸¹ 20/2016. (X. 28.) AB végzés, indokolás [49].

⁸² 31/2013. (X. 28.) AB határozat indokolás [30].

⁸³ 3195/2014. (VII. 15.) AB végzéshez dr. Stumpf István alkotmánybíró által fűzött párhuzamos indokolás.

Az Alaptörvény Állam című fejezetében meghatározza azokat a tiltott tárgyköröket, amelyek vonatkozásában nem lehet országos népszavazást tartani. Azt azonban le kell szögezni, hogy a tiltott tárgykörök nem az alapjog korlátozásának minősülnek, hanem olyan területeknek, amelyekre a népszavazáshoz való jog nem terjed ki. Erre tekintettel a konkrét esetekben nem kell alkalmazni az alapjogi tesztet annak érdekében, hogy eldöntsük hitelesíthető-e a feltett kérdés, hanem csupán azt kell megvizsgálni, hogy a tilalom kiterjed-e az aláírásgyűjtő íven szereplő kérdésre.⁸⁴

2. A NÉPSZAVAZÁSSAL KAPCSOLATOS JOGORVOSLATI JOG

Az Nsztv. a jogorvoslatok két típusát szabályozza, a kifogást és a felülvizsgálati kérelmet. A törvény mind az aláírásgyűjtéssel, mind az aláírások ellenőrzésével kapcsolatban ötnapos határidőt szab a jogorvoslatok benyújtására és elbírálására. A Nemzeti Választási Bizottság hatáskörébe tartozik az aláírásgyűjtéssel kapcsolatos kifogások elbírálása. Az NVB-nek a kérdés hitelesítésével kapcsolatos döntése ellen felülvizsgálatnak van helye, mely felülvizsgálati kérelmet a Kúria bírálja el. A kérelmet a Kúriának címezve az NVB-nél kell benyújtani úgy, hogy az a határozat közzétételét követő tizenöt napon belül megérkezzen a Nemzeti Választási Bizottsághoz, amely aztán a felülvizsgálati kérelmet annak beérkezését követő öt napon belül megküldi a Kúriának. A felülvizsgálati kérelem elbírálására kilencven nap áll rendelkezésére. A Kúria reformatórius joggal rendelkezik, azaz a Nemzeti Választási Bizottság határozatát, amennyiben azzal egyetért, helybenhagyja, amennyiben nem, jogosult azt megváltoztatni.⁸⁵

A Kúria jelenti a végső jogorvoslati fórumot, ugyanis a törvény értelmében a döntése ellen nincsen helye további jogorvoslatnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a Kúria döntésével szemben ne fordulhatnának az Alkotmánybírósághoz alkotmányjogi panasz útján. Az Alkotmánybíróság ezt a 3195/2014. (VII. 15.) AB végzésében is kifejtette, miszerint mind az Alaptörvény, mind pedig az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (továbbiakban Abtv.) lehetővé teszi valamennyi bírói döntést illetően az alkotmányjogi panasz benyújtását. Nincs olyan alaptörvényi vagy törvényi előírás, amely a Kúriának az Nsztv.-n alapuló, a népszavazási kérdés hitelesítéséről szóló felülvizsgálati döntését kivéve a panasszal támadható bírói döntések közül. Az Nsztv. 30. § (1) bekezdése csupán a további jogorvoslatot zárja ki a Kúria döntését követően, az alkotmányjogi panaszt viszont nem. Az Nsztv. rendszerében az alkotmányjogi panasz tehát nem minősül jogorvoslatnak. Leszögezte azonban, hogy más kérdés az, hogy az alkotmányjogi panasz alapján az Alkotmánybíróság milyen feltételekkel és terjedelemben vizsgálhatja felül a Kúria által hozott bírói döntést, amely vagy a kérdés hitelesítéséhez, vagy a hitelesítés megtagadásához vezet.⁸⁶ Ehhez kapcsolódóan az Alkotmánybíróság 28/2015. (IX. 24.) AB határozatában kifejtette, hogy „a Kúria hitelesítő döntését csak kivételesen, alapjogi sérelem állítása esetén, és kizárólag alkotmányossági szempontból vizsgálja felül. (...) Az Alkotmánybíróság rámutat arra is, hogy az indítványozók által állított alapjogi sérelemmel összefüggésben felhívott hitelesítés megtagadási ok az Alaptörvény 8. cikk (3) bekezdés b) pontjában foglalt tehát nem törvényi, hanem alaptörvényi tilalom. A Kúria a kifogásolt végzésében a saját hatáskörének megállapítása során maga is szükségesnek ítélte rögzíteni azt, hogy nemcsak a hitelesíteni kért kérdés törvényességét, de az Alaptörvény védelme érdekében annak alkotmányosságát is vizsgálta a felülvizsgálati kérelem keretei között. Az Alaptörvény 24. cikk (1) bekezdése értelmében az Alkotmánybíróság az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve, ami a jelen alkotmányjogi panasz eljárásban is irányadó.”⁸⁷ Mindezek alapján megállapítható, hogy az Alkotmánybíróságnak nincsen lehetősége csupán felülmérlegelés útján megváltoztatni a Kúria döntését, hanem mindenképpen szükséges a megsemmisítő döntés meghozatalához az, hogy a Kúria döntése alaptörvény-ellenes legyen. Megállapítható továbbá az is, hogy miután a Kúria a hitelesíteni kért kérdéseket nem csupán törvényességi, hanem alkotmányossági szempontból is megvizsgálja, megkettőződik az alkotmányos védelem e területen. Az Alkotmánybíróság azonban elvi élel leszögezte, hogy az Alaptörvény értelmében saját maga a legfőbb alkotmányvédelmi szerv.

⁸⁴ CSINK LÓRÁNT: A Kúria határozata a Paksi Atomerőmű bővítésével kapcsolatos népszavazásról, In *JeMA*, 2014/3. szám, 40.

⁸⁵ Nsztv. 30. § (1) és (2) bekezdése.

⁸⁶ 3195/2014. (VII. 15.) AB végzés, indokolás [13].

⁸⁷ 28/2015. (IX. 24.) AB határozat, indokolás [28].

A Kúriához azonban nem csak az NVB-nek a kérdés hitelesítésével kapcsolatos döntése ellen fordulhatnak felülvizsgálati kérelemmel, hanem az NVB-nek a kezdeményezés visszautasításáról hozott határozata ellen is. Ezen felülvizsgálati kérelmet a Kúria harminc napon belül bírálja el. A Kúriának ezen ügycsoport kapcsán már nem reformatórius, hanem kasszációs joga van, azaz a Nemzeti Választási Bizottságnak a kezdeményezés visszautasításáról hozott határozatát, amennyiben azzal egyetért helybenhagyja, vagy amennyiben nem ért vele egyet, úgy megsemmisíti azt, és új eljárásra utasítja a Nemzeti Választási Bizottságot. A Kúria Knk.IV.37.446/2014. számú határozatában kimondta, hogy „megismételt eljárás lefolytatására az NVB-t csak a jogsértő visszautasító határozat esetében utasíthatja.”⁸⁸ Ezen ügycsoport kapcsán is érvényesül az a szabály, hogy a Kúria döntését követően további jogorvoslatnak nincsen helye, alkotmányjogi panasznak azonban igen. Abban az esetben, ha a Kúria új eljárásra utasítja a NVB-t, akkor a Nemzeti Választási Bizottságnak a Kúria döntésétől számított harminc napon belül döntenie kell a kérdés hitelesítéséről vagy annak megtagadásáról. A törvény előírja továbbá, hogy a Kúria határozatát a Magyar Közlönyben is közzé kell tenni a határozathozatalt követő nyolc napon belül, valamint közzé kell tenni azt a Kúria honlapján is a határozat meghozatalának a napján.

Ha a Kúria a Nemzeti Választási Bizottságnak a kérdés hitelesítésének megtagadásáról, valamint a kezdeményezés visszautasításáról szóló határozatát helybenhagyja, akkor nyolc napon belül közleményt kell közzé tennie a Magyar Közlönyben. A közleménynek pedig tartalmaznia kell a Kúria és a Nemzeti Választási Bizottság határozatának a számát, valamint a helybenhagyás tényét, továbbá az arról szóló tájékoztatást, hogy a Kúria határozata megtekinthető a honlapján.⁸⁹

3. AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG JOGVÉDELMI FELADATAI A NÉPSZAVAZÁS KAPCSÁN

Az Alkotmánybíróság az országos népszavazásról és a népi kezdeményezésről szóló 1998. évi III. törvény hatályba lépésétől fogva lát el jogvédelmi feladatot a népszavazás tekintetében. Azonban már a fenti törvény elfogadását megelőzően, 52/1997. (X. 14.) AB határozatában kimondta, hogy a népszavazás tárgyában hozott döntés ellen biztosítani kell az Alkotmánybírósághoz fordulás lehetőségét alkotmányjogi panasz útján, ugyanis a választópolgároknak a népszavazással kapcsolatos joga az Alkotmányban biztosított politikai alapjog.⁹⁰

Az Alkotmánybíróság jelenleg kettő esetkörben vizsgálódhat a népszavazási ügyek kapcsán. Egyrészt elbírálja a Kúria hitelesítő vagy hitelesítést megtagadó döntésével szembeni alkotmányjogi panaszokat. Az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény 27. és 29. §-ai értelmében „az alaptörvény-ellenes bírói döntéssel szemben az egyedi ügyben érintett személy vagy szervezet alkotmányjogi panasszal fordulhat az Alkotmánybírósághoz, ha az ügy érdemében hozott döntés vagy a bírósági eljárást befejező egyéb döntés a) az indítványozó Alaptörvényben biztosított jogát sérti, és b) az indítványozó a jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva. Az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszt a bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenesség, vagy alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés esetén fogadja be.”⁹¹

Az Alkotmánybíróság már több korábbi döntésében kifejezésre juttatta, hogy alkotmányjogi panasz befogadásának alapjogsérelem esetén van helye. Így tehát alkotmánybírósági vizsgálatra csak akkor kerülhet sor, amennyiben a Kúria hitelesítéssel kapcsolatos döntése alapjogot érint. Az Alkotmánybíróság gyakorlata során kiterjesztette a népszavazáshoz való jogot, mint alapvető jogot a népszavazás kezdeményezésére, valamint annak kikényszerítésére is. Ez alapján megállapítható, hogy a Kúria hitelesítéssel kapcsolatos döntése minden esetben alapjogot érintő kérdés, ezért alkotmányjogi panasz benyújtásának is van helye ellene.

Az Alkotmánybíróság másik vizsgálati jogkörét, vagyis az Országgyűlés népszavazás elrendelésével összefüggő határozatának felülvizsgálatát az Abtv. 33. §-a szabályozza, mellyel a jogalkotó törvénybe iktatta azt az Alkotmánybíróság által az 52/1997. (X. 14.) AB határozatban kimunkált gyakorlatot, miszerint az Országgyűlés ne kerülhesse meg a választópolgári kezdeményezésű népszavazást egy saját javaslatával. Ez a gyakorlatban azt eredményezte, hogy az Országgyűlés számára

⁸⁸ A Kúria Knk. IV. 37.446/2014. számú határozata.

⁸⁹ Nsztv. 30. § (3) és (4) bekezdése.

⁹⁰ 52/1997. (X. 14.) AB határozat, rendelkező rész, III. rész, 3. pont.

⁹¹ Az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény, 27. §, 29. §.

a hitelesített kezdeményezés tabuvá vált, és így a kezdeményezőkkel nem léphetett formalizált kapcsolatba. Arra sem volt módja, hogy a kezdeményezés finomításában közreműködjön, arról hivatalos álláspontot fogalmazzon meg, vagy akár ellenjavaslatot tegyen. Még az egyetértést sem nyilváníthatta ki a kezdeményezésben foglaltakkal, és nem volt módja arra sem, hogy egy annak megfelelő törvénymódosítást önként elfogadjon, és ezáltal szükségtelenné tegye a népszavazás lebonyolítását. A hivatkozott AB határozat szerint a nép általi hatalomgyakorlás lényeges ismérveinek minősül, hogy a népszavazás és az ahhoz szükséges eljárási folyamat a képviseleti hatalomgyakorlás befolyásától független és önálló legyen, valamint elsőbbséget élvezzen a közvetett demokrácia intézményéhez képest.⁹² Amennyiben azonban az Országgyűlés valamilyen módon kapcsolatba lépne a kezdeményezővel, különösképpen, ha ellenjavaslatot fogalmazna meg irányába, véleményem szerint sérülne ez a befolyásmentesség. Abban az esetben pedig, ha az Országgyűlés a népszavazási kezdeményezés céljának megfelelő törvénymódosítást fogadna el, gyakorlatilag ellehetetlenítené és kiüresítené a közvetlen hatalomgyakorlást. A népszavazás kezdeményezése még nem jelenti azt, hogy a kezdeményezők által elérni kívánt céllal a szavazásra jogosultak többsége is egyetért, így egy esetleges törvénymódosítás elfogadásával ugyan a kezdeményezők elérnék céljukat, de nem tudatjuk biztosan azt, hogy a választópolgárok többsége is elégedett lesz ezzel a döntéssel.

Évekkel később, a 46/2009. (IV. 10.) AB határozatában az Alkotmánybíróság megteremtette annak a lehetőséget, hogy „a körülmények megváltozására tekintettel”, a kérdés hitelesítését követően, az Országgyűlés által a népszavazási kezdeményezés szellemében elfogadott törvénymódosításra tekintettel, a népszavazást elrendelő országgyűlési határozat ellen benyújtott kifogás nyomán a népszavazás okafogyottá váljon. Jelenleg ezt a megoldást az Abtv. 33. §-a tartalmazza, amely feljogosítja az Alkotmánybíróságot az Országgyűlés népszavazás elrendelésével összefüggő határozatainak alkotmányossági felülvizsgálatára.⁹³ Ezen rendelkezés értelmében az Alkotmánybíróság eljárását az Országgyűlés népszavazást elrendelő, valamint kötelezően elrendelendő népszavazás elrendelését elutasító határozatát az elrendelés vagy elutasítás Alaptörvénnyel való összhangja és törvényessége tekintetében bárki indítványozhatja, melynek előterjesztésére a törvény tizenöt napos határidőt biztosít, mely határidőt az Országgyűlés határozatának közzétételétől kell számítani.⁹⁴

Az Alkotmánybíróság 12/2016. (VI. 22.) AB határozata értelmében az Országgyűlés népszavazást elrendelő vagy pedig elutasító határozatát az Alkotmánybíróság az elrendelés vagy elutasítás Alaptörvénnyel való összhangja és törvényessége tekintetében vizsgálja felül, és ebből kifolyólag, az Országgyűlési határozat érdemét nem érintő vizsgálatot végez.⁹⁵ Az Alkotmánybíróság a határozat érdemében csak akkor folytat vizsgálatot, ha az aláírásgyűjtő ív hitelesítése és a népszavazás elrendelése között a körülményekben olyan lényeges változás következett be, amelyet a kérdés hitelesítéséről, illetve az azzal szembeni felülvizsgálati kérelemről hozott döntés során sem a Nemzeti Választási Bizottság, sem pedig a Kúria nem vehetett figyelembe, és a döntést érdemben befolyásolhatja.⁹⁶

Az Alkotmánybíróság 12/2016. (VI. 22.) AB határozatában rámutatott arra, hogy a második bekezdésben szabályozott vizsgálat tárgya az országgyűlési határozat érdemét érintő kérdés, azaz lényegében egy tartalmi vizsgálat, szemben az első bekezdés szerinti formai vizsgálat. Rámutatott ugyanakkor arra is, hogy ezen érdemi alkotmányossági felülvizsgálat terjedelme időben és lényegi tartalmát érintően is szűkített, mivel kizárólag az aláírásgyűjtő ív hitelesítése és a népszavazás elrendelése közötti időben bekövetkezett változások esetén lehetséges. Csak akkor kerülhet rá sor, ha a körülményekben olyan lényeges változás következett be, amelyet a kérdés hitelesítéséről, illetve az azzal szembeni felülvizsgálati kérelemről hozott döntés során a Nemzeti Választási Bizottság, illetve a Kúria nem vehetett figyelembe. További lényegi feltételként határozza meg a törvény, hogy ennek a körülményváltozásnak olyannak kell lennie, amely a döntést érdemben befolyásolhatta.⁹⁷ Korlátozást jelent ugyanakkor az is, hogy az Alkotmánybíróság nem vizsgálja érdemben azon előterjesztő

⁹² KOMÁROMI LÁSZLÓ: Az országos népszavazás és az Alkotmánybíróság - Reflexiók az elmúlt negyedszázad gyakorlatára, In *ABSz*, 2015/2. 82.

⁹³ Uo. 78-87.

⁹⁴ Abtv. 33. § (1) bekezdése.

⁹⁵ 12/2016. (VI. 22.) AB határozat, indokolás [30].

⁹⁶ Abtv. 33. § (2) bekezdése.

⁹⁷ 12/2016. (VI. 22.) AB határozat, indokolás [30].

indítványát, aki indítványában a népszavazási kérdés tartalmát illető, illetve a hitelesítéssel összefüggő alkotmányossági aggályokra hivatkozik.⁹⁸

4. A KÚRIA ÉS AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG JOGGYAKORLATÁNAK ÖSSZEJETÉSE:

A Kúria joggyakorlatának áttanulmányozását követően megállapítható, hogy a Kúria alapvetően alkalmazza az Alkotmánybíróság korábban kialakított értelmezési gyakorlatát. Az Alkotmánybíróság 22/2012. (V.11.) AB határozatában kimondta, hogy az Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatálybalépését követően induló ügyekben felhasználhatja azokat az érveket, amelyeket az Alaptörvény hatálybalépése előtt hozott korábbi határozata tartalmazott az adott alkotmányjogi kérdéssel összefüggésben, feltéve persze, hogy az Alaptörvénynek a konkrét, az Alkotmányban foglaltakkal azonos vagy hasonló tartalmú rendelkezései és értelmezési szabályai alapján ez lehetséges.⁹⁹ A Kúria Kvk.37.807/2012/2. számú határozatában kimondta, hogy magára nézve is elfogadja a fenti érvelést, tehát amennyiben az Alaptörvény és az Alkotmány adott szabálya azonos vagy hasonló tartalmú, akkor a Kúria az Alkotmánybíróságnak az Alkotmányon alapuló korábbi megállapításait figyelembe veszi ítélezési gyakorlata során.¹⁰⁰

A fentieket bizonyítja az is, hogy a Kúria Kvk.37300/2012/2. számú döntésében előadta, hogy az Alkotmánybíróságnak az Országos Választási Bizottság (továbbiakban: OVB) határozatainak felülvizsgálata tekintetében kimunkált joggyakorlata adta meg az Nsztv. 13. § (1) bekezdésének a tartalmát – mely értelmében „[a] népszavazásra feltett konkrét kérdést úgy kell megfogalmazni, hogy arra egyértelműen lehessen válaszolni.”¹⁰¹ 2012. január 1-jét követően az OVB határozataival szembeni jogorvoslatokat már nem az Alkotmánybíróság, hanem a Kúria vizsgálja felül. Mivel a törvényalkotó a felülvizsgálat eljárási és anyagi jogi szabályait nem módosította, a Kúria az OVB határozatok felülvizsgálata tekintetében – természetesen a Kúria eljárásra jellemző sajátosságok mellett – az Alkotmánybíróság korábbi hatáskörével egyező eljárásban, és tartalommal jár el. Következésképpen, a Kúria az Alkotmánybíróság Nsztv. 13. § (1) bekezdésével kapcsolatos értelmezési gyakorlatát is irányadónak tekinti.¹⁰²

A továbbiakban három eset megvizsgálásán keresztül mutatom be, hogy a két szerv által kialakított gyakorlat mennyiben szolgálja a népszavazáshoz való jog minél teljesebb körű érvényesülését, avagy pont, hogy mennyiben korlátozza azt.

4.1. A felcsúti labdarúgó stadion ügye

Az Országos Választási Bizottság 93/2012. (XI. 16.) OVB határozatában megtagadta az országos népszavazási kezdeményezés aláírásgyűjtő ív mintapéldányának hitelesítését, melyen az alábbi kérdés szerepelt: „Egyetért-e Ön azzal, hogy 2014. december 31-ig, állami finanszírozással Felcsúton labdarúgó stadion ne épüljön?” Az Országos Választási Bizottság döntését arra alapozta, hogy álláspontja szerint a népszavazásra szánt kérdés nem tartozik az Országgyűlés feladat- és hatáskörébe. Magyarország Alaptörvényének 8. cikk (2) bekezdése szerint azonban országos népszavazás tárgya csak az Országgyűlés feladat- és hatáskörébe tartozó kérdés lehet. Az OVB határozatával szemben a Magyar Szocialista Párt (továbbiakban: MSZP) kifogást nyújtott be a Kúriához, és kérte a határozat megsemmisítését, valamint az OVB új eljárásra utasítását.

A Kúria a kifogást nem találta megalapozottnak. Döntését azzal indokolta, hogy a Kormány az Alaptörvény értelmében eredeti jogalkotói hatáskörben és törvényben kapott felhatalmazás alapján (származékos hatáskörben) alkothat rendeletet. Amikor a törvény a Kormányt jogalkotásra hatalmazza fel, akkor a törvényhozás egyben arról is dönt, hogy a kérdés rendezése nem az Országgyűlés, hanem a Kormány, illetve annak tagjai hatáskörébe tartozik. A hatalommegosztás elvéből és az Alaptörvény 15. cikk (3) bekezdéséből következően a végrehajtó hatalom hatáskörébe tartozó kérdéstről van tehát szó abban az esetben, ha Kormány, vagy a Kormány valamely tagja törvényi felhatalmazáson alapuló jogalkotási kötelezettségét teljesíti, függetlenül attól, hogy az adott kérdést az Országgyűlés is

⁹⁸ Abtv. 33. § (3) bekezdése.

⁹⁹ 22/2012. (V.11.) AB határozat, indokolás III. 3.1.

¹⁰⁰ A Kúria Kvk.37.807/2012/2. számú határozata.

¹⁰¹ Nsztv. 13. § (1) bekezdés.

¹⁰² A Kúria Kvk.37.300/2012/2. számú határozata.

szabályozhatta volna. Az Alaptörvény 8. cikk (2) bekezdése alapján népszavazást csak az Országgyűlés hatáskörébe tartozó kérdésben lehet tartani. Ezen rendelkezés azonban csak a hatalommegosztás elvével együtt értelmezendő.

A Kúria megállapította tehát, hogy amennyiben a Kormány hatáskörébe tartozó valamely kérdés egyben az Országgyűlés hatáskörébe tartozó kérdésnek is tekinthetőek, az a népszavazási kezdeményezés szempontjából kiüresíti azon szabályt, hogy az országos népszavazás tárgya csak az Országgyűlés hatáskörébe tartozó kérdés lehet. A népszavazás képviseleti hatalomgyakorlást kiegészítő jellege az Alaptörvényben meghatározott funkciójával lenne ellentétes, ha nemcsak a képviseleti hatalomgyakorlás vonatkozásában, hanem a végrehajtó hatalomnak adott felhatalmazás teljesítése körében is érvényesülne ez a jelleg. A Kúria úgy ítéli meg, hogy egy ilyen kitágított értelmezés a közvetlen hatalomgyakorlást a kivételességének elvével ellentétesen tágítaná.

Véleményem szerint a Kúria döntése indokolatlanul korlátozza a népszavazáshoz való jog érvényesülését. Mint azt a Kúria is kifejtette határozatában, a Kormány az Alaptörvény értelmében két féle jogalkotási hatáskörrel rendelkezik. Egyrészt az Alaptörvényen alapuló eredeti, másrészt származékos hatáskörben hozhat rendeletet. Ehhez képest a miniszter csupán törvény vagy kormányrendelet felhatalmazására alkothat miniszteri rendeletet. Tehát amikor a Kormány az Alaptörvény felhatalmazása alapján alkot meg egy kormányrendeletet, akkor azon szabályozási kört maga az Alaptörvény utalja a Kormány hatáskörébe, ami azonban nem jelenti azt, hogy az Országgyűlés utóbb ne hozhatna törvényt a szabályozni kívánt terület vonatkozásában. Abban az esetben azonban, amikor származékos jogkörben került sor egy kormányrendelet, vagy egy miniszteri rendelet megalkotására akkor az Alaptörvény értelmében eredetileg az Országgyűlés rendelkezett volna hatáskörrel az adott kérdéskörben a jogszabályalkotásra, mely hatáskört az Országgyűlés továbbdelegált a Kormányra, vagy valamely miniszterre. De az Országgyűlés ebben az esetben is dönthet később úgy, hogy törvényt alkot a szabályozandó kérdés tekintetében. A törvény, mint a jogforrási hierarchiában magasabb szinten álló jogszabálytípus tehát minden esetben felülírhatja a kormányrendeletet. Mindezekre tekintettel véleményem szerint a Kúria helytelen érvek mentén utasította el a kérdés hitelesítése iránti jogorvoslati indítványt.

A Kúria döntésével szemben az MSZP alkotmányjogi panasszal élt, és kérte a Kúria Knk.37.807/2012/2. számú határozata, valamint az Országos Választási Bizottságnak a Kúria határozatával helybenhagyott 93/2012. (XI. 16.) OVB határozata alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését. Az Alkotmánybíróság azonban a benyújtott alkotmányjogi panaszt azon az alapon, hogy az indítványozó indítványában nem az Alaptörvényben biztosított jogának sérelmére, hanem a jogállamiság elvének a sérelmére hivatkozott, visszautasította. Mivel a kérelem így nem felelt meg az Abtv. 27. § a) pontjának, a jogállamiság követelményének sérelmére alapított alkotmányjogi panasz érdemi vizsgálatára az Alkotmánybíróságnak nem volt lehetősége.”¹⁰³

4.2. A Paksi Atomerőmű bővítésével kapcsolatos népszavazási ügy

Az Együtt – a Korszakváltók Pártja és a Párbeszéd Magyarországért Párt 2013. június 16. napján az alábbi kérdést tartalmazó aláírásgyűjtő ívet nyújtottak be az OVB-hez: „Egyetért-e Ön azzal, hogy Magyarországon ne létesüljön új atomreaktor?”, mely tekintetében az Országos Választási Bizottság a 74/2013. (VII.9.) számú határozatával a hitelesítést megtagadta. Az OVB a megtagadás okaként azt jelölte meg, hogy a nevezett kérdés Magyarország Kormánya és az Oroszországi Föderáció Kormánya közötti nukleáris energia békés célú felhasználása terén folytatandó együttműködésről szóló Egyezmény kihirdetéséről szóló 2014. évi II. törvénnyel beiktatott nemzetközi szerződésben (továbbiakban: Egyezmény) foglalt egyes kötelezettségeket érinti.

A kérelmezők felülvizsgálati kérelmet nyújtottak be az OVB döntésével szemben a Kúriához. A felülvizsgálat indokaként előadták, hogy a vizsgált Egyezmény csupán a felek együttműködési kötelezettségét rögzíti, konkrét beruházás megvalósítására vonatkozó kötelezettséget viszont nem tartalmaz. Előadták továbbá, hogy az Egyezményben új atomerőművi blokkok tervezésére, megépítésére és üzembe helyezésére nem vállalt kötelezettséget a Magyar Állam. Mindezekre tekintettel a feltett kérdésben lehet országos népszavazást tartani, hiszen a Magyar Állam nem vállalt kötelezettséget a beruházás megvalósítására, és ezért a finanszírozás sem jelent olyan nemzetközi jogi kötelezettséget, amely az Alaptörvény 8. cikk (3) bekezdés d) pontjába ütközne. A kérelmezők utaltak

¹⁰³ 3003/2014. (I. 31.) AB végzés, indokolás [19], [20].

továbbá arra is, hogy az Egyezmény egyébként is csak az orosz félre telepít kötelezettséget, valamint az sem jelenti az Egyezmény megsértését, ha egy esetleges atomerőművi blokképítést a Magyar Állam nem az Orosz Állam által nyújtott hitelből kívánna finanszírozni.

A Kúria az OVB-hez hasonlóan hivatkozott az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatára, miszerint olyan kérdés alkotmányosan nem bocsátható népszavazásra, amely valamely hatályos nemzetközi szerződésből eredő kötelezettségre, illetve az e kötelezettséget is tartalmazó törvények tartalmára vonatkozna. A Kúria megállapította, hogy a nemzetközi szerződésbe foglalt együttműködési kötelezettség is az Alaptörvény vizsgált rendelkezésének hatálya alá tartozik. A népszavazásra feltett kérdés tekintetében egy érvényes és eredményes népszavazás az Egyezményben foglalt együttműködési kötelezettség lényegét hiúsítaná meg, amely nyilvánvalóan felveti a nemzetközi szerződés felmondását vagy tartalmának megváltoztatását. Mindezekre tekintettel a Kúria megállapította, hogy a vizsgált kérdés országos népszavazásra nem bocsátható, mivel tiltott tárgykört érint.

A kérelmezők által előterjesztett azon érveléssel kapcsolatban, hogy az Egyezmény csak az orosz fél vonatkozásában szolgál kötelezettség alapjául, a Kúria kifejtette azon álláspontját, hogy egy nemzetközi szerződés aligha képzelhető el akként, hogy csak az egyik félre róna kötelezettséget. Megállapította továbbá, hogy a népszavazásra feltenni kívánt kérdés az Egyezmény 9. cikkéhez közvetlenül kapcsolódik. A Kúria végezetül rámutatott arra is, hogy az Egyezmény külön foglalkozik a felek kötelezettségeivel is, így nem lehet azt állítani, hogy azok nem minősülnek nemzetközi szerződésből eredő kötelezettségnek.¹⁰⁴

A Kúria fenti döntésével szemben a kezdeményezők alkotmányjogi panaszt nyújtottak be az Alkotmánybírósághoz, arra tekintettel, hogy álláspontjuk szerint a Kúria döntése sérti a népszavazáson való részvételhez fűződő jogot. Az Alkotmánybíróság azonban a benyújtott alkotmányjogi panaszt 3195/2014. (VII. 15.) AB végzésével visszautasította. Döntését azzal indokolta, hogy az indítvány formálisan ugyan a népszavazásban való részvétel joga sérelmét állítja, valójában azonban tartalmi szempontból nem vet fel a bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenességet vagy alapvető alkotmányos jelentőségű kérdést.¹⁰⁵ Az AB végzéshez dr. Dienes-Oehm Egon, dr. Juhász Imre, dr. Salamon László, dr. Kovács Péter, és dr. Stumpf István alkotmánybírók párhuzamos indokolást, dr. Bragyova András és dr. Lévy Miklós alkotmánybírók által különvéleményt fűztek.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata értelmében a népszavazás kikényszerítéséhez való jog is alapvető jognak minősül, így az NVB-nek, illetve felülvizsgálati eljárás esetén a Kúriának azt kell vizsgálnia, hogy van-e olyan akadálya a népszavazáshoz való jog gyakorlásának, amely a hitelesítés akadályát képezi. Az Alaptörvény 8. cikk (3) bekezdés d) pontja értelmében nem lehet országos népszavazást tartani nemzetközi szerződésből eredő kötelezettség tárgyában. Az NVB, valamint a felülvizsgálati eljárás során a Kúria, amikor a népszavazásra feltenni szándékozott kérdésnek a tiltott tárgykörök közé tartozása tárgyában foglal állást, akkor tartalmilag arról dönt, hogy van-e helye a népszavazáshoz való jog gyakorlásának. Erre tekintettel a tiltott tárgykörök tartalmáról való döntés alapjogot érintő döntésnek minősül, így azzal szemben alkotmányjogi panaszt lehet benyújtani. Mivel a tiltott tárgykörök nem az alapjog korlátozásának minősülnek, hanem olyan területeknek, amelyekre a népszavazáshoz való jog nem terjed ki, így a konkrét esetekben sem az alapjogi teszt alapján kell eldönteni, hogy hitelesíthető-e a feltett kérdés, hanem azt kell vizsgálni, hogy a tilalom kiterjed-e az aláírásgyűjtő íven szereplő kérdésre.¹⁰⁶

Az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlata alapján a tiltott tárgyköröket megszorítóan kell értelmezni. Amennyiben azonban a Kúria döntése során valamely népszavazásból kizárt tárgykört indokolatlanul kiterjesztően értelmez, és ezáltal az adott kérdés tekintetében a népszavazás kezdeményezését is megakadályozza, akkor az Alkotmánybíróság megfelelő indítvány esetén felülvizsgálhatja a Kúria döntésének az Alaptörvénnyel való összhangját. Erre tekintettel azt kell megvizsgálni, hogy mi az objektív célja azon tilalomnak, hogy nemzetközi szerződésből eredő kötelezettség tárgyában nem lehet népszavazást tartani. Az Alkotmánybíróság korábbi, 72/2002. (XII. 19.) AB határozatban kimunkált gyakorlata szerint, a nemzetközi szerződésből eredő kötelezettség csak akkor lehet a népszavazás akadálya, ha annak teljesítését a népszavazás eredménye kizárná. Mindezek alapján, ha a népszavazás nem zárja ki a nemzetközi szerződés teljesítését, csupán érinti az abban foglalt

¹⁰⁴ A Kúria Knc.IV.37.178/2014/3.számú határozata.

¹⁰⁵ 3195/2014. (VII. 15.) AB végzés, indokolás [31].

¹⁰⁶ CSINK LÓRÁNT *i. m.* 40.

kötelezettségeket, akkor nem lehet akadálya ezen nemzetközi szerződés a népszavazásnak, és a feltett kérdést hitelesíteni kell.

Dr. Stumpf István alkotmánybíró rámutatott, hogy jelen ügy kapcsán alapvető alkotmányjogi jelentőségűnek minősíthető kérdés lett volna annak tisztázása, hogy még mindig alkalmazható-e az Alkotmánybíróság fent idézett korábbi értelmezése. Abban az esetben pedig, ha esetleg már nem alkalmazható, akkor valamilyen új értelmezést lehetett volna levezetni az Alaptörvény hatályos szövegből, ezáltal nyújtva útmutatást a Kúria számára a jövő vonatkozásában.

Jelen esetben a népszavazásra feltett kérdés formálisan nem lehetetlenítette el az első egyezményben vállalt kötelezettség teljesítését, csupán a megállapodás tartalmát kívánta befolyásolni. Megállapítható ugyanis, hogy az Egyezményből valóban következik a Paksi Atomerőmű fejlesztése, és az ezzel kapcsolatos pénzügyi együttműködés, az azonban már formálisan nem, hogy a fejlesztést államadósságot növelő hitelből kellene fedezni. Ez a kötelezettségvállalás csak a Kúria döntését követően kihirdetett megállapodásból következik. Mindezekre tekintettel nem lehetett volna az aláírásgyűjtő ív mintapéldányának hitelesítését megtagadni. Hozzá kell azonban tenni, hogy a Paksi Atomerőmű bővítése államadósságot növelő hitel hiányában gazdaságilag nem lett volna elképzelhető.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a népszavazásnak az Alaptörvény által egyébként is szűken meghatározott kereteit a Kúria kiterjesztő értelmezése, valamint az, hogy az Alkotmánybíróság nem értelmezte jelen ügy kapcsán korábbi joggyakorlatának az Alaptörvény vonatkozásában való fenntarthatóságát, nem szolgálja kellőképpen a népszavazáshoz való jog teljes körű érvényesülését, sőt tovább szűkíti alkalmazhatóságának a körét. Ebből következően azonban a választópolgárok nem tudják megakadályozni egy esetleges, számukra kedvezőtlennek vélt nemzetközi kötelezettségvállalás elfogadását azáltal, hogy népszavazást kezdeményeznek a nemzetközi szerződésben foglaltak kapcsán.¹⁰⁷ Véleményem szerint ezt a problémát csak úgy lehetne megfelelően orvosolni, amennyiben az Alkotmánybíróság kimerítő értelmezést nyújtana az egyes népszavazás alól kivett tárgykörök valós tartalmát és az értelmezés terjedelmét illetően.

4.3. A Nyugdíj jogszabályok módosítására irányuló népszavazási ügy

Ezen ügy kapcsán a Nemzeti Választási Bizottság 83/2015. számú határozatával megtagadta az alábbi kérdés hitelesítését: „*Egyetért-e Ön azzal, hogy az Országgyűlés a nyugdíj jogszabályok megfelelő módosításával a jelen kérdésben megtartott népszavazást követő év január 1.-től a férfiak számára is tegye lehetővé Magyarországon a nők számára biztosított kedvezményekkel történő nyugdíjba vonulás lehetőségét?*” Az NVB a döntését azzal indokolta, hogy a kérdés a nőket illető nyugdíjkezelési körét a férfiakra is kiterjesztette volna, és ezáltal a kérdésben tartott érvényes és eredményes népszavazás érintené a jövőbeli költségvetési törvényben szereplő kiadásokat, ami viszont az Alaptörvény 8. cikk (3) bekezdés b) pontja szerinti tiltott tárgykörbe ütközik. Az NVB határozatával szemben jogorvoslati kérelmet nyújtottak be.

A Kúria az Alkotmánybíróság, és saját korábbi joggyakorlatára tekintettel megállapította, hogy az Alaptörvényben szabályozott országos népszavazás intézményével a tiltott tárgykörökre vonatkozó rendelkezések zárt értelmezése áll összhangban. Ennek értelmében tehát nem minden, a költségvetési törvénnyel összefüggésbe hozható népszavazási kérdés sorolandó a tiltott tárgykörök közé. A Kúria álláspontja szerint „a népszavazás akkor tiltott, ha a kérdés a hatályos költségvetési törvény tartalmát közvetlenül, akár a fizetési kötelezettséget megállapító törvény módosításán keresztül érinti, avagy a kérdés arra irányul, hogy a választópolgár pontosan határozza meg a jövőbeli költségvetési törvény valamely kiadását. Önmagában tehát az a tény, hogy a népszavazásra feltenni szándékozott kérdésnek pénzügyi-költségvetési vonzata van, nem jelenti azt, hogy abban ne lehetne népszavazást tartani.”¹⁰⁸

A kifejtettek értelmében a Kúria megállapította, hogy a kérdés nem a hatályos költségvetési törvény, hanem a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló törvény módosítására irányul, amiből viszont nem következik az sem, hogy a választópolgár határozná meg a jövőbeli költségvetési törvényben szereplő egyes konkrét kiadásokat. Erre tekintettel megállapítható, hogy a kérdés csak távoli, közvetett összefüggést mutat a költségvetési törvénnyel, hiszen az csak a nők és a férfiak „nyugdíjba vonulásának” feltételrendszerét kívánja egységesíteni. A távoli és közvetett összefüggés nem eredményezi a kérdés tiltott tárgykörűvé minősítését. Önmagában az a tény, hogy az érvényes és

¹⁰⁷ Uo. 40-42.

¹⁰⁸ A Kúria Knc.IV.37.467/2015/2.számú határozata, indokolás, II. rész 3. pont.

eredményes népszavazás érinti az Országgyűlés mozgásterét a következő költségvetési törvény megalkotása kapcsán, még nem teszi tiltottá a népszavazást a vizsgált kérdéskörben. A fentiekre tekintettel a Kúria megalapozottnak látta a felülvizsgálati kérelmet.¹⁰⁹

Az Alkotmánybíróság a Kúria döntését 28/2015. (IX. 24.) AB határozatával alaptörvényellenesnek nyilvánította, és megsemmisítette. Az Alkotmánybíróság a Kúriával egyezően megállapította, hogy a vizsgált népszavazási kérdés közvetlenül nem a költségvetési törvényre vonatkozik. Azonban hozzátette, hogy „a költségvetési törvény, mint kizárt tárgykör nemcsak a hatályos költségvetési törvényt jelenti, hanem valamely jövőbeni kiadást is, vagy olyan kérdést, amelyből a hatályos költségvetési törvény módosítása következik.”¹¹⁰ Az Alaptörvény 40. cikke a nyugdíjrendszer alapvető szabályait közpénzügyi rendelkezésnek tartja. Az Alaptörvény a közpénzekről szóló fejezetben utal az államháztartásra és az államháztartás gazdálkodására is egyaránt. Akkor, amikor arról kell dönteni, hogy valamely kérdésben a népszavazás kizárt, a népszavazási kérdés tartalmát kell figyelembe venni. Az Alkotmánybíróság megállapíthatónak találta, hogy a kérdés tekintetében tartott eredményes népszavazás esetén olyan jogalkotási kötelezettség keletkezne, amely a jövőbeni költségvetési törvényben kiadási tétel meghatározására irányulna. A népszavazásra feltenni kívánt kérdés a nyugellátások tekintetében a költségvetési törvényben előírt összeg emelését eredményező jogalkotást kívánna meg, ezért az a központi költségvetéséről szóló törvényt közvetlenül és jelentős módon érintené. A kifejtettek alapján az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Kúria a támadott döntés meghozatala során nem alkalmazta helytállóan a kizárt tárgykörbe tartozó költségvetési törvény fogalmának az Alkotmánybíróság által kialakított értelmezését, ezért döntésével olyan kérdést hitelesített, amely kizárt népszavazási tárgykörbe tartozik.¹¹¹

A vizsgált Alkotmánybírósági határozathoz dr. Dienes-Oehm Egon, dr. Pokol Béla és dr. Salamon László alkotmánybírók párhuzamos indokolást, dr. Kiss László, dr. Lévay Miklós, dr. Stumpf István és dr. Szalay Péter alkotmánybírók pedig különvéleményt fűztek.

Úgy vélem, hogy az Alkotmánybíróság nem vizsgálta meg kellő gonddal döntésének alapjogkorlátozó következményét. Az Alkotmánybíróság döntése nem felel meg az általa kimunkált szükségességi-arányossági tesztnek, mivel nincsen olyan alapjog, alkotmányos cél vagy érték, amelynek a védelme elkerülhetlenné tenné a népszavazáshoz való alapjog gyakorlásának kizárását. Az általa alkalmazott joggyakorlatnak, miszerint az alapjog-korlátozó rendelkezéseket szűkítően kell értelmezni, anélkül fordított hátat, hogy ennek konkrét okait kifejtette volna. Különösen furcsa ez azért is, mivel – ahogy arra dr. Stumpf István alkotmánybíró is rámutatott – egy korábbi hasonló, ám lényegében a jelen ügyben vizsgálnál is jóval konkrétabb nyugdíjemelésre vonatkozó módszert sem értékelt úgy, hogy az a költségvetési tiltott tárgykört sértené.

Egyébként is minden népszavazási kérdés valamilyen módon szükségképpen érinti a központi költségvetést, ha máshogy nem, hát azáltal, hogy maga a népszavazás lebonyolítása is jelentős mennyiségű pénzt felemészt. Véleményem szerint meg kellene húzni egy időbeli határvonalat, amitől fogva meg lehet állapítani a tiltott tárgykörbe ütközést. Én ezt a határvonalat a következő évi költségvetési törvény elfogadásához tenném. Ennek oka az – ahogyan azt dr. Szalay Péter alkotmánybíró is kifejtette –, hogy egész addig nem beszélhetünk költségvetési törvényről, ameddig azt az Országgyűlés el nem fogadja. Az Alaptörvény jelen esetben a tiltott tárgykörrel a központi költségvetési törvényt védi, márpedig amíg azt az Országgyűlés nem fogadja el, nincs mit védeni. Így viszont véleményem szerint a népszavazásra feltett kérdés egész addig, amíg a központi költségvetési törvényt el nem fogadják, nem vonatkozik tiltott tárgykörbe ütközőnek.

Dr. Pokol Béla alkotmánybíró párhuzamos indokolásában rámutatott arra, hogy Alaptörvény N) cikke szerint az Alkotmánybíróság és más állami szervek feladatuk ellátása során kötelesek tiszteletben tartani a fenntartható költségvetés elvét. Az Alaptörvény ezen rendelkezéséből arra a következtetésre jutott, hogy jövőbeni költségvetések tekintetében a tilalom csak akkor érvényesül, amennyiben a népszavazási kérdés vonatkozásában tartott érvényes és eredményes népszavazás esetén elfogadott törvény kiadási volumene – akár több százmilliárd forintba rúgóan – valóban a költségvetés fenntarthatóságát kérdőjelezné meg. Ezzel összefüggésben azonban kérdésként merül fel, hogy miért az Alkotmánybíróságnak kellene vizsgálnia a költségvetés fenntarthatóságát, illetve hogy ezt egyáltalán

¹⁰⁹ A Kúria Knk.IV.37.467/2015/2.számú határozata.

¹¹⁰ 28/2015. (IX. 24.) AB határozat, indokolás [32].

¹¹¹ Uo.

mérlegelheti-e, hiszen az Alaptörvény többek között pont erre a feladatra hozta létre a Költségvetési Tanácsot. Ha viszont ezt nem tudja mérlegelni, akkor hogyan tud eleget tenni azon kötelezettségének, hogy tiszteletben tartsa a fenntartható költségvetés elvét?

ÖSSZEGRÉS

A vizsgált esetekből látható, hogy alapvető problémát jelent a jogértelmezés hiánya az Alaptörvény népszavazás alól kivett tárgykörei tekintetben. Ennek a következménye ugyanis az, hogy az egyes tárgykörök értelmezési terjedelme, és annak tartalma vonatkozásában eltérő álláspontra helyezkedett több ízben is a Kúria és az Alkotmánybíróság. Ennek következtében a népszavazásnak az Alaptörvény által egyébként is szűken meghatározott kereteit mind a kúriai, mind pedig az alkotmánybírósági gyakorlat sajnálatos módon tovább szűkíti, ahelyett, hogy tágítaná azt.

Ez a probléma azonban véleményem szerint megoldható lenne azáltal, ha az Alkotmánybíróság, mint az Alaptörvény értelmezésére feljogosított szerv egyértelműen állást foglalna a kivett tárgykörök tartalmát és terjedelmét illetően. Ezáltal ki lehetne küszöbölni azt, hogy a kivett tárgykörök tág értelmezése folytán sérüljön a népszavazáshoz való jog érvényesülése. Amíg ez nem valósul meg, addig – ahogyan ezt a vizsgált esettanulmányok kapcsán is láthattuk – sajnos sem a Kúria, sem az Alkotmánybíróság joggyakorlata nem szolgálja kellő képen a népszavazáshoz való jog teljes körű érvényesülését.

A tiltott tárgykörök minden esetben korlátozzák a népszavazáshoz való jogot. Az Alkotmánybíróság által kifejlesztett, és az Alaptörvénybe beültetett szükségességi-arányossági teszt alapján azonban valamely alapvető jog csak más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. Ennek alapján amennyiben akár a Kúria, akár az Alkotmánybíróság az alkotmányozói akarathoz képest tágabban értelmezi a tiltott tárgykörök hatókörét, úgy az alapjog érvényesülését szükségtelenül, és ezáltal alaptörvény-ellenesen korlátozza. Mindezekre tekintettel a népszavazáshoz való jog minél teljesebb körű érvényesülését csakis a lehető legszűkebb értelmezés szolgálja.

Nagy problémát jelent továbbá az is, hogy maga az Alkotmánybíróság a nyugdíj jogszabályok módosítására irányuló népszavazási ügy kapcsán anélkül tért el korábbi joggyakorlatától, hogy ennek konkrét indokát adta volna. Ez azonban még inkább ahhoz vezet, hogy nagyfokú jogbizonytalanság alakult ki a tiltott tárgykörök tartalma és értelmezési terjedelme vonatkozásában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1.] HALMAI GÁBOR: A Népszavazás és a képviselői demokrácia, In *Jura*, Dialóg Campus, 2008/2. szám.
- [2.] KISS MÁTÉ: Népszavazás és alkotmánymódosítás, In *Bibó Jogi és Politikatudományi Szemle*, 2013/1. szám.
- [3.] CSINK LÓRÁNT: A Kúria határozata a Paksi Atomerőmű bővítésével kapcsolatos népszavazásról, In *JeMA*, 2014/3. szám.
- [4.] KOMÁROMI LÁSZLÓ: Az országos népszavazás és az Alkotmánybíróság - Reflexiók az elmúlt negyedszázad gyakorlatára, In *ABSz*, 2015/2. szám.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK

- [1.] Alaptörvény.
- [2.] Az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény.
- [3.] Az európai polgári kezdeményezésről, valamint a népszavazási eljárásról szóló 2013. évi CCXXXVIII. törvény.
- [4.] A Kúria Kvk.37.300/2012/2. számú határozata.
- [5.] A Kúria Knk.37.807/2012/2. számú határozata.
- [6.] A Kúria Knk.IV.37.178/2014/3.számú határozata.
- [7.] A Kúria Knk.IV.37.467/2015/2.számú határozata.

- [8.] 52/1997. (X. 14.) AB határozat.
- [9.] 22/2012. (V.11.) AB határozat.
- [10.] 31/2013. (X. 28.) AB határozat.
- [11.] 3003/2014. (I. 31.) AB végzés.
- [12.] 3195/2014. (VII. 15.) AB végzés.
- [13.] 28/2015. (IX. 24.) AB határozat.
- [14.] 12/2016. (VI. 22.) AB határozat.
- [15.] 20/2016. (X. 28.) AB végzés.
- [16.] 3212/2016. (X. 26.) AB végzés.

ROMA INFRAHUMANIZÁCIÓS MÉRŐESZKÖZ II.

Absztrakt

A dehumanizáció és az infrahumanizáció jelenségének kérdőíves vizsgálata a roma kisebbségi csoport esetében, magyar mintán. Statisztikai elemzés keretében egyes személyiségjegyek és a romákkal szembeni fokozott előítéletre való hajlam összevetése a másodlagos érzelmek társításán keresztül.

Kulcsszavak: Dehumanizáció, infrahumanizáció, SDO, RWA, morális kikapcsolás, implicit mérőeszközök, kérdőíves kutatás, elsődleges/másodlagos érzelmek.

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Mára számos külföldi kutatás született a témában, melyek különböző hipotézisek mentén vizsgálták a dehumanizációt és az infrahumanizációt, illetve ezek egyéb mérőeszközökhöz fűződő kapcsolatát. Kutatásommal magyar mintán vizsgáltam meg e jelenséget, egy általam magyarra adaptált mérőeszköz segítségével. Cikkem első részében foglalkoztam a legfontosabb szakkifejezések tisztázásával, valamint az eddigi eredményekkel és kutatásokkal, melyek ezen a területen születtek. A legfontosabb kérdés az volt, hogy van-e bármilyen kapcsolat egyes személyiségjegyek és a romák elleni előítélet mértéke között. Ehhez egy infrahumanizációs kérdőívet használtam, melynek lényegét alább részletezem. Megfogalmaztam hipotéziseimet, melyek megismétlését elengedhetetlennek tartom az eredmények értelmezéséhez.

1. A saját csoportunkhoz nagyobb mértékben kapcsolunk másodlagos érzelmeket, mint a romákhoz. (Ezt számos korábbi kutatás is igazolta, ugyanakkor magyar mintán még nem tesztelték az eredményt.)
2. A saját csoportunkhoz nagyobb mértékben kapcsolunk pozitív érzelmeket, mint a romákhoz. (Mivel alapvetően felsőbbrendűnek tekintjük a saját csoportunkat, ezért valószínűsíthető, hogy nagyobb arányban kapcsolunk hozzá pozitív érzelmeket.)
3. A romákkal szemben előítéletesebbek kevesebb másodlagos érzelmet kapcsolnak a romákhoz. (Az előítéletességnek köszönhetően negatívabb színben látjuk őket, ami okozhatja azt is, hogy kevésbé tekintjük őket embernek.)
4. Akikre inkább jellemző a magas szintű SDO, azok kevesebb másodlagos érzelmet kapcsolnak a romákhoz. (Hodson és Costello 2007-es vizsgálata igazolta, magyar mintán azonban még nem tesztelték.)
5. Aki több pontot ér el a morális kikapcsolás skálán, az kevesebb másodlagos érzelmet kapcsol a romákhoz. (Az alacsonyabb empátiás készség bizonyítottan fokozottabb infrahumanizációhoz vezet.)

Lássuk, hogyan is nézett ki a kutatási tervzet, milyen módszer segítségével gyűjtöttem adatokat. A pszichológiában oly gyakori kérdőíves mintavételt alkalmaztam, melyekkel hozzáférhetőségi mintavétel révén, az internet segítségével jutottam adatokhoz. 359 valid kitöltés született, kikötésként szerepelt, hogy csak a 18. életévét betöltött személyek adataival dolgozom (emiatt 4 adatot elvesztettünk). A legfiatalabb résztvevő 18, a legidősebb 82 éves volt. Az átlagéletkor 31,25 év volt. A nemek eloszlását tekintve, 154 férfi és 201 nő töltötte ki kérdőívemet, emellett lehetőség volt az Egyéb kategória megjelölésére is, ezt 4-en választották. Rákérdeztem továbbá a csoporthovatartozásra is, ahol a választási lehetőségek között szerepelt a magyar, roma és egy üres mező, melybe fel lehetett tüntetni az eltérő csoporthovatartozást is. 325-en sorolták magukat a magyarok csoportjába, 22-en több csoporttagságot is felsoroltak, 12-en pedig kizárólag egy, ugyanakkor a magyartól eltérő csoporttagságot adtak meg. Mivel elsősorban a romák csoportjára és megítélésére helyeztem a hangsúlyt, így egyéb kisebbségi csoportok vizsgálatára nem terjedt ki a kutatás, ugyanakkor ez egy későbbi mintavétel számára kiindulópont lehet. A legmagasabb iskolai végzettség eloszlása a következőképpen alakult: 122-en egyetemi diplomával rendelkeztek, 120-an a gimnáziumi érettségit jelölték meg, 70-en pedig felsőfokú tanulmányokat tudtak maguk mögött. Szakiskolát/szakmunkásképzőt, általános iskola 8. osztályát, illetve 8 általános iskolánál kevesebbet mindössze 17-en jelöltek meg.

A kérdőív összeállításához különösen Leyens 2001-es kutatását¹¹², valamint Costello és Hodson 2010-es publikációját¹¹³ használtam fel. Az elsődleges és másodlagos érzelmek angolról magyarra történő fordításához és később az előteszttel való szűréséhez szintén ezeket a cikkeket vettem alapul.

Az előzetes tájékoztatás is online formában történt, ahol az alábbi információkat nyújtottam a kutatás jellegéről: *Kérdőívünkkel különböző társadalmi kérdésekről, valamint a roma társadalommal kapcsolatos vélekedésekről gyűjtünk adatokat.* Emellett természetesen kitértem az anonimitásra, valamint arra, hogy a vizsgálat bármikor indoklás nélkül megszakítható. Egy űrlap kipipálásával lehetett jelezni, hogy a résztvevő elolvasta az információkat és hajlandó részt venni a kutatásban. Ekkor lehetett továbblépni a következő oldalra, ahol a személyes adatokra kérdeztem rá (nem, kor, legmagasabb iskolai végzettség, csoport-hovatartozás). A harmadik és a negyedik oldalakra kerültek az elsődleges és másodlagos érzelmek, melyeket végül az előteszt alapján kiválasztottam (Itt kritériumként azt vizsgáltuk, melyek voltak azok, amik a leginkább beletartoztak az elsődleges/másodlagos érzelmek csoportjába, illetve figyeltünk arra, hogy egyenlő számban tartalmazzanak pozitív, negatív és semleges érzelmeket). Az alábbi 16 érzellemmel dolgoztam végül:

1. Elsődleges negatív: félelem, fájdalom, ijedtség, szenvedés
2. Elsődleges pozitív: nyugalom, öröm, izgalom, élvezet
3. Másodlagos negatív: megvetés, kiábrándultság, bosszankodás, vigasztalhatatlanság
4. Másodlagos pozitív: nosztalgia, könyörület, remény, büszkeség

A két instrukció a következő volt: *Kérjük, értékelje a következő érzelmeket az alábbi 1-től 5-ig terjedő skálán az alapján, hogy azok mennyire jellemzőek Ön szerint a roma származásúakra (1 - egyáltalán nem jellemző / 5 - teljes mértékben jellemző).* Illetve *Kérjük, értékelje a következő érzelmeket az alábbi 1-től 5-ig terjedő skálán az alapján, hogy azok mennyire jellemzőek Ön szerint a magyar származásúakra (1 - egyáltalán nem jellemző / 5 - teljes mértékben jellemző).*

Mindkét esetben random sorrendben szerepeltek az érzelmek és egy öt fokú Likert-típusú skálát alkalmaztam, melyen az instrukcióban feltüntettem a két szélső értéket. A Likert-skála az egyik leggyakrabban alkalmazott kérdőív elrendezés, ahol egy állítással való egyetértés mértékét, vagy egy vélemény helyeslését kell a válaszadónak kifejeznie. A következő 5 oldalon azokból a skálákból szerepeltek tételek, melyekkel korreláltatni szerettem volna az eredményeinket, az alábbi sorrendben: morális kirekesztés (Opatow¹¹⁴ scope of justice elmélete alapján a romák csoportjára megfogalmazva), morális kikapcsolás (Bandura¹¹⁵ moral disengagement elmélete alapján, a tételleket magyarra fordította: Hadarics¹¹⁶), roma előítéletek, RWA (felhasznált magyar tételek: Enyedi¹¹⁷) és SDO (magyar tételek: Murányi és Sipos¹¹⁸). Így összesen 31 tétellel dolgoztam, mely elegendő volt ahhoz, hogy megfelelően mérje az egyes konstruktumokat. Az alábbi instrukciókat alkalmaztuk: *Rövid kijelentéseket fog olvasni. Kérjük, értékelje, hogy mennyire ért egyet az alábbi állításokkal (1 - egyáltalán nem értek egyet / 5 - teljes mértékben egyetértek).*

Az eredmények meghatározására statisztikai módszereket alkalmaztam, melyek esetében fontos leszögezni: az ok-okozati kapcsolatok csak fenntartásokkal kezelendők, hiszen nem minden esetben lehet a kapcsolat irányára következtetni a kapott eredmények alapján. Nagyon fontos a reliabilitás és a validitás előzetes vizsgálata, melyek a statisztikai elemzési tervben is szerepeltek:

1. A felhasznált skálák, illetve a létrehozott alskálák reliabilitásának vizsgálata Cronbach-Alfa mutatóval.
2. Összetartozó Mintás Előjel Próba (nem normális eloszlások miatt) lefuttatása.
3. Korrelációs számítás az egyes hipotézisek tesztelésére.

¹¹² LEYENS, J. P. (szerk.): Psychological essentialism and the differential attribution of uniquely human emotions to ingroups and outgroups, in *European Journal of Social Psychology*, 2001/31. szám, 395-411.

¹¹³ COSTELLO, K., & HODSON, G.: Exploring the roots of dehumanization: The role of animal-human similarity in promoting immigrant humanization, in *Group Processes & Intergroup Relations*, 2010/13. szám, 3-22.

¹¹⁴ OPOTOW, S.: Animals and the scope of justice, in *Journal of Social Issues*, 1993/49. szám, 71-85.

¹¹⁵ BANDURA, A. (szerk.): Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency, in *Journal of Personality and Social Psychology*, 1996/71. szám, 364-374.

¹¹⁶ HADARICS M.: *Cigányellenesség és morális kikapcsolás*, 2016, Kézirat, ELTE Pszichológiai Intézet, Szociálpszichológia Tanszék.

¹¹⁷ ENYEDI Z.: Tekintélyelvűség és politikai-ideológiai tagolódás, in *Századvég*, 1996/2. szám, 135-155.

¹¹⁸ MURÁNYI I., & SIPOS F.: Nemzeti radikálisok tekintélyelvűsége: szociális dominancia orientáció és ellentörténelem, in *Metszetek*, 2012/1. szám, 32-56.

2. KAPOTT EREDMÉNYEK

2.1. Reliabilitás mérések

SPSS statisztikai programot alkalmaztunk a statisztika elemzéshez. A mérés során 9 skálával dolgoztam, ezek a Morális Kirekesztés (3 tétel), Morális Kikapcsolás (8 tétel), Roma Előítélet (6 tétel), RWA (6 tétel), SDO (8 tétel), illetve az általam létrehozott Magyar Másodlagos Érzelmek Átlaga (8 tétel), Roma Másodlagos Érzelmek Átlaga (8 tétel), Magyar Pozitív Érzelmek Átlaga (8 tétel) és Roma Pozitív Érzelmek Átlaga (8 tétel) voltak. A fordított tételeket előzetesen megfordítottam és feltüntettem az adatfájlban, hogy később könnyen értelmezhető legyen. Az alábbi tételek voltak fordítottak:

1. (RWA) A homoszexualitás nem erkölcstelen és nem is elítélendő.
2. (RWA) Fontos, hogy azok a csoportok is ugyanúgy érvényesíthessék jogait, akik mások, mint a többiek.
3. (SDO) Az alul lévő csoportok ugyanazt érdemlik, mint a felül lévőek.
4. (SDO) Dolgozzunk azért, hogy minden csoportnak egyenlő esélye legyen a boldogulásra.
5. (SDO) Egyik csoportnak sem szabadna uralkodnia a társadalomban.
6. (SDO) Tegyük meg minden tőlünk telhetőt, hogy kiegyenlítsük a különböző csoportok körülményeit.

Az eredmények alapján mindegyik skála megbízhatósági mutatója megfelelő volt, az alábbi táblázatban feltüntettem az egyes Cronbach Alfa értékeket, a skálák átlagértékét, valamint szórását:

Skála:	Cronbach Alfa:	Átlag:	Szórás:	Elemsszám:
Morális Kirekesztés	0,819	3,177	1,109	3
Morális Kikapcsolás	0,898	2,858	0,986	8
Roma Előítélet	0,921	2,994	1,116	6
RWA	0,811	1,832	0,774	6
SDO	0,895	2,267	0,929	8
Magyar Másodlagos Érzelmek átlaga	0,776	3,685	0,63	8
Roma Másodlagos Érzelmek átlaga	0,623	3,038	0,597	8
Magyar Pozitív Érzelmek átlaga	0,868	3,422	0,758	8
Roma Pozitív Érzelmek átlaga	0,81	3,309	0,738	8

1. táblázat - Felhasznált skálák Cronbach Alfa mutatója, átlaga és szórása.

2.2. Összetartozó mintás előjel próba

1. A saját csoportunkhoz nagyobb mértékben kapcsolunk másodlagos érzelmeket, mint a romákhoz.

Ennek vizsgálatához először pontosítottam a hipotézist. Feltételezésem az volt, hogy a két csoport között (magyarok és romák csoportja) különbség van abban, hogy hány másodlagos érzelmet kapcsolnak hozzájuk. Létrehoztam egy különbség változót, ahol a Magyar Másodlagos Érzelmek átlagából vontam ki a Roma Másodlagos Érzelmek átlagát, majd ezen futtattam le normalitásvizsgálatot. Eredményem mind a Kolmogorov-Smirnov (0,097 (359) $p=0,000$), mind a Shapiro-Wilk (0,965 (359) $p=0,000$) próba esetében szignifikáns lett, így az eloszlás nem volt normálisnak tekinthető (Leíró statisztikáknál vizsgáltam a ferdeséget és a csúcosságot, melyek szintén jelentősen eltértek a nullától, ami szintén a nem normális eloszlást igazolta). A normalitás feltétel nem teljesült, emiatt Összetartozó mintás előjel próbát kellett alkalmaznom, mely egy nonparametrikus eljárás.

<i>Negatív különbségek</i>	Magyar Másodlagos Érzelmek átlaga < Roma Másodlagos Érzelmek átlaga	29 fő
<i>Pozitív különbségek</i>	Magyar Másodlagos Érzelmek átlaga > Roma Másodlagos Érzelmek átlaga	282 fő
<i>Azonos érték</i>	Magyar Másodlagos Érzelmek átlaga = Roma Másodlagos Érzelmek átlaga	48 fő
	Összes elemszám	359 fő

2. táblázat - Az Összetartozó Mintás Előjel Próba eredménye a másodlagos érzelmek eloszlása tekintetében.

Az összetartozó mintás előjel próba eredménye alapján csupán 29 kitöltő átlagértéke lett magasabb a romák csoportjára nézve, 282 személynél a magyar csoportra vonatkoztatott másodlagos érzelmek számának átlaga lett a magasabb, a maradék 48 főnél pedig egyenlő lett a két átlagérték. Az eredmény szignifikáns lett $\{Z(359)=-14,290, p=0,000\}$, tehát igazoltuk, hogy a két csoportra vonatkoztatott másodlagos érzelmek számának átlaga különbözik. *Szignifikánsan nagyobb mértékben kapcsolunk másodlagos érzelmeket a magyarokhoz, mint a romákhoz.*

2. A saját csoportunkhoz nagyobb mértékben kapcsolunk pozitív érzelmeket, mint a romákhoz.

Első lépésként létrehoztam két alszkálát: Roma Pozitív Érzelmek és Magyar Pozitív Érzelmek. A skálák átlagának kiszámoltam a különbségét és ezen normalitásvizsgálatot futtattam le. A Kolmogorov-Smirnov $\{0,103 (359) p=0,000\}$ és a Shapiro-Wilk $\{0,92 (359) p=0,000\}$ próbák szignifikánsak lettek, így az eloszlás nem volt normálisnak tekinthető, ismét nonparametrikus eljárást kellett használnom.

<i>Negatív különbségek</i>	Magyar Pozitív Érzelmek átlaga < Roma Pozitív Érzelmek átlaga	127 fő
<i>Pozitív különbségek</i>	Magyar Pozitív Érzelmek átlaga > Roma Pozitív Érzelmek átlaga	169 fő
<i>Azonos érték</i>	Magyar Pozitív Érzelmek átlaga = Roma Pozitív Érzelmek átlaga	63 fő
	Összes elemszám	359 fő

3. táblázat - Az Összetartozó Mintás Előjel Próba eredménye a pozitív érzelmek eloszlása tekintetében.

Az összetartozó mintás előjel próba eredménye alapján csupán 127 kitöltő átlagértéke lett magasabb a romák csoportjára nézve, 169 személynél a magyar csoportra vonatkoztatott pozitív érzelmek számának átlaga lett a magasabb, a maradék 63 főnél pedig egyenlő lett a két átlagérték. Az eredmény szignifikáns $\{Z(359) = -2,383, p = 0,017\}$, tehát igazoltuk, hogy a két csoportra vonatkoztatott pozitív érzelmek számának átlaga különbözik. *Tehát szignifikánsan nagyobb mértékben kapcsolunk pozitív érzelmeket a saját csoportunkhoz, mint a romákhoz.*

2.3. Korrelációs elemzések

1. A romákkal szemben előítéletesebbek kevesebb másodlagos érzelmet kapcsolnak a romákhoz.

E hipotézis vizsgálatához korrelációs eljárást alkalmaztam. Első lépésben normalitásvizsgálatot végeztem, melynek eredménye szignifikáns lett ($df=359, p=0,000$) Kolmogorov-Smirnov és Shapiro-Wilk esetében is, így az eloszlás nem volt normálisnak tekinthető, Kendall Tau-B eljárást kellett alkalmaznom. A Kendall Tau-B korrelációs eljárás eredménye alapján a Roma Előítélet skálán elért pontszám és a romákhoz kapcsolt másodlagos érzelmek számának átlaga semmiféle korrelációt nem mutatott ($df=359, r=-0,046$), és az eredmény sem lett szignifikáns ($p=0,216$). A kapott különbségváltozóval is számoltam egy korrelációt, mert valójában ez az infrahumanizáció mutatója, az alábbi eredményeket kaptam: *A különbségváltozó és a Roma Előítélet skálán elért pontszám gyenge korrelációt mutatott, ami szignifikáns lett, így tehát általánosítható a populációra nézve a kapott eredmény ($r=0,197^{**} df=359 p=0,000$).*

2. Akikre inkább jellemző a magas szintű SDO, azok kevesebb másodlagos érzelmet kapcsolnak a romákhoz.

Gyenge, negatív irányú korrelációt kaptam a két változó között ($r=-0,036$), mely nem hozott szignifikáns eredményt ($df=359, p=0,334$), így nem igazolódott be a hipotézisem, hogy kapcsolat lenne az SDO skálán elért pontszám és a romákhoz kapcsolt másodlagos érzelmek száma között. *A különbségváltozó és a SDO skálán elért pontszám között gyenge korrelációt kaptam, mely szintén szignifikáns lett, tehát általánosítható a populációra nézve ($r=0,203^{**} df=359 p=0,000$).*

3. Aki több pontot ér el a morális kikapcsolás skálán, az kevesebb másodlagos érzelmet kapcsol a romákhoz.

A Kolmogorov-Smirnov és a Shapiro-Wilk normalitásvizsgálat eredménye szignifikáns lett, így ebben a vizsgálatban is Kendall Tau-B eljárást alkalmaztam. Nagyon gyenge ($df=359, r=-0,034$) korrelációt kaptam, mely nem lett szignifikáns ($p=0,356$), tehát nincs feltételezhető kapcsolat a két változó között az eredményeim alapján. *A különbségváltozóval megismételve a korrelációs elemzést, gyenge ($r=0,217^{**} df=359$), szignifikáns ($0,000$) korrelációt kaptam a Morális Kikapcsolás skálán elért pontszám és a Magyar-Roma másodlagos érzelmek számának átlagkülönbsége között.*

3. ZÁRÓ GONDOLATOK, KITEKINTÉS

Eredményeim alapján sajnos elmondható, hogy a magyarokra is jellemző az infrahumanizáció jelensége a roma kisebbségi csoporttal szemben. A kísérleti személyek szignifikánsan nagyobb mértékben kapcsolnak másodlagos érzelmeket a saját csoportjukhoz, mint a romákhoz. Mivel az infrahumanizáció lényege, hogy implicit módon kérdezzük rá az emberek attitűdjére, ezért valószínűsíthető, hogy a valós véleményeket tükrözik a kapott eredmények. Kísérletem így tehát igazolta Leyens¹¹⁹, Paladino¹²⁰ és Martínez¹²¹ kutatásait, melyekben mind hasonló eredményekhez jutottak eltérő országokban. Ugyanakkor, mivel a hozzáférhetőségi mintavételnek köszönhetően főleg egyetemista ismerőseim töltötték ki a kérdőívet, így ennek a torzító hatásait is figyelembe kell venni a következtetések leszűrése során. Ebből kifolyólag egy átfogóbb vizsgálat javasolt, melyben más mintán is megvizsgálják a hipotéziseket.

Kapott eredményeim szintén igazolták felállított hipotézisem, miszerint szignifikánsan nagyobb mértékben kapcsolunk pozitív érzelmeket a saját csoportunkhoz, mint a romákhoz. Ez azonban nem hozott

¹¹⁹ LEYENS (szerk.): *i. m.* 395-411.

¹²⁰ PALADINO, M. P. (szerk.): Differential association of uniquely and non uniquely human emotions with the ingroup and the outgroup, in *Group Processes & Intergroup Relations*, 2002/5. szám, 105-117.

¹²¹ MARTÍNEZ, R., RODRÍGUEZ-BAILÓN, R., MOYA, M.: Are they Animals or Machines? Measuring Dehumanization, in *The Spanish Journal of Psychology*, 2012/15. szám, 1110-1122.

olyan jelentős különbséget a két csoport között, mint a másodlagos érzelmek megítélése. Leyens 2001-es eredményei alapján a kísérleti személyek szignifikánsan több pozitív másodlagos érzelmet kapcsolnak a saját csoportjukhoz, ugyanakkor a negatív másodlagos érzelmek tekintetében is megkapták ugyanezt az eredményt. A magyar mintában résztvevők is vonakodtak másodlagos érzelmeket kapcsolni a kisebbségi csoporthoz, ennek oka lehet, hogy kevésbé látják őket emberinek, megfelelőbbnek találják az állatokra is általánosítható elsődleges érzelmek társítását hozzájuk.

A korrelációs elemzések alapján elmondható, hogy egy gyenge kapcsolat kimutatható a romákkal szembeni előítéletesség, és a magyarokhoz és a romákhoz kapcsolt másodlagos érzelmek különbségének átlagértéke között, ugyanakkor korrelációs elemzések alapján ok-okozati kapcsolat nem állítható fel. Úgy gondolom, aki előítéletesebb a romákkal, vagy bármely más külső csoporttal szemben, az alsóbbrendűnek, kevésbé emberinek látja őket, ami magyarázza a kevesebb másodlagos érzelmek társítását, a magyarokhoz képest. Érdekes lehet további kutatásokban megvizsgálni, hogy vajon más kisebbségi csoportokkal kapcsolatban is hasonlóan vélekednek-e a magyarok.

Korábbi kutatások alapján a magas szintű SDO és az infrahumanizációra való fokozott hajlam között találtak a legjelentősebb összefüggést¹²², eredményeim is igazolták, hogy valóban van kapcsolat a két skálaérték között. Akikre inkább jellemző volt a magas szintű SDO, azok szignifikánsan kevesebb másodlagos érzelmet kapcsolnak a romák csoportjához. Kiemelném Costello és Hodson 2010-es kutatását¹²³, melyben azt vizsgálták, hogyan csökkenthető a dehumanizáció mértéke, amit a későbbi vizsgálatok szempontjából is egy nagyon fontos kérdésnek tartok. Célzott, akció kutatásokra is szükség lehet, melyek a szociálpolitikai kérdések meghozatalában is segíthetnek. Elemzésük azt is kimutatta, hogy a magasabb Univerzális Orientáció (előítéletmentesség) nagyobb empátiás készséggel és humanizációval jár együtt. Egy hasonló jellegű kutatást fontosnak tartanék magyar mintán is, hogy vajon az empátiás készség növelésével csökkenthető-e az előítéletesség és a dehumanizáció mértéke.

Szintén szignifikáns együttjárást eredményezett a Morális Kikapcsolás skálapontszám és a létrehozott különbségváltozó. Következtetésem, hogy akikre jellemzőbb a morális kikapcsolás, azok kevésbé látják emberinek a külső csoportot. Ennek oka feltehetően az lehet, hogy ebben az esetben nehezebb azonosulni a másik csoporttal. Vaes, Paladino és Leyens 2002-es kutatása¹²⁴ azt az eredményt hozta, hogy az emberek proszociálisabb viselkedést tanúsítottak azokkal szemben, akik másodlagos érzelmekkel jellemezték magukat, mert ezeket a személyeket emberibbnek tekintették.

Az esetleges torzító tényezőket mindenképpen figyelembe kell venni az adatok értelmezése során. Mivel a kérdőívünket kitöltő személyek nagy része pszichológia szakos hallgató volt, így a magasabb empátiás készséggel magyarázható, hogy miért csupán gyenge korrelációkat mutattak az eredményeink. Ugyanakkor azt is fontos kiemelni, hogy egyetemi tanulmányaink során sokat hallottunk az implicit mérőeszközökről, így az is befolyásolhatta az eredményeket, hogy a résztvevők sejtették, mit várnak el tőlük. Ennek ellenére azonban mégis minden esetben igazolódtak a hipotéziseim, tehát még az empatikus pszichológushallgatókra is jellemző a romákkal szembeni előítéletesség és negatívabb megítélés.

Ez egy komoly társadalmi problémának tekinthető Magyarországon, így lényegesek a hasonló kutatások, amelyek felhívják a figyelmet a kisebbségi csoportok helyzetére. Tanulmányaim során lehetőségem volt személyesen is kapcsolatba kerülni a roma egyetemisták egy részével, számos pozitív tapasztalatot szerezve. Az ehhez hasonló oktatási programokkal növelni lehet a csoportok közötti interakciót, mely bizonyítottan hatást gyakorol a csoporttagok egymásról kialakított képére, növelve a személyes felelősségtudatot és motivációs készséget. Továbbá javasolt egy átfogóbb, egyéb korosztályokat, valamint társadalmi csoportokat is magába foglaló elemzés a hipotézisek szélesebb körű tesztelésére, melyhez reményeim szerint hozzájárul majd jelen kutatásom.

FELHASZNÁLT IRODALOM

[1.] BANDURA, A. (szerk.): Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency, in *Journal of Personality and Social Psychology*, 1996/71. szám, 364-374.

¹²² HODSON, G., COSTELLO, K.: Interpersonal disgust, ideological orientations, and dehumanization as predictors of intergroup attitudes, in *Psychol. Sci.*, 2007/18. szám, 691-98.

¹²³ COSTELLO, K., & HODSON, G.: *i.m.* 3-22.

¹²⁴ VAES, J., PALADINO, M., LEYENS, J-P.: The lost e-mail: prosocial reactions induced by uniquely human emotions, in *Br. J. Soc. Psychol.*, 2002/41. szám, 521-523.

- [2.] COSTELLO, K., & HODSON, G.: Exploring the roots of dehumanization: The role of animal-human similarity in promoting immigrant humanization, in *Group Processes & Intergroup Relations*, 2010/13. szám, 3-22.
- [3.] ENYEDI Z.: Tekintélyelvűség és politikai-ideológiai tagolódás, in *Századvég*, 1996/2. szám, 135-155.
- [4.] HADARICS M.: *Cigányellenesség és morális kikapcsolás*, 2016, Kézirat, ELTE Pszichológiai Intézet, Szociálpszichológia Tanszék.
- [5.] HODSON, G., COSTELLO, K.: Interpersonal disgust, ideological orientations, and dehumanization as predictors of intergroup attitudes, in *Psychol. Sci.*, 2007/18. szám, 691-698.
- [6.] LEYENS, J. P. (szerk.): Psychological essentialism and the differential attribution of uniquely human emotions to ingroups and outgroups, in *European Journal of Social Psychology*, 2001/31. szám, 395-411.
- [7.] LOUGHNAN, S., HASLAM, N.: Animals and androids: implicit associations between social categories and nonhumans, in *Psychol. Sci.*, 2007/18. szám, 116-121.
- [8.] MARTÍNEZ, R., RODRÍGUEZ-BAILÓN, R., MOYA, M.: Are they Animals or Machines? Measuring Dehumanization, in *The Spanish Journal of Psychology*, 2012/15. szám, 1110-1122.
- [9.] MURÁNYI I., & SIPOS F.: Nemzeti radikálisok tekintélyelvűsége: szociális dominancia orientáció és ellentörténelem, in *Metszetek*, 2012/1. szám, 32–56.
- [10.] OPOTOW, S.: Animals and the scope of justice, in *Journal of Social Issues*, 1993/49. szám, 71-85.
- [11.] PALADINO, M. P. (szerk.): Differential association of uniquely and non uniquely human emotions with the ingroup and the outgroup, in *Group Processes & Intergroup Relations*, 2002/5. szám, 105-117.
- [12.] RODRIGUEZ-PEREZ, A. (szerk.): Infracumanization of outgroups throughout the world: the role of similarity, intergroup friendship, knowledge of the outgroup, and status, in *An. Psicol.*, 2011/27. szám, 679-687.
- [13.] VAES, J., PALADINO, M., LEYENS, J. P.: The lost e-mail: prosocial reactions induced by uniquely human emotions, in *Br. J. Soc. Psychol*, 2002/41. szám, 521–534.

TAKÓ DALMA

A NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEKHEZ FÜZÖTT FENNTARTÁSOK ÉS ÉRTELMEZŐ NYILATKOZATOK¹²⁵

Absztrakt

Ahhoz, hogy egy nemzetközi szerződés létrejöjjön, a felek között konszenzusra van szükség, melynek elérése sok esetben nehézségekbe ütközik. Ezen nehézségek oka a nemzetközi jog alanyainak sokféleségében rejlik. A szereplők közötti eltérések miatt olykor két félnek is nehéz megegyezésre jutnia, kettőnél több fél esetén pedig ez hatványozottan igaz, hiszen minden fél a saját érdekeit és álláspontját szeretné kifejezésre juttatni. A nemzetközi jog célja azonban az lenne, hogy az alanyok közötti minél szélesebb együttműködést elősegítse. A nemzetközi szerződések esetében ezt az a célkitűzés jeleníti meg, hogy a szerződésben a lehető legtöbb részes fél vegyen részt. Ez azonban szinte lehetetlen lenne akkor, ha a feleknek minden kérdésben teljes egyetértést kellene elérniük. Ezen helyzet megoldására szolgálnak a kutatás témáját képező fenntartások és értelmező nyilatkozatok.

Kulcsszavak: Nemzetközi Jogi Bizottság, fenntartás, értelmező nyilatkozat, Gyakorlati Útmutató, bécsi egyezmény, nemzetközi jog, nemzetközi szerződés

BEVEZETÉS

A fenntartások és értelmező nyilatkozatok olyan egyoldalú nyilatkozatokat jelentenek, amelyek kiemelkedő jelentőségűek a nemzetközi jogban, ugyanis arra adnak lehetőséget, hogy egy nemzetközi szerződés esetén a szerződő felek saját álláspontjukat fejezhessék ki a szerződés egy adott rendelkezésével vagy akár több rendelkezésével kapcsolatban.¹²⁶ Mind a fenntartás, mind az értelmező nyilatkozat megjelenésüktől és elterjedésüktől kezdve rendszeresen felmerülnek a nemzetközi szerződések megkötése és alkalmazása során. A témakörök jelentőségét az is mutatja, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság hosszú éveken keresztül foglalkozott a velük kapcsolatos kérdésekkel, a szerv munkájának fontos részét képezték a nyilatkozatok. A fenntartások és az értelmező nyilatkozatok a hazai joggyakorlat szempontjából is kiemelkedőek, hiszen ilyen nyilatkozatokat Magyarország is tehet az általa megkötött nemzetközi szerződésekhez. A nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárást hazánkban külön törvény, a 2005. évi L. törvény szabályozza. Ebben a törvényben a fenntartások és a szerződésekhez fűzött nyilatkozatok is megjelennek, mely jól mutatja azt, hogy a hazai joggyakorlat során is rendszeresen találkozhatunk a témakörhöz kapcsolódó kérdésekkel. A nyilatkozatok jelentősége ellenére a hazai jogtudományban hosszú ideje nem folyt kutatás velük kapcsolatban. Ezt jelentős hiányosságnak tartom, így kutatásommal ezt a hiányosságot szerettem volna pótolni.

1. A FENNTARTÁSOK ÉS ÉRTELMEZŐ NYILATKOZATOK KÉRDÉSKÖRÉNEK FELMERÜLÉSE

1.1. Kezdetek

Mind a fenntartás, mind az értelmező nyilatkozat megjelenése a többoldalú nemzetközi szerződések elterjedéséhez köthető. Az első fenntartás, melyet többoldalú nemzetközi szerződéshez fűztek, a svéd kormány fenntartása volt¹²⁷ a bécsi béke aláírásakor, 1815-ben.¹²⁸ A fenntartások tétele csak jóval később, az 1880-as évektől vált bevett gyakorlattá.¹²⁹ Az 1907. évi II. hágai békekonferencián már nagy számban tettek fenntartást,

¹²⁵ Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának készült.

¹²⁶ BOKORNÉ SZEGŐ HANNA: *Nemzetközi jog*, 2003, Aula Kiadó, Budapest, 67-69.

¹²⁷ Act of the Congress of Vienna, signed between Austria, France, Great Britain, Portugal, Prussia, Russia and Sweden, 1815. június 9, Oxford Historical Treaties, Bécs, 64 CTS 453.

¹²⁸ POMME DE MIRIMONDE, ALBERT: Les réserves dans les traités et l'accord de Washington, in *Revue politique et parlementaire*, 1927, Paris, 194-205.

¹²⁹ SZALAI ANIKÓ: Érdekességek a nemzetközi szerződésekhez tett magyar fenntartások köréből, in *Arsboni*, V. évf., 2017/1-2. szám, 16.

„11 egyezményhez 28 különböző állam összesen 67 fenntartást fűzött.”¹³⁰ Az első értelmező nyilatkozatok megjelenése nem határozható meg olyan konkrétan, mint a fenntartások esetében. A szerződések egyoldalú nyilatkozattal történő külső, azaz más államok felé irányuló értelmezését¹³¹ ugyanis egyes szerzők jó ideig fenntartásnak tekintették. 1956-ban *Fitzmaurice*, 1962-ben pedig *Waldock* voltak az elsők, akik kimondták, hogy az értelmező nyilatkozat nem képez fenntartást, ezért arra nem a fenntartás szabályait kell alkalmazni.¹³²

A fenntartásokra és értelmező nyilatkozatokra nézve kezdetben csak szokásjogi szabályok léteztek a nemzetközi jogban. A fenntartások tekintetében először az 1899-es és az 1907-es Hágai békekonferenciákat követően merült fel, hogy problémát jelenthetnek, mert veszélyeztetik a szerződés hatékonyságát.¹³³ Ezt követően a fenntartások szabályozásának igénye a Nemzetek Szövetségének megjelenésével erősödött fel.¹³⁴ A szerződések jogával kapcsolatos kérdések megoldását az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése által 1947-ben létrehozott Nemzetközi Jogi Bizottság határozta el. Ezen cél megvalósítása érdekében a Bizottság feladatául tűzte ki egy szerződések jogával kapcsolatos egyezmény létrehozását. Az ezzel kapcsolatos érdemi munka a Bizottság előtt 1959-ben indult meg,¹³⁵ majd 1962-ben a Bizottság elhatározta, hogy először csak az államok közötti szerződésekre nézve dolgoz ki egy egyezményt és majd később vizsgálja a nemzetközi szervezetek közötti szerződéseket.¹³⁶ Az elhatározást követően Bizottság több éven keresztül tárgyalta az államok közötti szerződésekre vonatkozó egyezmény tervezetét,¹³⁷ míg végül 1969. május 22-én Bécsben elfogadták a szerződések jogáról szóló bécsi egyezményt az államok közötti szerződésekre vonatkozóan.¹³⁸ A Bizottság ezt követően vizsgálni kezdte egyrészt a szerződések tekintetében történő államutódlást, másrészt pedig a nemzetközi szervezetek egymás közötti, illetve a nemzetközi szervezetek és államok közötti szerződéseket. Több éves vizsgálat és munka eredményeként 1978-ban elfogadták a szerződésekben való államutódlásra vonatkozó bécsi egyezményt,¹³⁹ majd 1986-ban a nemzetközi szervezetek egymás között vagy államokkal kötött szerződéseire vonatkozó bécsi egyezményt.¹⁴⁰ Ezek az egyezmények igyekeztek a szerződések jogának témakörét átfogóan szabályozni, azonban ez sok tekintetben tökéletlenül sikerült, a szabályozás több ponton homályos és hiányos volt.¹⁴¹ Az egyezmények fenntartásokra és a szerződések értelmezésére vonatkozó szabályai túl általánosak voltak ahhoz, hogy az államok és nemzetközi szervezetek számára iránymutatóul szolgáljanak, s az egyezmények számos kérdést megválaszolatlanul hagytak.¹⁴²

A Nemzetközi Jogi Bizottság felismerte, hogy az egyezményekben foglaltakat tisztázni és fejleszteni, a hiányosságokat pedig pótolni kell, ezért 1993-ban napirendre vette a nemzetközi szerződésekhez fűzött fenntartások témáját,¹⁴³ s megbízta *Alain Pellet* különleges előadót, hogy tanulmányozza a fenntartásokkal és értelmező nyilatkozatokkal kapcsolatos eddigi munkát. 1995-ben az előadó egy részletes előzetes jelentést nyújtott be a Bizottságnak, melyben összefoglalta a problémáknak vélt kérdéseket. Ezek között szerepelt többek között a fenntartás és az értelmező nyilatkozat fogalmának elhatárolása, az ezekkel kapcsolatos eljárási kérdések, ideértve a fenntartás és értelmező nyilatkozat tételét, elfogadásukat, visszavonásukat, a velük szemben tett ellenvetéseket. Az előadó a tisztázandó kérdések közé sorolta a fenntartások megengedhetőségét, a fenntartásra és értelmező nyilatkozatra adott reakciók kérdését, illetve a meg nem engedett fenntartás

¹³⁰ HARASZTI GYÖRGY: *A nemzetközi szerződésekhez fűzött fenntartások*, 1961, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 31.

¹³¹ NAGY KÁROLY: *Nemzetközi jog*, 1999, Püski Kiadó, Budapest, 374.

¹³² HORN, FRANK: *Reservations and Interpretative Declarations to Multilateral Treaties*, 1988, North-Holland, Amsterdam – New York – Oxford – Tokyo, 231.

¹³³ PILLET, ANTOINE: *Les Conventions de la Haye du 29 Juillet 1899 et du 18 Octobre 1907. Étude juridique et critique*, 1918, A. Pedone, Paris, 87-89.

¹³⁴ HORN: *i. m.* 14-15.

¹³⁵ Report of the ILC, 14 UN GAOR, Supp. No. 9. (A/4169), 3-22.

¹³⁶ Report of the ILC, 17 UN GAOR, Supp. No. 9. (A/5209), 2-29.

¹³⁷ Reports of the ILC, 18-21 UN GAOR, (A/5509), (A/5809), (A/6009), (A/6309/Rev.1).

¹³⁸ Summaries of the Work of the ILC, Law of treaties (elérhető: http://legal.un.org/ilc/summaries/1_1.shtml, letöltve: 2018.10.16.).

¹³⁹ Report of the ILC, 29 UN GAOR, Supp. No. 10. (A/9610/Rev.1), 4-108.

¹⁴⁰ G. A. Res. 37/112, 37 UN GAOR, Supp. No. 51. (A/37/51), 271.

¹⁴¹ CORTEN, OLIVIER - KLEIN, PIERRE (szerk.): *The Vienna Conventions on the Law of Treaties, A Commentary, Volume I*, 2011, Oxford University Press, Oxford, 409.

¹⁴² Report of the ILC, 48 UN GAOR, Supp. No. 10. (A/48/10), 96.

¹⁴³ KARDOS GÁBOR - LATTMANN TAMÁS (szerk.): *Nemzetközi jog*, 2010, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 68.

következményeit. A legnehezebb kérdésként pedig a fenntartások és értelmező nyilatkozatok joghatását jelölte meg.¹⁴⁴

Az előadó kifejtette, hogy véleménye szerint mindezen problémás kérdések tisztázása érdekében szükséges kidolgozni egy útmutatót a fenntartásokkal kapcsolatban, mely iránymutatást ad az államoknak és nemzetközi szervezeteknek.¹⁴⁵ A Bizottság elfogadta a javaslatot és elhatározta, hogy kidolgoz egy egységes dokumentumot, melyben tisztázza a problémás kérdéseket és pótolja a bécsi egyezmények hiányosságait, a releváns cikkek megváltoztatása nélkül. A szerv arról is döntött, hogy a dokumentum formáját tekintve gyakorlati útmutató lesz, mely irányelvekből fog állni. A Bizottság ezt követően kezdte meg az érdemi munkát, mely egészen 2011-ig zajlott,¹⁴⁶ az Útmutató elfogadására 2011. augusztus 11-én került sor.¹⁴⁷

1.2. A 2011-es Gyakorlati Útmutató általános jellemzői, alkalmazása

Az Útmutató 1993-tól 2011-ig, azaz 18 éven keresztül készült. Legfontosabb jellemzője, hogy kötelező erővel nem rendelkezik, az államok és nemzetközi szervezetek egymás között az abban foglaltaktól eltérő szabályokat is kialakíthatnak. A Bizottság az Útmutató elkészítéséhez a már létező, a bécsi egyezményekben részben összefoglalt szokásjogi szabályokat hívta segítségül, azok tisztázásával, kiegészítésével kívánt olyan dokumentumot alkotni, mely útmutatóként szolgál az államok és nemzetközi szervezetek számára a fenntartások és értelmező nyilatkozatok gyakorlati kérdéseivel kapcsolatban.¹⁴⁸

Az Útmutatót minden típusú nemzetközi szerződéshez fűzött fenntartás és értelmező nyilatkozat esetében lehet alkalmazni.¹⁴⁹ Az értelmező nyilatkozatok tekintetében ez igaz a többoldalú és a kétoldalú szerződések esetén is, a fenntartások esetében viszont csak a többoldalú nemzetközi szerződések jöhetnek számításba. Az Útmutató kimondja, hogy a kétoldalú szerződésekhez fűzött olyan egyoldalú nyilatkozat, mellyel az egyik állam a másiktól egyes rendelkezések módosítását vagy kizárását akarja elérni, nem hoz létre fenntartást, így arra az Útmutatót sem lehet alkalmazni.¹⁵⁰

A dokumentum meghatározza továbbá azon nyilatkozatokat, amelyek kívül esnek az alkalmazási körén. Ilyenek az olyan nyilatkozatok, melyek:

- sem fenntartásnak, sem értelmező nyilatkozatnak nem tekinthetőek.
- melyekkel egy szerződő fél azt fejezi ki, hogy a szerződésben való részvétele ellenére nem fogad el egy adott entitást.
- melyekkel egy szerződő fél a szerződés végrehajtásának módját meghatározza.
- melyeket egy szerződő fél a szerződés egy választást biztosító rendelkezése alapján tesz. Például az Európai Szociális Karta a szerződő feleknek lehetőséget ad arra, hogy egyes kötelezettségek közül válasszanak.¹⁵¹
- melyben egy szerződő fél olyan kötelezettséget ismer el, melyet a szerződés egyébként nem ró rá.¹⁵²

2. A FENNTARTÁS ÉS AZ ÉRTELMEZŐ NYILATKOZAT AZ ÚTMUTATÓBAN

2.1. Fogalmak

Az Útmutató meghatározza a fenntartás fogalmát, mely szerint: „a fenntartás olyan bárhogyan fogalmazott, vagy nevezett egyoldalú nyilatkozat, melyet egy állam vagy egy nemzetközi szervezet tesz egy nemzetközi szerződés aláírásakor, ratifikálásakor, megerősítéskor, elfogadásakor, jóváhagyásakor, a szerződéshez való csatlakozáskor vagy az abban való utódlás alkalmával, mely nyilatkozattal az állam vagy a szervezet kifejezi,

¹⁴⁴ Summaries of the Work of the ILC, Reservations to treaties (elérhető: http://legal.un.org/ilc/summaries/1_8.shtml, letöltve: 2018.10.17.).

¹⁴⁵ Uo.

¹⁴⁶ PELLET, ALAIN: The ILC Guide to Practice on Reservations to Treaties: A General Presentation by the Special Rapporteur, in *The European Journal of International Law*, Vol. 24., No. 4., Oxford University Press, 1071.

¹⁴⁷ Summaries of the Work of the ILC, Reservations to treaties.

¹⁴⁸ PELLET: *i. m.* 1073-1074.

¹⁴⁹ Uo. 1076.

¹⁵⁰ Guide to Practice on Reservations to Treaties, in Report of the ILC, 63 UN GAOR, Supp. No. 10. (A/66/10/Add.1), 4-5.

¹⁵¹ Európai Szociális Karta, Torino, 1961. október 18, 20. cikk. Kihirdette az 1999. évi C. törvény.

¹⁵² Guide to practice, 4.

hogy a szerződés meghatározott rendelkezését vagy rendelkezéseit magára nézve kizárni vagy módosítani kívánja.”¹⁵³

A dokumentum az értelmező nyilatkozat fogalmára is kitér az alábbiak szerint: az értelmező nyilatkozat „olyan állam vagy nemzetközi szervezet által tett, bárhogyan kifejezett vagy nevezett egyoldalú nyilatkozatot jelent, amellyel az állam vagy a szervezet tisztázza vagy pontosítja a szerződés egy rendelkezésének vagy egyes rendelkezéseinek jelentését vagy hatályát.”¹⁵⁴

2.2. A fenntartás és az értelmező nyilatkozat összehasonlítása

A fenntartás és az értelmező nyilatkozat között számos hasonlóság fedezhető fel, ugyanakkor e kétféle nyilatkozat a hasonlóságoknál jóval több tekintetben különbözik egymástól.

Elsőként a nyilatkozatok közötti hasonlóságokat vizsgálom meg. Mindenekelőtt fontos rögzíteni, hogy mind a fenntartás, mind az értelmező nyilatkozat egyoldalú nyilatkozat, melyet államok vagy nemzetközi szervezetek, illetve ezek nevében képviselőik tehetnek. Mindkét nyilatkozatot tartalma alapján kell megítélni, elnevezésüktől és a kifejezés módjától függetlenül. Mind a fenntartás, mind az értelmező nyilatkozat tételét közölni kell a többi szerződő féllel. A nyilatkozatok tételére vonatkozó részletszabályokat mindkét esetben az államok és nemzetközi szervezetek határozzák meg saját maguk számára, azonban egyik nyilatkozat érvénytelenségére sem hivatkozhat egy másik szerződő fél azért, mert az említett saját szabályok megszegésével került sor a fenntartás vagy az értelmező nyilatkozat tételére. A nyilatkozatok az említettekén kívül abban is hasonlítanak egymásra, hogy módosításukra és visszavonásukra a szerződés eltérő rendelkezése hiányában bármikor lehetőség van, valamint, hogy megengedhetőségük nem függ attól, hogy rájuk a többi szerződő fél milyen reakciót adott.¹⁵⁵

A nyilatkozatok közötti hasonlóságok megvizsgálása után az alábbi táblázatban a fenntartás és az értelmező nyilatkozat közötti különbségeket mutatom be.

Szempont	Fenntartás	Értelmező nyilatkozat
Forma	A fenntartás csak írásban tehető.	Az értelmező nyilatkozatot lehetőleg írásban kell tenni, ugyanakkor itt lehetőség van a szóbeli nyilatkozattételre is.
Nyilatkozat-tételre jogosultak	Meghatalmazással rendelkező képviselők vagy a felek közötti gyakorlatból vagy a körülményekből következően meghatalmazás nélkül is az állam vagy nemzetközi szervezet képviselőjének minősülő személyek.	Csak meghatalmazással tehető.
Időbeliség	Meghatározott időben tehető, nevezetesen a szerződés aláírásakor, ratifikálásakor, megerősítésekor, elfogadásakor, jóváhagyásakor, a szerződéshez való csatlakozásakor vagy az abban való utódlás alkalmával. Azaz legkésőbb a szerződés kötelező erejének	Bármikor tehető értelmező nyilatkozat. Ez alól kivételt képez az az eset, ha a szerződés csak meghatározott időben engedélyezi értelmező nyilatkozat tételét, illetve a feltételes értelmező nyilatkozat, melyre a fenntartás szabályait kell alkalmazni.

¹⁵³ A szerző saját fordítása a Guide to practice, 2. o. 1.1. pontja alapján.

¹⁵⁴ A szerző saját fordítása a Guide to practice, 3. o. 1.2. pontja alapján.

¹⁵⁵ A szerző saját elemzése a Guide to practice rendelkezései alapján.

	elfogadásakor tehető fenntartás. Ez alól kivételt képez a késői fenntartás.	
Megerősítés	A szerződés aláírásakor tett nyilatkozatot meg kell erősíteni akkor, ha a kötelező hatály elismerése egy későbbi aktussal történik.	Nincs szükség megerősítésre, kivéve a feltételes értelmező nyilatkozat esetében, mivel arra a fenntartás szabályai vonatkoznak.
Megengedhetőség	A fenntartás akkor megengedett, ha a szerződés nem tiltja általánosságban a fenntartások tételét, vagy az egyes rendelkezésekhez fűzött fenntartásokat, továbbá, ha a fenntartás összeegyeztethető a szerződés tárgyával és céljával.	Minden esetben megengedett, kivéve, ha a szerződés tiltja.
Milyen reakciók lehetségesek rá?	A fenntartásra kétféle reakció adható. Elfogadás, vagy ha nem ért vele egyet, akkor kifogás. Amennyiben valamely szerződő fél nem tett kifogást a fenntartásról való értesítéstől számított tizenkét hónapon belül, akkor úgy kell tekinteni, hogy elfogadja a fenntartást.	Az értelmező nyilatkozatra háromféle reakció adható. Jóváhagyás; ha nem ért vele egyet, akkor ellenvetés; illetve fenntartásként kezelés. Amennyiben valamely szerződő fél nem tesz a nyilatkozat ellen ellenvetést, az még nem jelenti azt, hogy jóváhagyja az értelmező nyilatkozatot.
Visszavonás vagy módosítás hatása	A visszavonás vagy módosítás hatása nem függ attól, hogy a többi szerződő fél elfogadta-e az eredeti fenntartást, vagy kifogást tett ellene.	A visszavonás vagy módosítás hatását befolyásolja az, hogy a többi szerződő fél jóváhagyta-e az eredeti értelmező nyilatkozatot. Ha a nyilatkozatot az összes szerződő fél jóváhagyta és alkalmazta, akkor az egységes értelmezésnek minősül és kötelező a felekre.
Joghatás kiváltására való alkalmasság	Meghatározott feltételek esetén alkalmas joghatás kiváltására, nevezetesen, ha megengedett, megfelel az előírt követelményeknek és legalább egy másik szerződő fél elfogadja. Egyes esetekben ez utóbbi feltétel nélkül is.	Mindig alkalmas joghatás kiváltására, kivéve, ha nem megengedett értelmező nyilatkozat tételéről van szó.

Joghatás	Kizárja vagy módosítja a szerződés egy rendelkezését vagy rendelkezéseit. Érinti a fenntartást tevő fél jogait és kötelezettségeit.	A szerződés egy rendelkezésének vagy egyes rendelkezéseinek jelentését vagy hatályát pontosítja, tisztázza. Nem érinti a nyilatkozatot tevő fél jogait és kötelezettségeit. ¹⁵⁶
----------	--	---

3. AZ ÚTMUTATÓBAN FOGLALTAK ÉRTÉKELÉSE

A Gyakorlati Útmutató a különleges előadó által felvetett problémák feloldása érdekében jött létre, ezért a dokumentum értékelését annak tükrében végzem el, hogy e célkitűzést mennyiben tudta megvalósítani.

Az első probléma, mely a fenntartással és az értelmező nyilatkozattal kapcsolatban az Útmutató előtt fennállt, a definíciós probléma volt. E tekintetben az Útmutató véleményem szerint egyértelműsíti a bécsi egyezmények által homályosan hagyott részeket. A dokumentumban meghatározott fogalmak jól érthetőek, s azok alapján elméleti síkon jól elkülöníthetők egymástól a fenntartások és az értelmező nyilatkozatok.

A különleges előadó által felvetett második probléma az eljárási kérdésekre vonatkozott. Úgy gondolom, hogy az Útmutató ezekben a kérdésekben is kellően körültekintő, hiszen rögzíti a fenntartás és az értelmező nyilatkozat tételére jogosult személyek körét, azt, hogy mikor és milyen formában tehetőek a nyilatkozatok, illetve, hogy milyen szabályok vonatkoznak módosításukra, visszavonásukra. Az időbeliséggel kapcsolatban az Útmutató legfontosabb megállapítása, hogy a szerződés kötelező hatályának elfogadását követően tett, úgynevezett késői fenntartás is lehet érvényes, meghatározott feltételek esetén. Az 1969. évi bécsi egyezmény minden késői fenntartást érvénytelennek tekintett és kimondta, hogy azoknak semmilyen hatása nincsen. Az Útmutató készítői azonban helyesen látták be azt, hogy egy késői fenntartásnak is lehet ugyanolyan hatása, mint egy kötelező hatály elismerését megelőzően, azaz „rendes” időben tett fenntartásnak, amennyiben azt az összes többi fél elfogadja.¹⁵⁷

A harmadik felvetett probléma a fenntartások és értelmező nyilatkozatok megengedhetősége volt. Ebből a szempontból az Útmutató jelentős előrelépésének tekinthető az, hogy segítséget nyújt a szerződés tárgyának és céljának meghatározásához, illetve rendezzi a *ius cogens*-re vonatkozó fenntartások kérdését. A szerződés tárgyának és céljának meghatározása azért bír kiemelkedő jelentőséggel, mivel ez alapján dönthető el az, hogy vajon a fenntartás a szerződés tárgyával és céljával összeegyeztethető, azaz megengedett-e. A nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályaival, azaz a *ius cogens*-sel szembeni fenntartás kérdését pedig azért kellett tisztázni, mert e tekintetben több álláspont létezett. Egyesek úgy gondolták, hogy a *ius cogens* szabályok feltétlenül alkalmazandóak, ezért ellenük nem tehető fenntartás, mások szerint azonban ez kifogásolható volt. Az Útmutatónak e két eltérő álláspont keresztüztüében kellett álláspontot foglalnia, melyet véleményem szerint megfelelően meg is tett.¹⁵⁸

A különleges előadó véleménye szerint negyedik kérdésként figyelmet kellett fordítani a fenntartásra és az értelmező nyilatkozatra adott reakciókra is. Ezekkel kapcsolatban a dokumentum egyik elvi jelentőségű kijelentése, hogy sem a fenntartás, sem az értelmező nyilatkozat megengedhetőségének nem feltétele az, hogy egy másik állam elfogadja a nyilatkozatot.¹⁵⁹ A dokumentum ezen felül részletesen kitér a fenntartás elfogadására és a vele szemben előterjeszhető kifogásra, valamint az értelmező nyilatkozat jóváhagyására, a vele szembeni ellenvetésre és a nyilatkozat fenntartásként kezelésére is. A reakciók összefoglalása és szabályozása mindenképpen fontos rendelkezésnek számít.

A különleges előadó álláspontja szerint a következő problémát a meg nem engedett fenntartás következményeinek meghatározása képezte. Ezzel kapcsolatban az Útmutató kimondja, hogy arra a szerződések jogában meghatározottak irányadóak, nem merül fel a nemzetközi felelősség kérdése.¹⁶⁰ Úgy gondolom, hogy az Útmutató a következmények meghatározása szempontjából meglehetősen szűkszavú.

¹⁵⁶ A szerző saját elemzése a Guide to practice rendelkezései alapján.

¹⁵⁷ PELLET: *i. m.* 1085-1086.

¹⁵⁸ Uo. 1086-1090.

¹⁵⁹ Guide to Practice, 17-19.

¹⁶⁰ Uo. 19.

Ennek ellenére fontos lépésnek tartom, hogy a dokumentum iránymutatást ad arra nézve, hogy meg nem engedett fenntartás tétele esetén milyen szabályok felé kell fordulni.

A különleges előadó utolsó és egyben legjelentősebb problémaként a fenntartás és az értelmező nyilatkozat joghatását jelölte meg. A joghatással kapcsolatban az Útmutató legfontosabb eredménye, hogy bevezeti az *established reservation* kategóriáját és meghatározza annak feltételeit.¹⁶¹

Összességében elmondható, hogy az Útmutató valamennyi, a különleges előadó által felvetett problémára kitért és azokat igyekezett a lehető legteljesebb mértékben feloldani.

ÖSSZEZÉS

A fenntartások és értelmező nyilatkozatok hosszú utat jártak be a témakörök felmerülésétől a bécsi egyezmények elkészítésén át egészen a Gyakorlati Útmutató elkészítéséig. Ez utóbbi dokumentumot az ENSZ Közgyűlése is értékelt és a lehető legszélesebb körű elterjesztést biztosította az Útmutató számára. A Közgyűlés kiemelte, hogy a fenntartások kiemelkedő jelentőségűek az államok közötti kapcsolatok szempontjából, továbbá fontos szerepet játszanak a szerződések integritása, valamint az azokban való minél szélesebb körű részvétel közötti egyensúly megteremtésében.¹⁶²

Ahogy a Közgyűlés is rámutatott, az Útmutató megalkotása jelentős eredménynek tekinthető, hiszen a dokumentum részletesen foglalkozik a fenntartásokkal és az értelmező nyilatkozatokkal is, kibővíti és kiegészíti a bécsi egyezmények már meglévő szabályait, azok megváltoztatása nélkül. Ahogy látható volt, az Útmutató elsődleges célja a különleges előadó által felvetett problémák feloldása volt, s véleményem szerint ez a célkitűzés nagyrészt sikeres volt. A dokumentum számos problémát tisztázott, sok hiányosságot sikeresen pótolta és sok homályos rendelkezést egyértelműsített. Mindezek elvitathatatlan eredménynek számítanak.

Mindazonáltal véleményem szerint maradtak olyan kérdések, melyeket az Útmutató vagy egyáltalán nem rendez, vagy nem rendez kellő részletességgel. Ilyenek tekinthető a nyilatkozattételre jogosultak tekintetében az a probléma, hogy a dokumentum nem tér ki arra, hogy a nemzetközi jog szerződéskötési képességgel rendelkező különleges jogalanyai tehetnek-e fenntartást és értelmező nyilatkozatot, vagy erre csak államok és nemzetközi szervezetek jogosultak, ahogy az az Útmutató szövegében olvasható. Felmerül egy probléma az érvénytelen fenntartással kapcsolatban is, nevezetesen az, hogy amennyiben az érvénytelenség megállapításra kerül, akkor hogyan kell megítélni az érvénytelen fenntartást tevő részes felet addig, amíg nem nyilatkozott arról, hogy a szerződés részese kíván-e lenni a fenntartásban biztosított előny nélkül is. Ezekon felül az értelmező nyilatkozat körében említhető két további probléma. Egyrészt az, hogy ha az értelmező nyilatkozatra egy adott szerződő fél nem reagál, azaz nem tesz ellenvetést a nyilatkozat ellen, de azt nem is hagyja jóvá, akkor az Útmutató értelmében hallgatása nem tekinthető úgy, hogy egyetért a nyilatkozatban foglalt értelmezéssel. Kérdéses azonban, hogy egy vita esetén miként értékelhető az adott fél magatartása, ha sehogy sem nyilatkozik az értelmezésre nézve? Másrészt az Útmutató szerint az értelmező nyilatkozattal szemben kifejezett ellenvetés nem zárja ki a szerződéses kapcsolatot a két nyilatkozatot tevő fél között. Felmerül azonban a kérdés, hogy ez esetben miként lehet összeegyeztetni a felek álláspontját? Továbbá, ha mindkét fél saját értelmezését alkalmazza, akkor az miként fogja elősegíteni a szerződés egységes alkalmazását?

Számos további kérdést lehetne még felvetni, s ezek száma folyamatosan nő, hiszen az idő előrehaladtával újabb és újabb problémák merülnek fel, melyekhez a nemzetközi jognak igazodnia kell. A Nemzetközi Jogi Bizottság által készített Gyakorlati Útmutató véleményem szerint mindenképpen kiemelkedő, ám korántsem végleges eredménynek tekinthető. Az általam felvázolt és a jövőben felmerülő nehézségek tisztázása a későbbiekben szükséges lesz, mely valószínűleg az Útmutató kiegészítését vagy akár egy kötelező erejű nemzetközi egyezmény megalkotását igényli majd.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Szakirodalmi források:

- [1.] BOKORNÉ SZEGŐ HANNA: *Nemzetközi jog*, 2003, Aula Kiadó, Budapest.
- [2.] CORTEN, OLIVIER - KLEIN, PIERRE (szerk.): *The Vienna Conventions on the Law of Treaties, A Commentary, Volume I*, 2011, Oxford University Press, Oxford.

¹⁶¹ Uo. 20-25.

¹⁶² G. A. Res. 68/111, 68 UN GAOR, Supp. No. 49, (A/68/49) (Vol. I.), 833.

- [3.] HARASZTI GYÖRGY: *A nemzetközi szerződésekhez fűzött fenntartások*, 1961, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- [4.] HORN, FRANK: *Reservations and Interpretative Declarations to Multilateral Treaties*, 1988, North-Holland, Amsterdam – New York – Oxford – Tokyo.
- [5.] KARDOS GÁBOR - LATTMANN TAMÁS (szerk.): *Nemzetközi jog*, 2010, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- [6.] NAGY KÁROLY: *Nemzetközi jog*, 1999, Püski Kiadó, Budapest.
- [7.] PELLET, ALAIN: The ILC Guide to Practice on Reservations to Treaties: A General Presentation by the Special Rapporteur, in *The European Journal of International Law*, Vol. 24., No. 4., Oxford University Press.
- [8.] PILLET, ANTOINE: *Les Conventions de la Haye du 29 Juillet 1899 et du 18 Octobre 1907. Étude juridique et ciritque*, 1918, A. Pedone, Paris.
- [9.] POMME DE MIRIMONDE, ALBERT: Les réserves dans les traités et l'accord de Washington, in *Revue politique et parlementaire*, 1927, Paris.
- [10.] SZALAI ANIKÓ: Érdekességek a nemzetközi szerződésekhez tett magyar fenntartások köréből, in *Arsboni*, V. évf., 2017/1-2. szám.

Nemzetközi dokumentumok:

- [11.] Act of the Congress of Vienna, signed between Austria, France, Great Britain, Portugal, Prussia, Russia and Sweden, 1815. június 9, Oxford Historical Treaties, Bécs, 64 CTS 453.
- [12.] Európai Szociális Karta, Torino, 1961. október 18, 20. cikk. Kihirdette az 1999. évi C. törvény.
- [13.] G. A. Res. 37/112, 37 UN GAOR, Supp. No. 51. (A/37/51).
- [14.] G. A. Res. 68/111, 68 UN GAOR, Supp. No. 49, (A/68/49) (Vol. I.).
- [15.] Guide to Practice on Reservations to Treaties, in Report of the ILC, 63 UN GAOR, Supp. No. 10. (A/66/10/Add.1).
- [16.] Report of the ILC, 14 UN GAOR, Supp. No. 9. (A/4169).
- [17.] Report of the ILC, 17 UN GAOR, Supp. No. 9. (A/5209).
- [18.] Report of the ILC, 29 UN GAOR, Supp. No. 10. (A/9610/Rev.1).
- [19.] Report of the ILC, 48 UN GAOR, Supp. No. 10, (A/48/10).
- [20.] Reports of the ILC, 18-21 UN GAOR, (A/5509), (A/5809), (A/6009), (A/6309/Rev.1).
- [21.] Summaries of the Work of the ILC, Law of treaties (elérhető: http://legal.un.org/ilc/summaries/1_1.shtml, letöltve: 2018.10.16.).
- [22.] Summaries of the Work of the ILC, Reservations to treaties (elérhető: http://legal.un.org/ilc/summaries/1_8.shtml, letöltve: 2018.10.17.).

